

МУҲАММАД АЛ-ХОРАЗМИЙ НОМИДАГИ
ТОШКЕНТ АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ УНИВЕРСИТЕТИ
ҲУЗУРИДАГИ ПЕДАГОГ КАДРЛАРНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА
УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ТАРМОҚ МАРКАЗИ

2019

ЎҚУВ-УСЛУБИЙ
МАЖМУА

ПОЧТА АЛОҚАСИНИ ТАШКИЛ
ЭТИШ

“Почта алоқаси технологияси” йўналиши

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ ВА РАЎБАР КАДРЛАРИНИ
ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРИНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИ
ТАШКИЛ ЭТИШ БОШ ИЛМИЙ - МЕТОДИК МАРКАЗИ**

**МУЎАММАД АЛ-ХОРАЗМИЙ НОМИДАГИ
ТОШКЕНТ АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ УНИВЕРСИТЕТИ
ЎУЗУРИДАГИ ПЕДАГОГ КАДРЛАРИНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА
УЛАРИНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ТАРМОҚ МАРКАЗИ**

“ПОЧТА АЛОҚАСИ ТЕХНОЛОГИЯСИ”

йўналиши

“ПОЧТА АЛОҚАСИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ”

**МОДУЛИ БЎЙИЧА
Ў Қ У В – У С Л У Б И Й М А Ж М У А**

Тошкент – 2019

Модулнинг ўқув-услубий мажмуаси Олий ва ўрта махсус, касб-хунар таълими ўқув-методик бирлашмалари фаолиятини Мувофиқлаштирувчи кенгашининг 2019 йил 18 октябрдаги 5 – сонли баённомаси билан маъқулланган ўқув дастури ва ўқув режасига мувофиқ ишлаб чиқилган.

Тузувчилар: З. Отақўзиева – ТАТУ, “Почта алоқаси” кафедраси мудири, доцент, т.ф.н.

Такризчилар: Г.Кобринский – Беларуссия давлат алоқа академияси, т.ф.н., доцент.
Ш.Тўраев, ТАТУ, “АКТ соҳасида иқтисодиёт” факультет декани, и.ф.н., доц.

Модулнинг ўқув-услубий мажмуаси Муҳаммад ал-Хоразмий номидаги Тошкент ахборот технологиялари университети Кенгашининг 2019 йил 29 августдаги 1 (694) – сонли баённомаси билан тавсия қилинган

МУНДАРИЖА

I. ИШЧИ ДАСТУР	6
II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН НТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ	13
III. НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР	20
IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ.....	56
V. КЕЙСЛАР БАНКИ	78
VI. ГЛОССАРИЙ	80

I. БЎЛИМ

ИШЧИ ДАСТУР

І. ИШЧИ ДАСТУР

Кириш

Дастур Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чоратадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4732-сонли, 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли, 2019 йил 27 августдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сонли Фармонлари, шунингдек 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чоратадбирлари тўғрисида”ги ПҚ–2909-сонли қарорида белгиланган устувор вазифалар мазмунидан келиб чиққан ҳолда тузилган бўлиб, у олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касб маҳорати ҳамда инновацион компетентлигини ривожлантириш, соҳага оид илғор хорижий тажрибалар, янги билим ва малакаларни ўзлаштириш, шунингдек амалиётга жорий этиш кўникмаларини такомиллаштиришни мақсад қилади.

Дастур доирасида берилаётган мавзулар таълим соҳаси бўйича педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш мазмуни, сифати ва уларнинг тайёргарлигига қўйиладиган умумий малака талаблари ва ўқув режалари асосида шакллантирилган бўлиб, унинг мазмуни Ўзбекистоннинг миллий тикланишдан миллий юксалиш босқичида олий таълим вазифалари, таълим-тарбия жараёнларини ташкил этишнинг норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари, илғор таълим технологиялари ва педагогик маҳорат, таълим жараёнларида ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш, амалий хорижий тил, тизимли таҳлил ва қарор қабул қилиш асослари, махсус фанлар негизида илмий ва амалий тадқиқотлар, ўқув жараёнини ташкил этишнинг замонавий услублари бўйича сўнгги ютуқлар, педагогнинг креатив компетентлигини ривожлантириш, глобал Интернет тармоғи, мультимедиа тизимларидан фойдаланиш ва масофавий ўқитишнинг замонавий шакллари қўллаш бўйича тегишли билим, кўникма, малака ва компетенцияларни ривожлантиришга йўналтирилган.

Қайта тайёрлаш ва малака ошириш йўналишининг ўзига хос хусусиятлари ҳамда долзарб масалаларидан келиб чиққан ҳолда дастурда тингловчиларнинг махсус фанлар доирасидаги билим, кўникма, малака ҳамда компетенцияларига қўйиладиган талаблар такомиллаштирилиши мумкин.

Модулниң мақсади ва вазифалари

Олий таълим муассасалари педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш курсининг **“Почта алоқасини ташкил этиш”** модулининг **мақсади** педагог кадрларнинг ўқув-тарбиявий жараёнларни

юксак илмий-методик даражада таъминлашлари учун зарур бўладиган касбий билим, кўникма ва малакаларини мунтазам янгилаш, малака талаблари, ўқув режа ва дастурлари асосида уларнинг касбий компетентлиги ва педагогик маҳоратини доимий ривожланишини таъминлашдан иборат.

“Почта алоқасини ташкил этиш” модулининг **вазифаларига** қуйидагилар киради:

- педагог кадрларнинг касбий билим, кўникма, малакаларини узлуксиз янгилаш ва ривожлантириш;
- замонавий талабларга мос ҳолда олий таълимнинг сифатини таъминлаш учун зарур бўлган педагогларнинг касбий компетентлик даражасини ошириш;
- ушбу фанни ўқитишнинг инновацион технологиялари ва илғор хорижий тажрибаларни ўзлаштириш;
- ўқув жараёнини фан ва ишлаб чиқариш билан самарали интеграциясини таъминлашга қаратилган фаолиятни ташкил этиш.

Модул бўйича тингловчиларнинг билими, кўникмаси, малакаси ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар

“Почта алоқасини ташкил этиш” модулини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида:

Тингловчи:

- почта алоқасини ташкил этиш асослари;
- Ўзбекистон Республикаси почта алоқасининг ислохоти;
- почта алоқаси тармоғини оптималлаштириш вазифаларининг умумий характеристикаси;
- почта жўнатиш учун транспорт воситалари турлари ва сонини белгилаш;
- почта алоқаси объектлари ва уларнинг таснифи ва классификацияси;
- почта алоқаси хизматларини автоматлаштиришнинг техник воситасининг синфланиши ва унинг тавсифи;
- автоматлаштиришнинг комбинациялашган техник воситаси почта алоқасининг автоматлашган ахборот технологик тизимлари;
- технологик жараёнларини автоматлаштириш учун почта реквизитларини кодлаш услуги;
- замонавий ахборот технологиялар асосида почта алоқасининг янги имкониятларини **билиши** керак.

Тингловчи:

- почта ва курьерлик жўнатмаларини манзиллаш ва расмийлаштириш;
- мижозларга хизмат кўрсатиш;
- почта жўнатмалари ва буюмларини очиш;
- почта жўнатмалари ва пул ўтказмаларини қайта жўнатиш ва қайтариш;
- магистрал почта алоқасини лойиҳалаш;
- почта қутиларидан ёзма хат-хабарларни олиш бўйича почта йўналишларини тузиш;

- почтани жўнатиш режаларини тузиш;
 - магистрал, вилоятчи, туманичи ва шаҳарчи почта йўналишларини ва почта жўнатиш жадвалларини тузиш;
 - почта алоқасида почтага ишлов беришни автоматлаштириш
- кўникмаларига** эга бўлиши лозим.

Тингловчи:

- почта алоқасида почтага ишлов беришни автоматлаштириш ва ахборотлаштириш;
- почтага ишлов бериш механизацияланган ва автоматлаштирилган технологик жараёнини штрихкод қўллаш орқали ўрганиш **малакаларига** эга бўлиши зарур.

Тингловчи:

- почта жўнатмаларини қабул қилиш, ишлов бериш ва етказиб бериш;
- почта алоқаси бўлимлари ва почта қутилари тармоғини ҳисоблаш;
- шаҳарда почта алоқасини ташкил этиш ва режалаштириш;
- пул ўтказмаларини қабул қилиш, ишлов бериш ва тўлаш;
- почтани жўнатиш ва алмаштириш;
- почтани етказиб беришни ташкил этиш;
- почтага ишлов бериш марказларида ахборот базалари билан ишлаш;
- алоқа бўлимларида технологик жараёнларни комплекс автоматлаштириш **компетенцияларига** эга бўлиши лозим.

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

“Почта алоқасини ташкил этиш” модули маъруза ва амалий машғулотлар шаклида олиб борилади.

Модулни ўқитиш жараёнида таълимнинг замонавий методлари, педагогик технологиялар ва ахборот-коммуникация технологиялари қўлланилиши назарда тутилган:

- маъруза дарсларида замонавий компьютер технологиялари ёрдамида яратилган интерфаол такдимотлардан ва электрон-дидактик технологиялардан фойдаланиш;
- ўтказиладиган амалий машғулотларда техник воситалардан, экспресс-сўровлар, тест сўровлари, аклий хужум, гуруҳли фикрлаш, кичик гуруҳлар билан ишлаш, коллоквиум ўтказиш ва бошқа интерактив таълим усулларини қўллаш назарда тутилади.

Модулни ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

“Почта алоқасини ташкил этиш” модули мазмуни ўқув режадаги “Ахборот технологиялари ва коммуникацияларини ривожланиш истиқболлари” ва “Почта алоқасида логистика” ўқув модуллари билан узвий боғланган ҳолда педагогларнинг логистика бўйича касбий педагогик тайёргарлик даражасини оширишга хизмат қилади.

Модулнинг олий таълимдаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар электрон ҳукуматни жорий этишни ўрганиш, амалда қўллаш ва баҳолашга доир касбий компетентликка эга бўладилар.

Модул бўйича соатлар тақсимооти

№	Модуль мавзулари	Аудитория укув юкламаси			
		Жами	жумладан		
			Назарий	Амаий машғулот	Кўчма машғулоти
1	Почта алоқасини ташкил этиш асослари. Ўзбекистон Республикаси почта алоқасининг ислоҳоти.	2	2		
2	Магистрал, вилоят, вилоятчи, туман ва туманлараро почта алоқасини ташкил этиш ва режалаштириш. Магистрал, вилоятчи ва туманичи почта алоқасини тузиш принциплари. Магистрал почта алоқасини лойиҳалаш. Почта ташиш йўналишлари турлари.	2	2		
3	Почта қутиларидадан ёзма хат-хабарларни олиш бўйича почта йўналишларини тузиш. Магистрал, вилоятчи, туманичи ва шаҳаричи почта йўналишларини ва почта жўнатиш жадвалларини тузиш. Почта алоқаси тармоғини оптималлаштириш вазифаларининг умумий характеристикаси. Почтани жўнатиш ва алмаштириш. Почтани етказиб беришни ташкил этиш. Почтани жўнатиш режаларини тузиш. Почтани жўнатиш ички ва халқаро режалари.	2	2		
4	Ягона почта алоқаси транспорт схемасини тузиш принциплари. Почта жўнатиш учун транспорт воситалари турлари ва сонини белгилаш. Почтани автомобил, темир йўл транспорти, ҳаво кемалари билан жўнатиш. Почтани почта вагонларида жўнатиш.	2	2		
5	Ўзбекистон Республикаси почта алоқаси корхоналари ва пунктлари жойлашуви ва ривожланиши. Почта алоқаси объектлари ва	10		10	4

	уларнинг таснифи ва классификацияси. Почта алоқаси бўлимлари ва почта қутилари тармоғини ҳисоблаш. Шаҳарда почта алоқасини ташкил этиш ва режалаштириш.				
Жами:		22	8	10	4

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-МАЪРУЗА. Почта алоқасини ташкил этиш асослари. Ўзбекистон Республикаси почта алоқасининг ислоҳоти.

Почта алоқасини ташкил этиш асослари. Ўзбекистон Республикаси почта алоқасининг ислоҳоти.

2-МАЪРУЗА. Магистрал, вилоят, вилоятчи, туман ва туманлараро почта алоқасини ташкил этиш ва режалаштириш. Магистрал, вилоятчи ва туманичи почта алоқасини тузиш принциплари. Магистрал почта алоқасини лойиҳалаш. Почта ташиш йўналишлари турлари.

Магистрал, вилоят, вилоятчи, туман ва туманлараро почта алоқасини ташкил этиш ва режалаштириш. Магистрал, вилоятчи ва туманичи почта алоқасини тузиш принциплари. Магистрал почта алоқасини лойиҳалаш. Почта ташиш йўналишлари турлари.

3-МАЪРУЗА. Почта қутиларидан ёзма хат-хабарларни олиш бўйича почта йўналишларини тузиш. Магистрал, вилоятчи, туманичи ва шаҳаричи почта йўналишларини ва почта жўнатиш жадвалларини тузиш. Почта алоқаси тармоғини оптималлаштириш вазифаларининг умумий характеристикаси. Почтани жўнатиш ва алмаштириш. Почтани етказиб беришни ташкил этиш. Почтани жўнатиш режаларини тузиш.

Почтани жўнатиш ички ва халқаро режалари.

Почта қутиларидан ёзма хат-хабарларни олиш бўйича почта йўналишларини тузиш. Магистрал, вилоятчи, туманичи ва шаҳаричи почта йўналишларини ва почта жўнатиш жадвалларини тузиш. Почта алоқаси тармоғини оптималлаштириш вазифаларининг умумий характеристикаси. Почтани жўнатиш ва алмаштириш. Почтани етказиб беришни ташкил этиш. Почтани жўнатиш режаларини тузиш. Почтани жўнатиш ички ва халқаро режалари.

4- МАЪРУЗА. Ягона почта алоқаси транспорт схемасини тузиш принциплари. Почта жўнатиш учун транспорт воситалари турлари ва сонини белгилаш. Почтани автомобил, темир йўл транспорти, ҳаво кемалари билан жўнатиш. Почтани почта вагонларида жўнатиш.

Ягона почта алоқаси транспорт схемасини тузиш принциплари. Почта жўнатиш учун транспорт воситалари турлари ва сонини белгилаш. Почтани

автомобил, темир йўл транспорти, ҳаво кемалари билан жўнатиш. Почтани почта вагонларида жўнатиш.

Кўчма машғулот.
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҲУДУДИДА МАГИСТРАЛ,
ВИЛОЯТИЧИ ВА ТУМАНИЧИ ПОЧТА АЛОҚАСИНИ ТАШКИЛ
ЭТИШ (4 соат).

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-амалий машғулот. Ўзбекистон Республикаси почта алоқаси корхоналари ва пунктлари жойлашуви ва ривожланиши (4 соат).

2-амалий машғулот. Почта алоқаси объектлари ва уларнинг таснифи ва классификацияси. Почта алоқаси бўлимлари ва почта қутилари тармоғини ҳисоблаш (4 соат).

3-амалий машғулот. Шаҳарда почта алоқасини ташкил этиш ва режалаштириш (2 соат).

ЎҚИТИШ ШАКЛЛАРИ

Мазкур модул бўйича қуйидаги ўқитиш шаклларида фойдаланилади:

- маърузалар, амалий машғулотлар (маълумотлар ва технологияларни англаб олиш, ақлий фаолиятини ривожлантириш, назарий билимларни мустаҳкамлаш);

- давра суҳбатлари (кўрилаётган лойиҳа ечимлари бўйича таклиф бериш қобилиятини ошириш, эшитиш, идрок қилиш ва мантиқий хулосалар чиқариш);

- баҳс ва мунозаралар (лойиҳалар ечими бўйича асосли далилларни тақдим қилиш, эшитиш ва муаммолар ечимини топиш қобилиятини ривожлантириш).

II. БЎЛИМ

МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА
ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН
ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ
МЕТОДЛАРИ

II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ

«Блум кубиги» методи

Методнинг мақсади: Мазкур метод тингловчиларда янги ахборотлар тизимини қабул қилиш ва билимларни ўзлаштирилишини енгиллаштириш мақсадида қўлланилади, шунингдек, бу метод тингловчилар учун “Очиқ” саволлар тузиш ва уларга жавоб топиш машқи вазифасини белгилайди.

Методни амалга ошириш тартиби:

1. Ушбу методни қўллаш учун, оддий куб керак бўлади. Кубнинг ҳар бир томонида кўйидаги сўзлар ёзилади:

- Санаб беринг, таъриф беринг (оддий савол)
- Нима учун (сабаб-оқибатни аниқлаштировчи савол)
- Тушинтириб беринг (муаммони ҳар томонлама қараш саволи)
- Таклиф беринг (амалиёт билан боғлиқ савол)
- Мисол келтиринг (ижодкорликни ривожлантировчи савол)
- Фикр беринг (таҳлил қилиш ва баҳолаш саволи)

2. Ўқитувчи мавзуни белгилаб беради.

3. Ўқитувчи кубикни столга ташайди. Қайси сўз чиқса, унга тегишли саволни беради.

“KWHL” методи

Методнинг мақсади: Мазкур метод тингловчиларда янги ахборотлар тизимини қабул қилиш ва билимларни тизимлаштириш мақсадида қўлланилади, шунингдек, бу метод тингловчилар учун мавзу бўйича кўйидаги жадвалда берилган саволларга жавоб топиш машқи вазифасини белгилайди.

Изоҳ. KWHL:

Know – нималарни биламан?

Want – нимани билишни хоҳлайман?

How - қандай билиб олсам бўлади?

Learn - нимани ўрганиб олдим?.

“KWL” методи	
1. Нималарни биламан: -	2. Нималарни билишни хоҳлайман, нималарни билишим керак: -
3. Қандай қилиб билиб ва топиб оламан: -	4. Нималарни билиб олдим: -

“W1H” методи

Методнинг мақсади: Мазкур метод тингловчиларда янги ахборотлар тизимини қабул қилиш ва билимларни тизимлаштириш мақсадида қўлланилади, шунингдек, бу метод тингловчилар учун мавзу бўйича кўйидаги жадвалда берилган олти саволларга жавоб топиш машқи вазифасини белгилайди.

What?	Нима? (таърифи, мазмуни, нима учун ишлатилади)	
Where?	Қаерда (жойлашган, қаердан олиш мумкин)?	
What kind?	Қандай? (параметрлари, турлари мавжуд)	
When?	Қачон? (ишлатилади)	
Why?	Нима учун? (ишлатилади)	
How?	Қандай қилиб? (яратилади, сақланади, тўлдирилади, тахрирлаш мумкин)	

“SWOT-таҳлил” методи.

Методнинг мақсади: мавжуд назарий билимлар ва амалий тажрибаларни таҳлил қилиш, таққослаш орқали муаммони ҳал этиш йўллари топишга, билимларни мустаҳкамлаш, такрорлаш, баҳолашга, мустақил, танқидий фикрлашни, ностандарт тафаккурни шакллантиришга хизмат қилади.

S – (strength)	• кучли томонлари
W – (weakness)	• заиф, кучсиз томонлари
O – (opportunity)	• имкониятлари
T – (threat)	• хавфлар

“БЕЕР” методи

Методнинг мақсади: Бу метод мураккаб, кўптармоқли, мумкин қадар, муаммоли характеридаги мавзуларни ўрганишга қаратилган. Методнинг моҳияти шундан иборатки, бунда мавзунинг турли тармоқлари бўйича бир хил ахборот берилади ва айни пайтда, уларнинг ҳар бири алоҳида аспектларда муҳокама этилади. Масалан, муаммо ижобий ва салбий томонлари, афзаллик, фазилат ва камчиликлари, фойда ва зарарлари бўйича ўрганилади. Бу интерфаол метод танқидий, таҳлилий, аниқ мантиқий фикрлашни муваффақиятли ривожлантиришга ҳамда ўқувчиларнинг мустақил ғоялари, фикрларини ёзма ва оғзаки шаклда тизимли баён этиш, ҳимоя қилишга имконият яратади. “Беер” методидан маъруза машғулотларида индивидуал ва жуфтликлардаги иш шаклида, амалий ва семинар машғулотларида кичик гуруҳлардаги иш шаклида мавзу юзасидан билимларни мустаҳкамлаш, таҳлили қилиш ва таққослаш мақсадида фойдаланиш мумкин.

Методни амалга ошириш тартиби:

тренер-ўқитувчи иштирокчиларни 5-6 кишидан иборат кичик гуруҳларга ажратади;

тренинг мақсади, шартлари ва тартиби билан иштирокчиларни таништиргач, ҳар бир гуруҳга умумий муаммони таҳлил қилиниши зарур бўлган қисмлари туширилган тарқатма материалларни тарқатади;

ҳар бир гуруҳ ўзига берилган муаммони апрофлича таҳлил қилиб, ўз мулоҳазаларини тавсия этилаётган схема бўйича тарқатмага ёзма баён қилади;

навбатдаги босқичда барча гуруҳлар ўз тақдимотларини ўтказадилар. Шундан сўнг, тренер томонидан таҳлиллار умумлаштирилади, зарурий ахборотлар билан тўлдирилади ва мавзу яқунланади.

Муаммоли савол					
1-усул		2-усул		3-усул	
афзалл иғи	камчил иғи	афзалл иғи	камчилиғ и	афзалл иғи	камчи лиғи
Хулоса:					

“Кейс-стади” методи

«Кейс-стади» - инглизча сўз бўлиб, («case» – аниқ вазият, ҳодиса, «stadi» – ўрганмоқ, таҳлил қилмоқ) аниқ вазиятларни ўрганиш, таҳлил қилиш асосида ўқитишни амалга оширишга қаратилган метод ҳисобланади. Мазкур метод дастлаб 1921 йил Гарвард университетида амалий вазиятлардан иқтисодий бошқарув фанларини ўрганишда фойдаланиш тартибида қўлланилган. Кейсда очик ахборотлардан ёки аниқ воқеа-ҳодисадан вазият сифатида таҳлил учун фойдаланиш мумкин.

“Кейс методи” ни амалга ошириш босқичлари

Иш босқичлари	Фаолият шакли ва мазмуни
1-босқич: Кейс ва унинг ахборот таъминоти билан таништириш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка тартибдаги аудио-визуал таништириш; ✓ кейс билан таништириш (матнли, аудио ёки медиа шаклда); ✓ ахборотни умумлаштириш; ✓ ахборот таҳлили; ✓ муаммоларни аниқлаш
2-босқич: Кейснинг аниқлаштириш ва ўқув топшириғини белгилаш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муаммоларни долзарблик иерархиясини аниқлаш; ✓ асосий муаммоли вазиятни белгилаш
3-босқич: Кейсдаги асосий муаммони таҳлил этиш орқали ўқув топшириғининг ечимини излаш, ҳал этиш йўллари ишлаб чиқиш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил ечим йўллари ишлаб чиқиш; ✓ ҳар бир ечимнинг имкониятлари ва тўсиқларни таҳлил қилиш; ✓ муқобил ечимларни танлаш
4-босқич: Кейс ечимини шакллантириш ва асослаш, тақдимот.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил вариантларни амалда қўллаш имкониятларини асослаш; ✓ ижодий-лойиҳа тақдимотини тайёрлаш; ✓ якуний хулоса ва вазият ечимининг амалий аспектиларини ёритиш

“Ассесмент” методи

Методнинг мақсади: мазкур метод таълим олувчиларнинг билим даражасини баҳолаш, назорат қилиш, ўзлаштириш кўрсаткичи ва амалий кўникмаларини текширишга йўналтирилган. Мазкур техника орқали таълим олувчиларнинг билиш фаолияти турли йўналишлар (тест, амалий кўникмалар, муаммоли вазиятлар машқи, қиёсий таҳлил, симптомларни аниқлаш) бўйича ташҳис қилинади ва баҳоланади.

Методни амалга ошириш тартиби:

“Ассесмент”лардан маъруза машғулотларида талабаларнинг ёки қатнашчиларнинг мавжуд билим даражасини ўрганишда, янги маълумотларни баён қилишда, семинар, амалий машғулотларда эса мавзу ёки маълумотларни ўзлаштириш даражасини баҳолаш, шунингдек, ўз-ўзини баҳолаш мақсадида индивидуал шаклда фойдаланиш тавсия этилади. Шунингдек, ўқитувчининг ижодий ёндашуви ҳамда ўқув мақсадларидан келиб чиқиб, ассесментга қўшимча топшириқларни киритиш мумкин.

Хар бир катакдаги тўғри жавоб 5 балл ёки 1-5 балгача баҳоланиши мумкин.

	<p>Тест</p>		<p>Муаммоли вазият</p>
	<p>Тушунча (симптом) таҳлили</p>		

“Инсерт” методи

Методни амалга ошириш тартиби:

- ўқитувчи машғулотга қадар мавзунинг асосий тушунчалари мазмуни ёритилган матнни тарқатма ёки тақдимот кўринишида тайёрлайди;
- янги мавзу моҳиятини ёритувчи матн таълим олувчиларга тарқатилади ёки тақдимот кўринишида намоёиш этилади;
- таълим олувчилар индивидуал тарзда матн билан танишиб чиқиб, ўз шахсий қарашларини махсус белгилар орқали ифодалайдилар. Матн билан ишлашда талабалар ёки қатнашчиларга қуйидаги махсус белгилардан фойдаланиш тавсия этилади:

Белгилар	Матн
“V” – таниш маълумот.	
“?” – мазкур маълумотни тушунмадим, изоҳ керак.	
“+” бу маълумот мен учун янгилик.	
“– ” бу фикр ёки мазкур маълумотга қаршиман?	

Белгиланган вақт якунлангач, таълим олувчилар учун нотаниш ва тушунарсиз бўлган маълумотлар ўқитувчи томонидан таҳлил қилиниб, изоҳланади, уларнинг моҳияти тўлиқ ёритилади. Саволларга жавоб берилади ва машғулот якунланади.

Ш. БЎЛИМ

НАЗАРИЙ
МАТЕРИАЛЛАР

III. НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР

1-МАЪРУЗА.

Почта алоқасини ташкил этиш асослари. Ўзбекистон Республикаси почта алоқасининг ислоҳоти (2 соат).

РЕЖА:

1.1. Почта алоқасини ташкил этиш асослари.

1.2. Ўзбекистон Республикаси почта алоқасининг ислоҳоти.

1.1. Почта алоқасини ташкил этиш асослари.

Почта алоқаси бутун дунёда инсоннинг ҳар кунги ҳаёт тарзининг бир қисми ҳисобланади ва жамиятнинг иқтисодий ва ижтимоий тараққиёти учун муҳим роль ўйнайди. Почта алоқасининг самарадорлигини ишлаб чиқаришнинг нормал ишлаши ва товарлар ҳамда хизматларнинг муносабатлари, шунингдек жамият ривожланишининг замонавий босқичидаги инсоннинг ҳаёт фаолияти мумкин бўлмаган шароитларга киради. Почта товарлар ва хизматларни ишлаб чиқариш ва истеъмолчини боғлайди, ишлаб чиқарувчилар каби истеъмолчиларга хизмат кўрсатади, шу билан бирга иқтисодиётга, бошқарувга, шунингдек бизнесни ривожлантириш ва инсонларнинг турмуш тарзини оширишга фаол таъсир этади. Почта алоқаси хизматларининг бозори транспорт-логистик хизматлар (юк ташиш ва курьерлик почтаси қисмида), ахборот-коммуникация (почта алоқаси хизматлари янги ахборот-коммуникация: гибрид почтаси, Интернетга кира олиш ва бошқа хизматлари билан интеграцияланганлиги каби рақобатланади) ва молиявий хизматлар (пенсия ва нафақаларни тўлаш ва етказиб бериш, маиший ва бошқа тўловларни амалга ошириш) бозори билан кесишади.

1.2. Ўзбекистон Республикаси почта алоқасининг ислоҳоти.

Мустақиллик йилларида Ўзбекистон почтаси уч марта ислоҳот қилинди:

1992 йилда МХДда биринчилардан бўлиб электр алоқадан ажралиб чиқди ва мустақил хизмат бўлиб фаолият кўрсата бошлади;

1997 йили Ҳукуматнинг қарорлари асосида почта алоқасининг давлат корхоналари акциядорлик жамиятларига ўзгартирилди ва таркибига 14 та ҳудудий акциядорлик жамиятлари кирган «Ўзбекистон почтаси» Давлат акциядорлик компанияси ташкил қилинди;

Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 19 июлдаги «Почта алоқаси соҳасида фаолиятни такомиллаштириш тўғрисида»ги Қарори «Ўзбекистон почтаси» Давлат акциядорлик компаниясини қайта ташкил қилиш йўли билан ягона очик акциядорлик жамиятини яратиш ва унга барча

акциядорлик жамиятларини, уларни филиалларга ўзгартириб, бирлаштириш тўғрисидаги қарорни қабул қилди.

Аҳолининг ҳар бирига ёзма хат-хабарларни етказиб бериш сони бўйича ва почта алоқасининг кўрсатиладиган хизматлар сифати бўйича Ўзбекистон кўпгина ривожланган мамлакатлардан ортида қолмоқда, масалан, Ўзбекистонда аҳоли сонига етказиб беришнинг ўртача сони 25 йилга тўғри келади, ёзма хат-хабарларни етказиб беришнинг ўртача вақти анча катта, ривожланган мамлакатларга нисбатан - 95 фоиз хабарларни жўнатиш вақтидан бошлаб, 7 кун давомида етказиб берилади. Бироқ, почта қисқа муддатда ёзма хат-хабарларни етказиб беришни кафолатламаса, кўпгина мижозлар, ахборот алмашинувининг ишончли канали каби давлат почта хизматини кўриб чиқади.

Ушбу муаммони ҳал этиш йўлларида бири почта алоқасининг магистрал тармоғини оптималлаштириш ҳисобланади, Ўзбекистоннинг вилоят маркази ўртасида почтанинг ўтиш муддатини қисқартириш республиканинг турли вилоятларида жойлашган почта алоқасининг исталган кишилари ўртасида ўтиш вақтини мос равишда камайтиришга автоматик тарзда келтиради.

Ушбу қўлланма қисмларининг ҳар бири билан босқичма-босқич танишиш почта алоқасини ташкил қилиш бўйича масалаларнинг маъносини чуқур ўзлаштиришни талаб этади.

Ўзбекистонда Почта алоқаси Ўзбекистоннинг сиёсий ва иқтисодий бутунлигини таъминлайдиган омиллардан бири бўлган фуқароларнинг манзилли мулоқотининг ягона умумқулай механизми саналади. У почта алоқаси объектларининг тақсимланган тармоғини, почта жўнатмаларини қабул қилиш, ишлов бериш ва етказиб бериш, давлат пенсиялари ва даврий нашрларни етказиб бериш учун мўлжалланган почта маршрутларини ўз ичига олади.

Мамлакатимиз почта алоқасининг миллий тармоғи географик принципи бўйича «Ўзбекистон почтаси» очиқ акциядорлик жамияти (ОАЖ) томонидан ташкил қилинган ва у «Ўзбекистон почтаси» ОАЖ филиалларини ўз ичига олган ҳамда уларни транспорт воситалари билан бирлаштирадиган ягона тизимни ташкил этади. Ўзбекистон Республикаси почта алоқасининг миллий оператори - «Ўзбекистон почтаси» ОАЖ қулай нархларда почта жўнатмаларининг барча турлари бўйича мамлакатлар билан алмашувни амалга оширади ва Умумжаҳон почта иттифоқи олдида республиканинг мажбуриятларини бажаради.

Ўзбекистон Республикаси почта алоқасининг тармоғи почта жўнатмалари мунтазам ташилишини таъминлайдиган 189 та туман ва шаҳар узеллари, 3017 та алоқа бўлимлари, улардан 2327 таси қишлоқ алоқа бўлимларидан иборат 14 та ҳудудий филиаллар ва ихтисослаштирилган филиаллар – «Халқаро почтамт», «Халқаро тезкор почта», «Ўзбекистон маркаси» ва «Пул ўтказмаларини назорат қилиш маркази», шунингдек 38 та авиа, 1та темир йўл, 527 та автомобиль маршрутларини ўз ичига олган тизимдан иборат. Етказиб бериш участкалари 6879 та, шу жумладан шаҳар ва шаҳар типигаги шаҳарча – 2466 та, қишлоқ жойларда – 4413 та ташкил

қилинган. Хизмат кўрсатиладиган ҳудудда ёзма хат-хабарларни йиғиш учун 7369 та, шу жумладан қишлоқ жойларда 4542 та почта қутилари ўрнатилган (1.1-расм).

Почта алоқаси узеллари – почта жўнатмалари, пул маблағларининг почта ўтказмаларини жўнатиш ва етказиб бериш (топшириш), почтага бириктирилган ҳудудларда ишлов бериш ва уларнинг алмашуви бўйича ўзаро боғлиқ бўлган функциялар бажарилишини таъминлайдиган почта маршрутларининг кесишган ёки туташган пунктида жойлашган почта алоқасининг объекти. Алоқаси узеллари туманлараро, туман ва шаҳар типларига ажратилади. Туманлараро почта алоқаси узели – алоҳида шаҳар ёки вилоятнинг туман марказларида (Қорақалпоғистон Республикаси) ташкил қилинади ва ёнма-ён маъмурий туманларнинг почта алоқаси объектлари ўртасида почта ташилишини таъминлайди. Почта алоқасининг туман узели ва почта алоқасининг шаҳар узели туман марказларида ва шаҳарларда мос равишда ташкил қилинади. Почта алоқаси бўлими (АБ) фойдаланувчиларга почта алоқаси хизматлари, хизматларнинг бошқа турларини кўрсатади ва почтага ишлов бериш ва почта алмашувини амалга оширади.

Почта алоқаси тармоғи республикада почтасининг муҳим афзалликларидан биридир. Бугунги кунда филиалларда 14 000 дан ортиқ киши ишлайди, улар ҳар куни минглаб хатлар, телеграммалар, пул ўтказмалари, посилкаларга ишлов берадилар, миллионлаб обуначиларга газеталар ва журналлар, пенсия ва нафақаларни етказиб берадилар. Хизматларнинг қўшимча турлари – уй-жой коммунал хизматлар, телефон, мол-мулкни суғурталаш, лотарей билетларини тарқатиш, электрон почта ва Интернет хизматлари ва бошқалар жорий этилади.

Ўзбекистон Республикаси Почта алоқаси миллий операторининг асосий вазифаси бўлиб турли почта жўнатмаларини жўнатувчилардан қабул қилиш, ишлов бериш, вазифаси бўйича жўнатиш ва етказиб бериш, шунингдек асосий, қўшимча ва шартномавий хизматларни аҳолига, корхоналарга ва муассасаларга кўрсатиш саналади.

Почта жўнатмалари деб Почта қоидаларига мувофиқ ўровланган ва расмийлаштирилган предметлар, шунингдек вазифаси бўйича жўнатиш ва адресатга топшириш учун почта алоқаси корхонасига топширилган босма нашрларга айтилади.

Почта жўнатмалари жойланмаси, ўлчамлари, оғирлиги ва ўровлаш хусусиятига мувофиқ қуйидаги турларга бўлинади:

- хатлар – қабул қилиш, ишлов бериш ва топширишга мувофиқ оддий, буюртмали ва қиймати эълон қилинганларга бўлинади;
- почта варақчалари – оддий ва буюртмалига бўлинади;
- бандероллар – оддий, буюртмали ва қиймати эълон қилинганларга бўлинади;
- секограммалар – оддий ва буюртмали бўлади;
- посилкалар – оддий ва қиймати эълон қилинганларга бўлинади;

- пул ўтказмалари - почта ва телеграф бўлади.

Хат – конвертда жўнатиладиган ёзма хабардир. Хатда ҳужжатлар, бадий очик хат, фоторасмлар, чизмалар ва бошқалар жўнатилиши мумкин.

Почта варақчаси – махсус стандарт бланкида ёзилган ёки босма кўринишдаги ёзма хабардир. Ушбу бланкда газеталардан кесиб олинган кийкимлар, расмлар, фото ва бошқалар ёпиштирилган бўлиши мумкин.

Бандерол – маданий-маиший ва ишлаб чиқариш вазифали босма нашрлар, ишга оид қоғозлар, предметлари бўлган, қабул қилишда текшириш мумкин бўлган қоғоз тасмага ўралган ёки қобиққа ўрланган почта жўнатмаси.

Секограмма – очик кўринишда бериладиган, фақат кўзи ожизлар учун мўлжалланган секографик усул билан ёзилган ёзма хабарлар ва нашр-лар, секография белгилари бўлган клище, товуш ёзувлари, тифлотехник воситалар жойланган почта жўнатмаси.

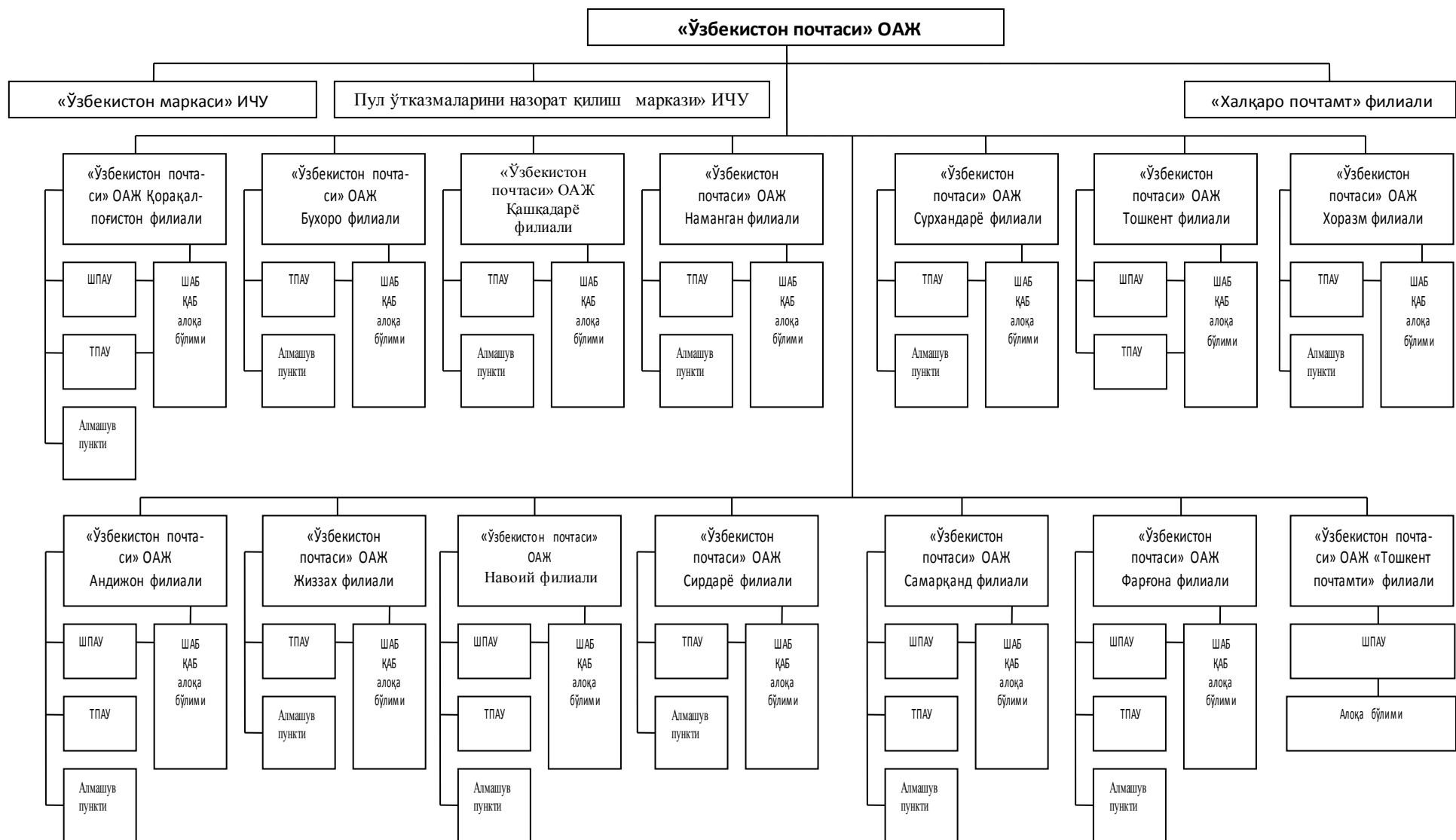
Посилка – сидирға (теп-текис) ўровга ўралган турли товар-моддий бойликлар жўнатиладиган қайд этилган почта жўнатмаси.

Пул ўтказмаси – қайд этилган почта жўнатмаси бўлиб, у ёрдамида жўнатувчи томонидан алоқа корхонасига киритилган пул суммасини жўнатувчи адресатнинг тўлашини топширади. Пул ўтказмасини жўнатиш усулига мувофиқ оддий (почта алоқаси тармоғидан фойдаланиб жўнатиладиган) ва тезкорга (телекоммуникация – телеграф, электрон ва бошқа тармоқларидан фойдаланиб жўнатиладиган) бўлинади.

Оддий почта жўнатмалари, хусусан хатлар, почта варақчаси ва бандероллар квитанцияни бермасдан қабул қилинади, илова қилинган ҳужжатларга ёзилмасдан жўнатилади ва тилхатсиз адресатга топширилади. Буюртмали хатлар, почта варақчаси ва бандеролларни қабул қилишда жўнатувчига квитанция берилади, улар олувчига имзо қўйдирилиб берилади, жўнатиш жараёнида илова қилинадиган ҳужжатлар расмийлаштирилади.

Оддий посилкалар, шунингдек қиймати эълон қилинган хатлар, бандероллар ва посилкалар суғуртали тоифаларга киради, улар илова қилинган ҳужжатларда мажбурий қайд этилади, қабул қилишда квитанция берилади, адресатга имзо қўйдирилиб берилади.

Эълон қилинган қиймат – жўнатманинг жойланмаси йўқолган ёки шикастланган ҳолатда жўнатувчига ёки адресатга тўланадиган тўловнинг миқдори. Қиймати эълон қилинган почта жўнатмаси устама тўлов билан қабул қилиниши мумкин, яъни топширишда олувчидан устама тўлов суммаси олинади ва жўнатувчи кўрсатган манзил бўйича жўнатилади. Қиймати эълон қилинган хатлар, буюртмали хатлар ва варақчалар «шахсан кўлга топширилсин» белгиси билан қабул қилиниши мумкин.

1.1-расм. «Ўзбекистон почтаси» очик акциядорлик жамиятининг ташкилий тузилмаси

Ўзбекистон ҳудудида жўнатиш учун мўлжалланган почта жўнатмаси ички, чет элга жўнатиладиган ёки чет элдан келадиганлари – халқаро деб номланади.

Халқаро почта жўнатмаларига жўнатмаларнинг қуйидаги турлари киради:

- хатлар (оддий, буюртмали, қиймати эълон қилинган);
- почта варақчаси (оддий, буюртмали);
- бандероллар ва «М» белгили қошлар (оддий, буюртмали);
- секограммалар (оддий, буюртмали);
- майда пакетлар (буюртмали);
- посилкалар (оддий, қиймати эълон қилинган);
- экспресс-почта халқаро жўнатмаси;
- электрон почта жўнатмаси;
- «Консигнация» гуруҳланган жўнатмаси.

Пул маблағлари халқаро почта ўтказмаларининг алмашуви Умумжаҳон почта иттифоқи мамлакатлари–аъзолари билан улар томонидан тузилган Битим асосида амалга оширилади.

Халқаро почта жўнатмалари ва пул маблағларининг почта ўтказмалари Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ички почта жўнатмалари учун норматив ҳужжатлар томонидан белгиланган муддатда жўнатилади ва етказиб берилади.

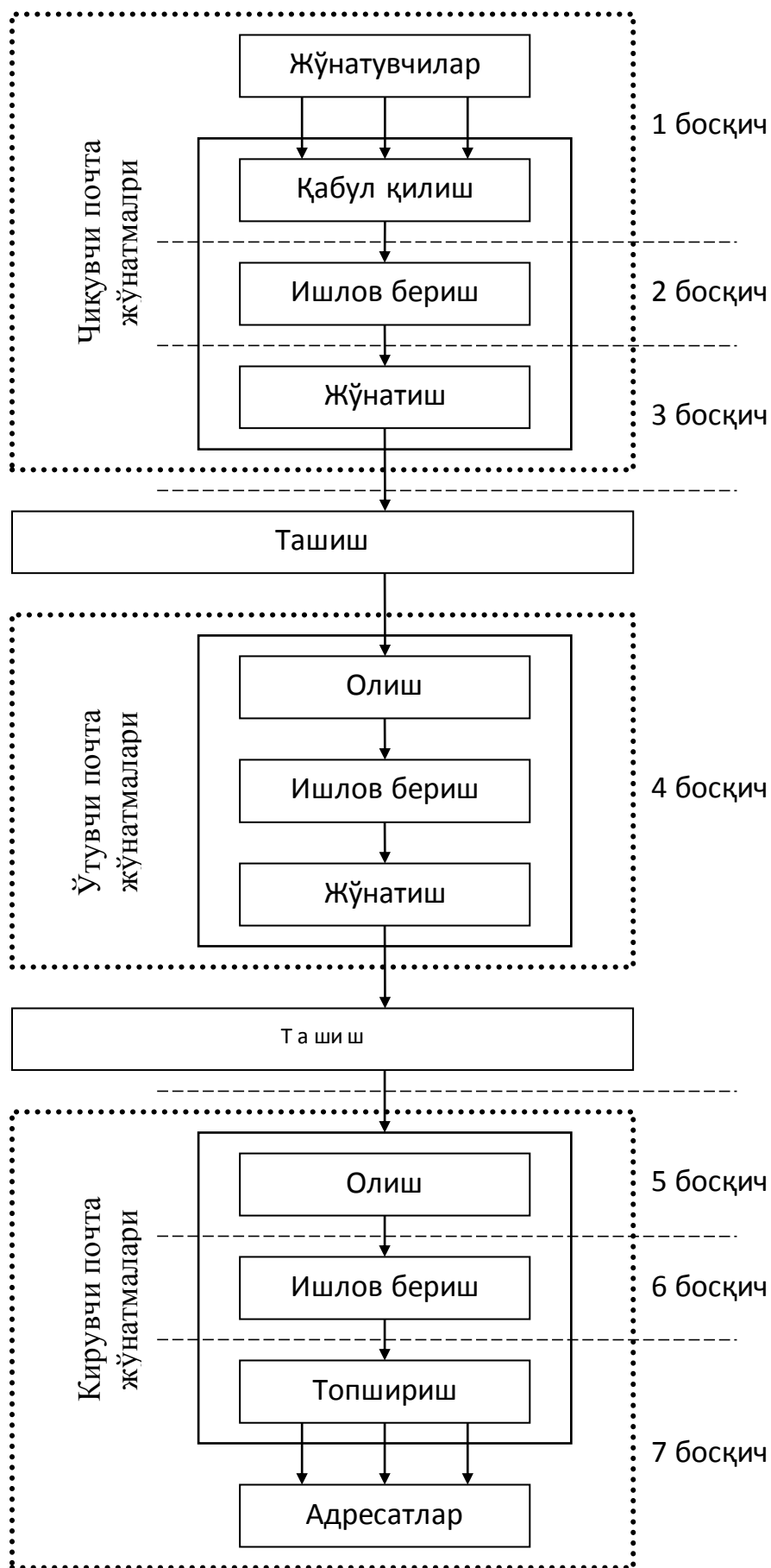
Халқаро почта жўнатмалари қонун ҳужжатлари ва Почта қоидаларига мувофиқ божхона назоратидан ўтиши ва божхона расмийлаштируви ўтказилиши керак.

Халқаро почта жўнатмалари дунёнинг бутун давлатларидан ер усти ва ҳаво транспорти билан жўнатилиши учун қабул қилинади.

Қиймати эълон қилинган хатлар, майда пакетлар ва посилкаларни қабул қилиш рухсат этилган мамлакатларга уларни жўнатиш учун қабул қилинади. Ушбу мамлакатлар тўғрисидаги маълумотлар Умумжаҳон почта иттифоқининг Халқаро бюро томонидан хабардор қилинади.

Халқаро почта жўнатмалари (майда пакетлар, оддий ва/ёки қиймати эълон қилинган посилкалар) учун жўнатувчи божхона декларациясини тўлдирди, уларнинг сони ҳар бир давлат учун алоҳида белгиланади. Почта алоқасидаги ишлаб чиқариш жараёни почта жўнатмаларини қабул қилиш, ишлов бериш ва адресатларга топширишда бажариладиган ишлаб чиқариш операцияларнинг йиғиндисини ўз ичига олади. Ушбу операциялар почта жўнатмалари учун хилма-хил ва турличадир, бироқ уларни бажариш учун почта жўнатмасининг олд томонида почта манзили мавжудлиги мажбурий шарт бўлиб ҳисобланади. Ҳар бир жўнатма, туридан қатъи назар, баъзи мажбурий ишлаб чиқариш босқичлари орқали ўтади. Ишлаб чиқариш жарёнини етгита босқичга бўлиш мумкин (1.2-расм).

Биринчи босқич - почта жўнатмаларини қабул қилишдир. Қабул қилиш почта қутиси орқали ва почта алоқаси объектларида амалга оширилади. Почта жўнатмаларини жўнатувчилари ва уларни қабул қилувчи алоқа ходимлари почта жўнатмаларига манзил ёзиш ва уларни ўрловлаш қоидасига қатъий риоя қилиши, шунингдек тақиқланган предметлар жўнатилишига йўл қўймасликлари керак.

1.2-расм. Почта жўнатмалари ўтишининг асосий босқичлари схемаси

Иккинчи босқич қабул қилинган почта жўнатмаларига ишлов беришни ўз ичига олади. Ишлов бериш бўйича операциялар почта жўнатмаларининг кўчиши керак бўлган йўналишини ва жўнатишга тайёрлашни аниқлаш учун мақсад қилиб қўйилган. Асосий операциялардан бири почта жўнатмаларини йўналишлар бўйича гуруҳлаш учун манзил асосида амалга ошириладиган саралаш ҳисобланади.

Учинчи босқич - белгиланиши бўйича жўнатишдир. Ушбу бос-қичнинг асосий элементлари почта ва илова қилинган ҳужжатлар расмийлаштирилиши ва ишлов берилишининг тўғрилигини текшириш, почтани кузатувчи ходимларга топширилиши, почта алмашув жойигача ёки почтани жўнатувчи ва почта алмашинувини амалга оширувчи алоқа корхонасигача ташиш ҳисобланади.

Тўртинчи босқич - почтани белгиланган жойга ташиш ва зарур бўлганда йўлда унга ишлов бериш жараёнидир.

Бешинчи босқич - почта жўнатмаларини белгиланган жойларда олишни ўз ичига олади. Кирувчи почтани олишда асосий операциялар бўлиб кирувчи почта жўнатмалари ва буюмларни илова қилинган ҳужжатлар билан солиштириш, шунингдек ўровларининг бутлигини текшириш ҳисобланади.

Олтинчи босқич - почта жўнатмаларига белгиланган жойдаги алоқа корхоналарида ишлов беришдир. Корхонада кирувчи почтага ишлов бериш жараёни кузатувчи ходимлардан уларни қабул қилишдан бошланади, бунда уларни ҳужжатлар бўйича текширилади ва ўровнинг бутлиги аниқланади. Почта жўнатмаларини топшириш корхоналари бўйича саралаш амалга оширилади.

Охириги еттинчи босқич - жўнатмаларни адресатларга топширишдир. Почта жўнатмаларини адресатларнинг уйига ва муассасаларга етказиб берилади ёки адресатлар хат-хабарларни олиш учун келадиган алоқа корхоналарида берилади.

Назарий саволлар:

1. Почта алоқаси узелларига таъриф беринг.
2. Почта варақчасига таъриф беринг.
3. Бандерол деганда нимани тушинамиз.
4. Секограммага таъриф беринг.
5. Посилкага таъриф беринг ва унинг хусусиятларини аниқланг.

Адабиётлар:

1 Ўзбекистон Республикаси 22.04.2009 й. ЎРҚ-211-сон "Почта алоқаси тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳақидаги» Қонун билан тасдиқланган «Почта алоқаси тўғрисида»ги Қонуннинг (янги таҳрирда). Тошкент, Ўзбекистон, 2009 й..

2 Ўзбекистон Республикасининг 1999 йил 19 августдаги 815-И-сонли «Табиий монополиялар тўғрисида»ги Қонуни .

3 Умумжаҳон почта иттифоқи ҳужжатлари (Доха, 2012 й.).

2-МАЪРУЗА.

Магистрал, вилоят, вилоятчи, туман ва туманлараро почта алоқасини ташкил этиш ва режалаштириш. Магистрал, вилоятчи ва туманичи почта алоқасини тузиш принциплари. Магистрал почта алоқасини лойиҳалаш. Почта ташиш йўналишлари турлари (2 соат).

Режа:

- 2.1. Магистрал, вилоят, вилоятчи, туман ва туманлараро почта алоқасини ташкил этиш ва режалаштириш.
- 2.2. Магистрал, вилоятчи ва туманичи почта алоқасини тузиш принциплари. Магистрал почта алоқасини лойиҳалаш.
- 2.3. Почта ташиш йўналишлари турлари.

2.1. Магистрал, вилоят, вилоятчи, туман ва туманлараро почта алоқасини ташкил этиш ва режалаштириш.

Ўзбекистон Республикаси почта алоқаси миллий операторининг ишлаб чиқариш фаолиятини характерлайдиган асосий кўрсаткичларидан бири почта алмашуви - аниқ вақт давомида белгиланиши бўйича қабул қилинган, ишлов берилган ва узатилган почта жўнатмалари сони ҳисобланади. Почта алмашуви кирувчи, чиқувчи ва транзитга бўлинади.

Чиқувчи почта алмашуви почта алоқаси хизматларининг фойдаланувчисидан белгиланиши бўйича жўнатиш учун қабул қилинган почта жўнатмаларини ўз ичига олади. Улар маҳаллий ва шаҳарлараро турларига бўлинади. Маҳаллий почта жўнатмалари бир шаҳар, туман маркази ёки шаҳар типигадаги шаҳарча ҳудудининг чегарасида, қишлоқ жойларда бир почта алоқаси объекти томонидан хизмат кўрсатиладиган ҳудуд чегарасида жўнатилади ва етказиб берилади; шаҳарлараро - кўрсатилган ҳудудлардан ташқарига жўнатилади ва етказиб берилади.

Кирувчи почта алмашуви адресатларга топшириш учун почта алоқаси объектига келиб тушадиган почта жўнатмаларидан иборат.

Транзит почта алмашуви белгиланиши бўйича ишлов бериш ва кейинчалик жўнатиш учун почта алоқаси объектига бошқа объектлардан келиб тушадиган почта жўнатмаларидан иборат.

Почта алмашувининг ҳар бир тури почта оқими - аниқ йўналиш бўйича йўлланадиган бир турдаги почта жўнатмаларининг сонини белгилайди. Почта оқими чиқувчи, кирувчи ва транзит почта жўнатмаларига бўлинади. Почта оқимлари почта алоқаси тизимининг радиал-узелли тузилмасига мувофиқ магистрал, вилоят ичидаги, туман ичидаги ва шаҳарга бўлинади. Почта оқимларининг тузилмаси, хусусияти ва миқдорий тавсифи шаҳар, туман, вилоятда ва бутун мамлакатда почта алоқаси тизимининг рационал тузилиши учун биринчи даражали қийматга эга.

Ўзбекистон Республикаси почта алоқасининг миллий оператори фаолиятининг муҳим кўрсаткичларидан яна бири **хизмат кўрсатиш сифати** ҳисобланади. У почтамтлар, узеллар ва алоқа бўлимлари кирадиган почта алоқаси пунктлари, алмашув пунктлари, почта қутисининг зичлиги; хизмат кўрсатиш ҳудудининг радиуси ва бир алоқа пункти томонидан хизмат кўрсатиладиган аҳоли сони; аҳоли, корхона, муассаса ва ташкилотлар учун иш

режимининг қулайлиги; почта жўнатмаларига ишлов бериш, уларни жўнатиш ва адресатларга етказиб бериш учун сарфланган вақт каби кўрсаткичлари билан характерланади.

Ишлаб чиқариш жараёни бажарилиши керак бўлган чегаралардаги максимал вақт **назорат муддатини** лимит қилиб белгилайди, алоқанинг барқарорлиги ва мунтазамлиги почта жўнатмаларини етказиб бериш графиклари ва жадваллари бажарилиши ва хат-хабарни почта қутисидан чиқариб олиш билан баҳоланади. Хизмат кўрсатиш сифати почта қоидасининг талаблари бузилиши ва алоқа корхоналарининг иши юзасидан мижозлар асосланган даъволарининг сонини характерлайди.

Почта алоқасининг икки ёки бир нечта хизмат кўрсатиш пунктлари ва почта алмашуви пунктлари ўртасида почта транспортининг йўналиши почта маршрути дейилади.

Транспорт тармоқларининг асосий вазифаси почтани жўнатувчилардан олувчиларга ўз вақтида ва сифатли ташилишини таъминлашдан иборат.

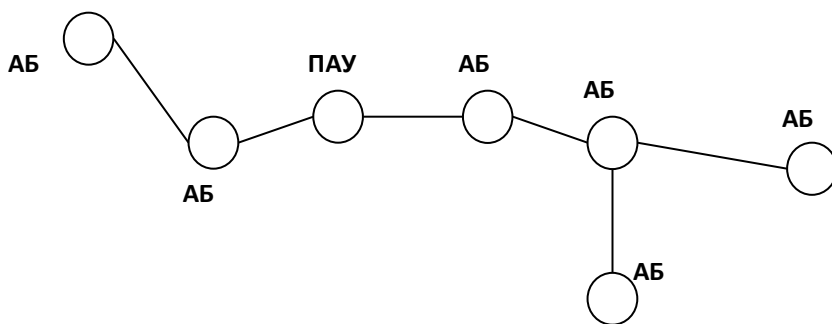
Почтанинг почта маршрутлари бўйича ташилишини ташкил қилишда, авваламбор, қатновнинг қисқа тармоқларини, алоқа корхоналари ўртасидаги мунтазам алоқани, шунингдек ташишларнинг тежамлилигини ҳисобга олган ҳолда, маршрутларнинг бошланғич ва охириги пунктларини аниқлаш зарур. Йўллар ва почта оқимларининг мавжудлигидан келиб чиқиб, транспорт тури ва унинг юк кўтариш қобилиятини танлаш, шунингдек почтани алмаштириш, ташиш, етказиб бериш ва чиқариб олиш даврийлиги нормативлари ва почта жўнатмаларига ишлов бериш ва уларни етказиб беришнинг асосий назорат муддатлари асосида транспорт ҳаракатини ишлаб чиқиш зарур.

Почта маршрутлари магистрал, вилоят ичидаги, туман ичидаги, шаҳар, автомобиль йўллари маршрутларига бўлинади.

Вилоятлараро ташишни таъминлайдиган транспорт тармоғининг участкаларини магистрал деб номланиши қабул қилинган. Вилоят ичидаги ёки туманлараро почта маршрутлари бир вилоятнинг вилоят ва туман марказларини боғлайди. Туман ичидаги маршрутлар туман марказини алоқа бўлимлари ёки бир туманнинг барча алоқа бўлимлари билан боғлайди. Шаҳар маршрутлари ўзаро почта алоқасининг шаҳар корхоналарини почта алоқасининг узеллари ва бўлимлари билан боғлайди, шунингдек етказиб бериш участкаларига хизмат кўрсатади. Кириш йўлка маршрутлари почта алоқаси корхоналарини почта алмашуви амалга ошириладиган темир йўл станциялари ва аэропортлар билан боғлайди.

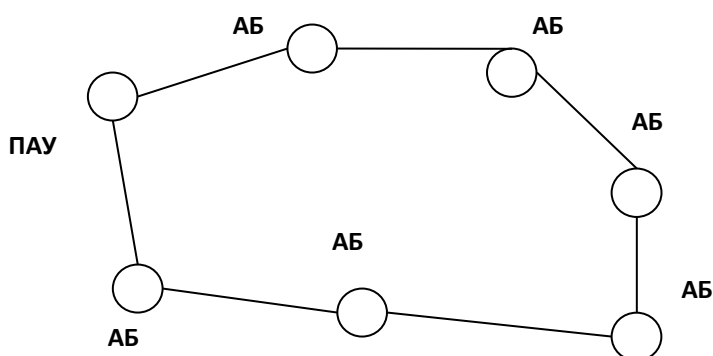
Почта маршрутлари тузилиш шаклига кўра, радиал, ҳалқали ва аралаш маршрутларга бўлинади.

Радиал маршрутлар – тўғри ёки эгри чизик, лекин берк бўлмаган чизик бўйича ҳаракатланадиган транспорт маршрутидир. Худди шундай маршрутларда почта жўнатмалари ўтишининг энг катта тезлигига эришилади, чунки почта тўғри йўналишлар каби тесқари йўналишларда транспорт ҳаракатидаги маршрутда алмашади (2.1-расм).

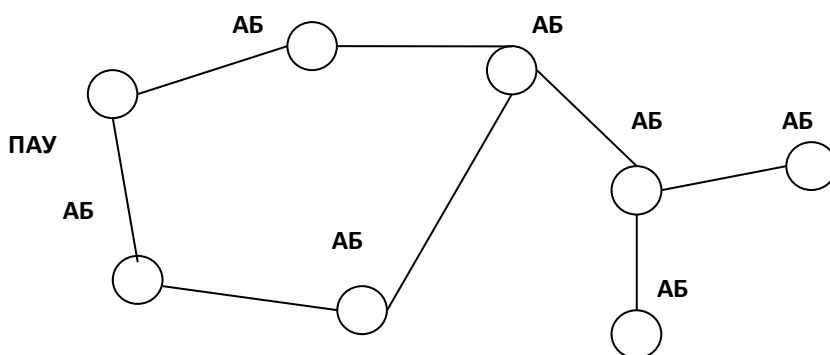
2.1-рasm. Радиал маршрут

Айланма почта маршрутлари – берк чизиқ, яъни ҳалқа бўйлаб ҳаракатланадиган транспорт маршрутларидир (2.2-рasm).

2.2-рasm. Ҳалқали маршрут

Аралаш почта маршрутлари радиал ва ҳалқали маршрутларнинг бирикишидан иборат, уларни радиал-ҳалқали маршрутлар ҳам дейилади. Транспортнинг ҳаракатланиши бундай маршрутларнинг бир участкаларида радиус бўйича, бошқасида - ҳалқа бўйича амалга оширилади (2.3-рasm).

2.3-рasm. Аралаш маршрут

Почта маршрутларининг узилиш тизимини танлашда катнов йўллариининг хусусияти, почта жўнатмаларининг тезлик билан

ҳаракатланишига эришиш, транспортдан самарали фойдаланиш ва пул маблағларини оқилона сарфлаш ҳисобга олинади.

Почта маршрутларида транспорт турлича – тўғридан-тўғри, қарши ва эстафета ҳаракатланиши ташкил қилинади.

Тўғридан-тўғри ҳаракатланиш йўлда транспортни алмаштирмасдан маршрутнинг бошланғич пунктидан охириги пунктигача амалга оширилади. Бундай ҳаракатланиш почта жўнатмаларининг максимал тезлигини таъминлайди, чунки йўлда почта ҳар хил юкланишларининг олди олинади. Транспортнинг тўғридан-тўғри ҳаракатланиши, одатда, автомобиль транспорти бир томон йўналиши бўйича йўлда бўлиш вақти 10-12 соатдан ошмайдиган масофадаги маршрутларга белгиланади.

Транспорт қарши ҳаракатланишда йўналишнинг бошланғич ва охириги пунктларидан бир-бирига қараб ёки маршрутда жойлашган бошланғич пунктдан ва оралиқ алоқа бўлимидан йўналишда жўнатилади. Бундай ҳаракатланишда йўналишнинг бошланғич ва охириги пунктларидан транспортни жўнатиш муддати почта оралиқ алмашув пунктига келиб, кечиктирмай жўнатилиши ҳисобга олинishi билан келишилган бўлиши керак. Қарши ҳаракатланиш, асосан, катта масофадаги маршрутларда ташкил қилинади.

Эстафета ҳаракатланиши бошланғич пунктдан транспорт марш-рутнинг охиригача эмас, балки почта транспортнинг бошқа турларига юкланадиган оралиқ пунктларнинг биригача ҳаракатланади.

Почта маршрутлари бўйича почта алоқаси корхонасининг идоравий транспорти, турли мулкчилик шаклдаги жисмоний ва юридик шахсларнинг умумий фойдаланишдаги транспорти, шу жумладан рейс йўловчи автобуслари, шунингдек жисмоний шахсларнинг ижара транспорти билан почта ташилади.

Почтани ташиш учун транспортни танлашда транспортнинг тезлик нормативлари ва фойдаланишдаги тежамкорлиги ҳисобга олинади.

Автомобиль типини танлаш учун дастлабки маълумотлар бўлиб почтанинг сони, автотранспортдан фойдаланиш шартлари, хусусан - йўл қопламалари, алмашув сони - тўхташлар, метео шароитлар, шунингдек фойдаланилаётган автомобиль типлари саналади.

Почта жўнатмаларини турли транспортда ташишда транспорт воситаларининг ҳаракатланиш жадвали қатъий келишилиши талаб қилинади. Бунда асос қилиб магистрал транспортининг ҳаракатланиш жадвали қабул қилинади, унга бошқа маршрутлар бўйича транспорт воситаларининг ҳаракатланиш жадвали мувофиқлаштирилади.

Почтали транспортнинг ҳаракатланиш жадвалини ишлаб чиқишда транспортнинг асосий тури алмашув пунктлари орқали ўтиш вақти, почта алмашув даврийлигининг нормативлари, почта жўнатмалари почта алоқаси корхоналарида ишлов беришнинг белгиланган назорат муддатлари, транспорт воситалари ҳаракатланишининг белгиланган тезлиги ва почта жўнатмаларининг айрим маршрутлардаги оқими ҳисобга олинishi керак.

Почтали транспортнинг почта йўналишлари бўйича ҳаракатланиш даврийлиги почта алмашуви, уни ташиш, етказиб бериш, хат-хабарларни почта кутисидан олиш даврийлигининг нормативлари, почта жўнатмалари ва даврий наشرларга ишлов бериш ва етказиб беришнинг асосий назорат муддатларига мувофиқ белгиланади.

2.2. Магистрал, вилоятичи ва туманичи почта алоқасини тузиш принциплари. Магистрал почта алоқасини лойиҳалаш.

Транспорт жараёнлари почта алоқасининг бутун ишлаб чиқариш жараёнининг асосий ва ажралмас қисми ҳисобланади. Почта транспорти алоқа корхоналарининг бутун шахобланган тармоғини ягона тизимга боғлайди. У почта алоқасининг асосий вазифаси – почта жўнатмаларини жўнатувчидан адресатгача аниқ, узлуксиз ва ўз вақтида жўнатилишини, демакки, аҳоли, давлат бошқаруви органлари ва иқтисодиёт соҳаларига юқори сифатли хизмат кўрсатишни бажаришда ҳал қилувчи бўғин ҳисобланади. Бизнинг мамлакатимизда почта алоқалари тизими барча турдаги транспортдан фойдаланиш асосида қурилади.

Почта алоқаси объектлари почта жўнатмалари ва пул маблағларини ташиш учун уларга тегишли бўлган транспорт, почта вагонлари, автомобиллар, шунингдек шартнома асосида юридик ва жисмоний шахсларга тегишли бўлган транспортдан фойдаланадилар. Почта жўнатмалари ва пул маблағларини ташиш учун фойдаланиладиган почта алоқаси объектларининг транспорт воситалари қонун ҳужжатларига мувофиқ махсус фарқлаш белгиларига эга бўлишлари мумкин. Почта жўнатмалари ва пул маблағларини ташиш учун фойдаланиладиган почта алоқаси объектларининг транспорт воситаларидан уларнинг розилигисиз фойдаланилиши ва бошқа ишларни бажариш учун олиниши мумкин эмас.

Почта алоқалари тизимида магистрал, вилоят ичи, туман ичи ва шаҳар маршрутлари бўйича почтани ташиш учун фойдаланиладиган автомобиль транспорти муҳим ўрин эгаллайди. Ёзма хат-хабарлар ва матбуот нашрларининг тезроқ ўтиши мақсадида авиация транспортдан фойдаланилади. Халқаро авиапочта ташишлари анча ривожланяпти. Кўп мамлакатлар билан авиапочта алоқалари ўрнатилган. Автомобиль ва ҳаво транспорти билан бир қаторда темир йўл транспортдан фойдаланилади.

Мунтазам шаҳарлараро ва халқаро пассажир ҳамда юк ташишни бажарадиган темир йўл, ҳаво ва автомобиль транспортининг хўжалик юритувчи субъектлари почта жўнатмалари ва пул маблағларини ташиш учун шартномалар тузишда почта алоқаси объектларига рад жавобини беришга ҳақли эмаслар.

Почта жўнатмалари ва пул маблағларини ташиш учун фойдаланиладиган почта алоқаси объектларининг транспорт воситалари шаҳарлар, посёлкалар, қишлоқлар ва бошқа аҳоли яшайдиган пунктларнинг кўчалари бўйлаб, автомобиль йўлларига ва почта алоқаси объектларига, автомобиль, темир йўл вокзаллари ва аэропортлар қошида жойлашган юк (багаж) комплексларига ҳеч қандай қаршиликсиз ўтиш ҳуқуқига эгадир.

Шаҳарлараро ва туман ичи маршрутлар бўйлаб юрадиган умумфойдаланадиган пассажир автобусларида фақат ёзма хат-хабарли қопларни, босма нашрлар солинган қоплар ва боғламларни жўнатишга рухсат берилади. Босма нашрлар солинган қоплар ва боғламларни ҳамда ёзма хат-хабарли қопларни ташиш почта алоқаси ходими ва автобуслар ҳайдовчи (чиптачи)лари кузатувида амалга оширилади. Шаҳарлараро ва туман ичи маршрутларида қатнайдиган умумфойдаланадиган пассажир автобусларида суғуртали почта жўнатмаларини ташиш алоҳида ҳолларда махсус ажратилган почта алоқаси ходими кузатувида йўл қўйилади.

Ўзбекистонда почта алоқаларини ривожлантириш уларни ташкил этишнинг тўғри методларини ишлаб чиқиш ва барча турдаги транспортдан энг самарали фойдаланишни талаб этади. Почта алоқасининг ягона транспорт схемасини куриш асосида қуйидаги принциплар бўлиши керак:

газеталар ва ёзма хат-хабарлар ўтиши, ишлов берилиши ва етказиб беришнинг назорат муддатларини бажариш;

алоқа амал қилишининг барқарорлиги ва доимийлигини таъминлаш;

почта жўнатмаларини ташиш учун транспортнинг барча турларидан комплекс фойдаланиш;

почта алоқаларининг тежамкорлиги.

Почта алоқаларини жўнатишни ташкил қилишга алмашув назрузкаси ва оқимлари катта таъсир кўрсатади. Шунинг учун жойларда тизимли равишда ўтказиладиган алмашув оқимларини ўрганиш муҳим аҳамиятга эгадир. Магистрал алоқа йўллари бўйича оқимлар «Ўзбекистон почтаси» очик акциядорлик жамияти томонидан ўрганилади ва умумлаштирилади. Почта нагрузкаси ва оқимларини ўрганиш қандай транспорт воситаларидан фойдаланиш кераклиги, почта ҳаракатини тезкор тартибга солиш, почта оқимларининг тезроқ ўтиши мақсадида уларни йўналтириш зарур бўлган йўллارни аниқлаш имконини беради.

Бу асосий талабларни бажаришга почта йўналишининг оптимал вилоят ва батафсил режаларини тузиш, почта маршрутларини рационал куриш, транспорт воситаларининг барча турларидан фойдаланиш, почта транспорти ҳаракатининг графиклари ва жадвалларини ишлаб чиқиш йўли билан эришилади.

Почта жўнатмаларининг тезроқ ўтиши мақсадида почта йўналишлари режалари тузилади, улар почта жўнатмалари турларини Ўзбекистоннинг исталган аҳоли яшайдиган пунктдан мамлакатимизнинг исталган аҳоли яшайдиган пунктига ва чет элга ўтиш тартибини белгилайди. Уларда почта алоқаси объектидан қайси боғламалар ва қандай транспорт орқали почта йўналиши кераклиги кўрсатилади, улар почта алоқаси объектларининг ишини мувофиқлаштириш имконини беради.

Йўналиш режаси барча турдаги почтанинг ўтиш йўллари белгиладиган асосий ҳужжат ҳисобланади. Бу режалар ёрдамида катнов йўллари ва транспорт воситаларидан комбинацияланган ва энг рационал фойдаланишга эришилади. Йўналиш режаларини тузишда почтани қайта юклаш пунктларида транспортнинг келиш ва жўнаш вақтининг мувофиқ келиши ҳисобга олинади.

Почта йўналиши режаларини тузиш учун асосий қўлланмалар бўлиб, почта ташиладиган, почта вагонлари бўлган поездлар, самолётлар ҳаракатининг схемаси ва жадвали ҳисобланади.

Почта йўналиши режалари вилоят ва батафсил режаларга бўлинади. **Вилоят режалари** почта алоқаси вилоят боғламаларидан почтанинг йўналиши тартибини белгилайди. Почта йўналишининг вилоят режаларини ишлаб чиқишда қуйидагилар ҳисобга олинади:

ҳар бир магистрал бўйича автомобиллар сони;

транспортнинг ташиш қобиляти, бошланғич ва оралик пунктларда уларни босма нашрлар ва ёзма хат-хабарлар билан юклаш;

почтамтлар ва ПТБларнинг ўтказиш қобиляти;

посилкалар ва суғурта почтасининг режалаштирилаётган оқими.

Почта йўналишининг **батафсил режалари** барча ПТБ (ТЙҚП) учун, почта вагонлари, автомобиллар, самолётлар билан бевосита почта алмашувини амалга оширадиган барча почта алоқаси объектлари учун ишлаб чиқилади.

Почта йўналишининг батафсил режалари ер усти транспорти каби, ҳаво транспорти орқали жўнатиладиган почта жўнатмаларининг ҳар бир тури: ёзма хат-хабарлар, босма нашрлар, посылкалар, суғуртали ва халқаро почта учун алоҳида тузилади.

Йўналишлар режаларини тузиш учун асос бўлиб, Ўзбекистон темир йўллари бўйлаб поездлар ҳаракатининг схемалари, автомобиль маршрутлари, почта вагонлари маршрутларининг рақамларини кўрсатган ҳолда республика вилоятлари рўйхати ва почта вагонлари билан почта алмашувини амалга оширадиган почта алоқаси объектлари рўйхати, мамлакат авиалиниялари схемаси хизмат қилади.

Ёзма хат-хабарлар йўналишининг асосий принципи унинг тезроқ ўтишини таъминлайдиган жўнатиш йўллари танлаш ҳисобланади.

Посылкаларни жўнатишда уларга ишлов бериш учун катта майдонлар ва кўп меҳнат сарфлари, ташиш учун эса – транспортнинг етарлича ташиш қобилияти талаб этилишидан келиб чиқилади. Шунинг учун посылкаларни йўналтиришда йўлда ўта юкланмасликка ҳаракат қиладилар.

Ҳозирги вақтда ЭХМ ёрдамида ёзма хат-хабарлар йўналишининг оптимал режаларини тузиш имконини берадиган ЭММ ишлаб чиқилган.

Ҳаракатни ташкил этишнинг энг муҳим элементларидан бири **почта маршрутларини паспортлаштириш** ҳисобланади. Ҳар бир маршрут учун паспорт тузилади, унда йўлнинг аҳволи, маршрутнинг амал қилиш вақти, узунлиги, ҳаракатланиш частотаси ва маршрутга қайси турдаги транспорт хизмат кўрсатаётганлиги кўрсатилади. Паспорт маълумотлари ташишлар ҳажмини босиб ўтилган йўл километрларида аниқлаш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Транспорт воситалари ишлашининг тартиби, почта келиши ва жўнатилиши муддатлари ҳаракатланиш графиклари ва жадваллари билан белгиланади.

Графиклар алоқа корхоналари ва почта транспортининг ишини ўзаро боғлаш имконини беради, бу почта жўнатмаларининг тезроқ ўтишини таъминлашнинг ҳал қилувчи омили ҳисобланади.

Улар ташқи транспортнинг келиши ва жўнатилиши жадвали, почта жўнатмаларига ишлов бериш ва ҳаракатининг назорат муддатлари, транспорт воситалари ҳаракатининг ва почта алмашуви учун белгиланган вақт тезлиги асосида қурилади.

Почта жўнатмаларини транспортнинг ҳар хил турлари орқали ташишда транспорт воситалари ҳаракати жадвалининг қатъий келишилганлиги талаб этилади. Бунда транспорт воситаларининг вилоят ичи, туман ичи, шаҳар ва шохобча почта маршрутлари бўйича транспорт воситалари ҳаракатининг жадвали тўғриланадиган магистрал транспорти (темир йўл, ҳаво, автомобиль)нинг ҳаракати жадвали асос қилиб олинади. Ўзбекистон Республикасининг Қонунига мувофиқ (21-модда) мунтазам шаҳарлараро ва халқаро пассажир ҳамда юк ташишларни бажарадиган темир йўл, ҳаво ва автомобиль транспортининг хўжалик юритувчи субъектлари почта

жўнатмаларини ташиш учун шартномалар тузишда почта алоқасининг операторларига рад жавобини беришга ҳақли эмас.

Почтали транспорт ҳаракати жадвалини ишлаб чиқишда қуйидаги омилларни ҳисобга олиш зарур:

транспорт асосий тури (темир йўл, ҳаво, автомобиль)нинг алмашув пунктлари орқали ўтиш вақти;

алмашув пунктлари орқали ва почта ташишнинг ўтиш нормативлари, почта алоқаси объектларида почта жўнатмаларига ишлов беришнинг назорат муддатлари;

транспорт воситалари ҳаракатининг белгиланган тезликлари;

алоҳида маршрутларда йиғилган почта жўнатмалари оқимлари.

Почта маршрутлари бўйича почта юкланган транспорт ҳаракатининг частотаси Ўзбекистон алоқа ва ахборотлаштириш агентлиги томонидан тасдиқланган алмашув, ташиш, почтани етказиб бериш, ёзма хат-хабарларни почта қутисидан олиш частотаси нормативлари, почта жўнатмалари ва даврий матбуотга ишлов бериш ва уларни етказиб беришнинг асосий назорат муддатларига мувофиқ белгиланади.

2.3. Почта ташиш йўналишлари турлари.

Маршрутнинг бошланғич оралиқ ва охириги пунктлари почта алоқаси ҳудудий ташкилотлари ва объектлари (почта алоқаси боғламалари, почтамактлар)нинг махсус ажратилган ходимлари почта юкланган транспорт ҳаракатининг белгиланган жадвали қатъий бажарилишининг доимий назоратини амалга оширишлари керак.

Почта юкланган транспорт жадвалда белгиланган вақтда келмаган ҳолда почта алоқаси ҳудудий ташкилоти ёки объектининг махсус ажратилган ходими дарҳол телефон орқали маршрут бўйича қўшни бўлган почта алоқаси объектидан почта юкланган транспортнинг жўнаган вақти тўғрисида сўраши ва айни вақтда бўйсунганлик бўйича раҳбарга дарҳол етказиши керак.

Агар почта юкланган транспорт жадвалга мувофиқ тайинланган жойига жўнатилган бўлса, жўнатиш ва қабул қилиш пунктлари почта алоқаси ҳудудий ташкилоти ёки объектининг раҳбари ушланиб қолиш сабабларини аниқлаштириш ва почтанинг тезроқ ўтиши учун амалий ёрдам зарур бўлган ҳолларда чоралар кўради.

Агар почта юкланган транспорт жадвалда белгиланган вақтга нисбатан кечикиб келган бўлса, бу ҳақда почта ташишлари бўйича 24-шаклдаги маршрут юкхатида қайд этилади.

Почта келадиган транспорт бузилганда, оралиқ почта алоқаси объектининг раҳбари почтанинг сақланиши ва маршрут бўйича яна жўнатилишини таъминлаш чораларини кўриши ва кўрилган чоралар тўғрисида телефон орқали бошланғич пункт почта алоқаси объектининг раҳбарига хабар қилиши керак.

Маршрутнинг бошланғич пункти почта алоқаси объекти, Халқаро почтамактнинг махсус ажратилган ходими почта ташишлари учун 24-шаклдаги маршрут юкхатларини кўриш билан почта юкланган транспорт ҳаракати жадвалининг бажарилиши ҳар куни назорат қилиши ва барча қоидабузарликлар тўғрисида чоралар кўрилиши учун почта алоқаси объекти, Халқаро почтамактнинг раҳбарига дарҳол хабар бериши керак.

Жадвалда кўзда тутилган магистрал почта маршрути бўйича почта жўнатилмаганда тегишли почта алоқасининг худудий ташкилоти ва «Ўзбекистон почтаси» ОАЖга дарҳол телеграммалар юборилади. Туманлараро ва туман ичи почта маршрутлари бўйича почта жўнатилмаганда бўйсунганлик бўйича худудий почта алоқаси ташкилотига телеграмма юборилади. Телеграммаларда маршрутларнинг номлари, улардаги почта алоқаси объектларининг сони, жўнатилмаганлик санаси ва сабаби, кўрилган чоралар кўрсатилади.

Жадвалда кўзда тутилган почта транспортининг жўнатилмаганлиги ёки анча ушланиб қолганлиги тўғрисида телеграф (телефон) орқали у билан почта алмашувини амалга оширадиган барча почта алоқаси объектларига хабар қилинади. Хабарда маршрут санаси, номи, почтанинг жўнатилмаганлиги сабаби ва унинг ўтишини таъминлаш учун қандай чоралар кўрилганлиги кўрсатилади.

АВТОМОБИЛЬ ТРАНСПОРТИДА ПОЧТА ТАШИШНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШ ВА РЕЖАЛАШТИРИШ

Автомобиль транспорти почта транспортининг асосий тури бўлиб ҳисобланади ва шаҳар ичи, туман ичи, шохобча, вилоят ичи ва магистрал маршрутларда фойдаланилади.

Почта алоқаси автомобиль транспортини эксплуатация қилишнинг хусусияти бўлиб, алоқа органлари учун қулай бўлган исталган вақтда уни жўнатиш имконияти, шунингдек алоқа корхоналари билан бевосита алмашув, бу почтани қайта юклашнинг қўшимча босқичларини четлаб ўтиш имконини беради.

Шунингдек, ҳаракатланиш составининг юқори ҳаракатчанлиги, юк кўтариш бўйича автомашиналар турларининг ҳар хиллиги, машиналар кузовларининг почта ташишлари талабларига мослашиши, нисбатан юқори тезликни автомобиль транспортининг афзалликларига киритиш мумкин.

Почтани ташиш алоқа корхоналари томонидан тузиладиган ҳаракатнинг тасдиқланган маршрутлари ва графиклари бўйича амалга оширилади.

Почтани ташиш учун автомобиль транспортдан рационал фойдаланиш кўп ҳолларда автомобиль турини тўғри танлай олишга, яъни унинг эксплуатация қилиш шароитларига мувофиқлигига боғлиқ.

Автомобиллар турларини танлашда ташишлар характери (шаҳар, вилоят ичи, туман ичи ва бошқа маршрутлар), юкланиш ҳажми, йўлларнинг аҳволи, ташилаётган почта жўнатмаларининг сақланишини таъминлаш ҳисобга олиниши керак. Почта ёпиқ ва қулфланадиган кузовли, бойликлар учун қулфланадиган сандиқлар билан жиҳозланган автомашиналарда ёки контейнерларда, от-улов транспортдан фойдаланганда эса – почтанинг бутлигини таъминлайдиган араваларда ташилади. Агар почта очик кузовли автомашинада ёки очик аравада ташилса, у ҳолда у зич қилиб тахланади, брезент билан ёпилади ва шундай боғлаб қўйиладики, унинг йўлда бутлиги ҳамда чанг ва намликдан сақланиши таъминланади.

ТЕМИР ЙЎЛЛАР БЎЙЛАБ ПОЧТА ТАШИШНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШ

Почта вагонлари катта юк кўтариш қобилиятига эга, ташилаётган бойликлар ва почта жўнатмаларининг сақланишини таъминлайдилар; вагонларда сайёр бригадаларнинг ишлаши учун керакли кулайликлар мавжуд. Почта вагонлари билан почта алмашувини почта алоқаси объектлари амалга оширадилар. Почта алоқасининг ҳудудий ташкилотлари поездлар ҳаракатининг янги жадвали киритилишидан бир ойдан кечиктирмасдан «Ўзбекистон почтаси» ОАЖ билан келишувга кўра бўйсундирилган почта алоқаси объектлари қайси поездлар билан почта алмашишларини белгилайдилар ва бу тўғрисида ихтиёрида почта вагонларининг бригадалари бўлган Халқаро почтамптага хабар берадилар.

Халқаро маршрутларнинг почта вагонлари билан почта алмашиш тартиби Умумжаҳон почта иттифоқи ҳужжатлари, Халқаро почтани қабул қилиш ва жўнатиш қоидалари, халқаро почта алмашуви пунктлари ва почта қоидалари билан тартибга солинади.

Алмашув пункти мавжуд бўлган пунктларда почта вагонлари билан бевосита почта алмашувини шаҳар алоқа бўлимлари амалга оширмайдилар, балки уни топширадилар ва почта алоқасининг алмашув пункти орқали оладилар.

Ишнинг катта ҳажмига эга бўлган почта алоқасининг объектлари почта вагонлари билан алмашув учун камида иккита алоқа ходимини ажратадилар. Почта-багаж поездларининг почта вагонлари билан почтани алмашиш учун поезд турган вақти ичида барча вагонлар билан алмашувни таъминлаш учун етарли бўлган миқдордаги алоқа ходимлари ажратилади.

Аввал почта вагонидан берилади, кейин эса, қабул қилинади. Поезднинг туриш вақтининг давомийлиги 5 минут ва ундан кам бўлган пунктларда алмашув почта билан келган алоқа ходимининг почта вагонига кирмасидан амалга оширилади.

Ўзма хат-хабарлар ва газеталар пассажир вагонларининг купеларида, тез юрар ва пассажир поездларининг багаж вагонларида, шунингдек умум фойдаланиладиган автобусларда жўнатилиши мумкин.

Кичик иш ҳажмига эга бўлган маҳаллий линияларда почта пассажир вагонларининг купеларида бир ёки иккита алоқа ходимлари кузатувида ташилиши мумкин. Юк багаж билан ўзма хат-хабарлар ва газеталарни режага кўра жўнатилишини ўрнатиш тўғрисида жўнатиш пунктларининг почта алоқаси объектлари олиш пунктларига олдиндан хабар беришлари керак. Агар қандайдир сабабларга кўра ўзма хат-хабарлар юк багаж билан жўнатилмаган ёки режадан ташқаридаги поезд орқали жўнатилган бўлса, жўнатиш пунктларининг почта алоқаси объектлари бу тўғрисида телеграф (телефон) орқали хат-хабарлар ва газеталарни режа бўйича жўнатиш белгиланган тегишли тайинланган пунктга хабар беришлари керак. Юк багаж билан жўнатилган почта ва огоҳлантирувчи телеграмма (телефонограмма) олинмаганда, бу тўғрисида телеграф (телефон) орқали почтани юк багаж билан жўнатаётган почта алоқаси объектига хабар берилади.

Ҳаракатланиш тезлигига кўра пассажир поездлари тез юрар, пассажир, юк-пассажир ва почта-багаж поездларига, бориш масофасига боғлиқ равишда эса –

узоқ, маҳаллий ва шаҳар чети поездларига ажратилади. Ҳар бир тоифадаги поездлар ҳаракатланишнинг турли тезликларига эга, станцияларда тўхташларнинг турли миқдори ва давомийлигига эга.

Почта вагонлари, одатда, тўхташларнинг кўп сонига эга бўлган пассажир поездлари таркибига киритилади.

Темир йўллар бўйлаб почта ташиш масалаларини тартибга соладиган ва «Ўзбекистон почтаси» ОАЖ ҳамда «Ўзбекистон темир йўллари» ДАК ўртасидаги ўзаро муносабатларни белгиладиган асосий ҳужжат бўлиб, Почтани ташиш ва темир йўлларда почта вагонларини эксплуатация қилиш қоидалари ҳисобланади.

Қоидалар билан темир йўллари бўйлаб почтани почта вагонларида ташиш каби, «Ўзбекистон темир йўллари» ДАК вагонларида ташиш тартиби, почта вагонларини таъмирлашга қараш тартиби, темир йўллари бўйлаб почтани ташиш учун тарифлар ва ҳисоб-китоблар, почта вагонларини назорат қилиш, шунингдек икки муассаса ташкилотларининг бу қоидаларнинг бажарилиши учун жавобгарлиги белгиланган.

Почта вагонларида почтани ташиш Ўзбекистон Республикаси темир йўлларининг барча линиялари бўйлаб амалга оширилади.

Почта вагонларида ва бошқа вагонларнинг махсус мослаштирилган жойларида ташиладиган почта алоқа ходимлари томонидан кузатилади. Оддий багаж вагонларида почта алоқа ходимларининг кузатуви билан ҳам, кузатувисиз ҳам ташилади.

Таркибига почта вагонлари киритиладиган поездлар рўйхати «Ўзбекистон темир йўллари» ДАК билан келишувга кўра «Ўзбекистон почтаси» ОАЖ томонидан белгиланади. Таркибига почта вагонлари киритилган поездлар ҳаракати жадвалининг ўзгариши ҳоллари тўғрисида «Ўзбекистон темир йўллари» ДАК янги жадвал киритилишигача 5 кундан кечиктирмасдан «Ўзбекистон почтаси» ОАЖга хабар қилади.

Почта алмашуви поезднинг жадвал бўйича керакли туриш вақтида амалга оширилади. Почтанинг тайёр эмаслиги туфайли поездларнинг ушланиб қолишига йўл қўйилмайди.

Почта ва бошқа вагонларда Умумжаҳон почта иттифоқи ҳужжатлари ва почта алоқаси тизимида амал қиладиган норматив ҳужжатларга мувофиқ жўнатиш учун қабул қилинган почта ташилади.

Поездлар ҳаракатининг хавфсизлиги мақсадларида почтанинг умумий оғирлиги вагоннинг юк кўтара олиш қобилиятидан ошмаслиги керак. Темир йўл вакили почтанинг оғирлигини вагон тарозисида текшириш ва белгиланган нормадан ошадиган ортиқча почтани вагондан туширишни таклиф этиш ҳуқуқига эга.

Почта вагонларини жўнатиш белгиланган тартибда темир йўл ходимлари томонидан расмийлаштирилади.

Багаж вагонларда почта почта ходимлари кузатувисиз қопларга жойланган ҳолда ташилади.

Багаж билан жўнатиш учун почта поезд бошланғич станциядан жўнаб кетишидан 30 минут олдин, оралик станцияларда - поезд келишидан 30 минут олдин етказилиши керак.

Алоҳида ҳолларда, бир маротаба тартибда, почтани ташиш учун юк вагонларидан фойдаланиш мумкин.

Йўлда кузатиш, кўриқлаш, ишлов бериш ва алмашиш учун почта вагонлари ва пассажир поездларининг махсус мослаштирилган жойларида кетиш «Ўзбекистон почтаси» ОАЖ томонидан берилган бўйича сайёр бригаданинг ишчиларига рухсат берилади.

Сайёр бригада ишчилари таркибига: почта вагонининг бошлиғи, вагон бошлиғининг ёрдамчилари, проводник-электрмонтёр, сараловчилар киради.

«Ўзбекистон почтаси» ОАЖ Ўзбекистон Республикаси темир йўлларини техник эксплуатация қилиш талабларига мувофиқ почта вагонларини соз ҳолатда ушлаши керак. Почта вагонлари составларнинг белгиланган схемаларига мувофиқ поездлар таркибига киритилади. Почта-багаж поездларини шакллантириш схемаларини ўзгартириш «Ўзбекистон почтаси» ОАЖ билан келишув бўйича амалга оширилади.

ҲАВО ТРАНСПОРТИ ОРҚАЛИ ПОЧТА ТАШИШНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШ

Почта алоқасининг асосий вазифаси – почта жўнатмаларининг ўтишини максимал даражада тезлаштириш билан боғлиқ ҳолда почтани, айниқса, газеталар ва ёзма хат-хабарларни ташиш учун авиатранспортдан фойдаланиш масаласи истиқболли ҳисобланади.

Тўловидан қатъи назар, ёзма хат-хабарларни ташиш учун ер усти транспорти орқали жўнатишга нисбатан унинг ўтишини бир кеча-кундуз ва ортиқ вақтга тезлаштириш ва белгиланган жойларга етказиб бериш шарти билан ҳаво транспортдан фойдаланилади.

Авиакорхоналар ва почта алоқаси объектларининг почта ташишдаги ҳуқуқлари, мажбуриятлари ва жавобгарлиги Ўзбекистон Республикасининг Ҳаво кодекси, Ўзбекистон Республикасининг «Почта алоқаси тўғрисида»ги Қонуни, Ўзбекистон Республикасининг почтасини ҳаво линиялари бўйлаб ташиш қоидалари, почта қоидалари ва тузилаётган шартномалар билан белгиланади.

«Ўзбекистон ҳаво йўллари» Миллий авиакомпания томонидан почтани ташиш Халқаро почта (почта алоқасининг ҳудудий ташкилотлари) ва Миллий авиакомпания ва унинг таркибий бўлинмалари ўртасидаги узоқ муддатли шартномалар, шунингдек амалдаги узоқ муддатли шартномаларга қўшимчалар кўринишида расмийлаштириладиган бир маротабали талабномалар бўйича амалга оширилади.

Почтани ташиш учун шартномаларни тузишда ҳар бир аэропорт бўйича ҳар чоракка бўлиб чиққан ҳолда бир йил учун прогноз қилинадиган ташиш ҳажмларини ҳисобга олиш керак.

Республика ичидаги линияларда почтани юклашнинг келишилган нормалари белгиланиши мумкин. Авиакомпания шартномаларга мувофиқ ташиш учун қабул қилинган почтанинг шартномаларда кўрсатиб ўтилган муддатларда жўнатилишини кафолатлаши керак.

Аэропорт ҳудудида жойлашган почта алоқаси объектдан почтани олиб келиш ва уни ҳаво кемаларига юклаш, шунингдек почтани ҳаво кемаларидан тушириш, почта алоқаси объектларига ташиш аэропорт кучлари ва воситалари ёрдамида амалга оширилади. Почта алоқаси объекти мавжуд бўлмаган аэропортларда почта ҳаво кемаларига аэропортлар кучлари ва воситалари

билан юкланади ва туширилади, аэропортлардан почта алоқаси объектларигача (аэропортлардан ташқарида) шу почта алоқаси объектларининг кучлари ва воситалари ёрдамида ташилади. Почтани етказиб бериш ва қабул қилиш муддатлари Халқаро почтаamt ёки почта алоқасининг худудий ташкилотлари ҳамда авиакомпания ёки аэропорт ўртасида тузиладиган шартномаларда белгиланади.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси 22.04.2009 й. ЎРҚ-211-сон "Почта алоқаси тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига ўзгартириш ва кўшимчалар киритиш ҳақидаги» Қонун билан тасдиқланган «Почта алоқаси тўғрисида»ги Қонуннинг (янги тахрирда). Тошкент, Ўзбекистон, 2009 й..
2. Ўзбекистон Республикасининг 1999 йил 19 августдаги 815-І-сонли «Табиий монополиялар тўғрисида»ги Қонуни .
3. Умумжаҳон почта иттифоқи ҳужжатлари (Доха, 2012 й.).
4. Ўзбекистон Республикасининг 2000 йил 25 майдаги 71-ІІ-сонли «Фаолиятнинг айрим турларини лицензиялаш тўғрисида»ги Қонуни.
5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2015 йил 10 апрелдаги 87-сонли “Ўзбекистон Республикаси ахборот технологиялари ва коммуникацияларини ривожлантириш вазирлиги тўғрисидаги Низомни тасдиқлаш ҳақида”ги Қарори.
6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 12 декабрдаги 327-сонли “Умумжаҳон почта иттифоқининг ҳужжатларига мувофиқ почта алоқасини амалга ошириш мақсадида тайинланган операторни белгилаш тўғрисида”ги Қарори.
7. Почта алоқаси хизматларини кўрсатиш қоидалари (ЎзААА бош директорининг 2011 йил 22 февралдаги 1-ю-сон буйруқ билан тасдиқланган, Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2011 йил 18 апрелда 2219-рақам билан рўйхатга олинган).

3-МАЪРУЗА. Почта қутиларидан ёзма хат-хабарларни олиш бўйича почта йўналишларини тузиш. Магистрал, вилоятчи, туманичи ва шаҳаричи почта йўналишларини ва почта жўнатиш жадвалларини тузиш. Почта алоқаси тармоғини оптималлаштириш вазифаларининг умумий характеристикаси. Почтани жўнатиш ва алмаштириш. Почтани етказиб беришни ташкил этиш. Почтани жўнатиш режаларини тузиш. Почтани жўнатиш ички ва халқаро режалари (2 соат)

Режа:

3.1. Почта қутиларидан ёзма хат-хабарларни олиш бўйича почта йўналишларини тузиш.

3.2. Магистрал, вилоятчи, туманичи ва шаҳаричи почта йўналишларини ва почта жўнатиш жадвалларини тузиш. Почта алоқаси тармоғини

оптималлаштириш вазифаларининг умумий характеристикаси. Почтани жўнатиш ва алмаштириш.

3.3. Почтани етказиб беришни ташкил этиш. Почтани жўнатиш режаларини тузиш. Почтани жўнатиш ички ва халқаро режалари.

3.1. Почта қутиларидан ёзма хат-хабарларни олиш бўйича почта йўналишларини тузиш.

Шаҳар почта алоқаси почта алоқаси умумий тизимининг муҳим ташкил этувчи қисми бўлиб ҳисобланади. Шаҳарлар мамлакатнинг маъмурий ва маданий маркази, кудратли транспорт узели бўлиб ҳисобланади.

Уларда йирик саноат корхоналари, муассаса ва ташкилотлар, газета-журнал ва китоб нашриётлари жойлаштирилади. Шу сабабли шаҳарларда почта жўнатмаларининг катта оқимини ташкил этади. Шаҳар узелли тузилмаларда бутун чиқувчи почта алмашувининг асосий ҳажмига ишлов берилади.

Шаҳар почта алоқасининг тўғри ташкил қилинганлиги почта алоқасини ташкил қилиш учун ҳал қилувчи таъсирини кўрсатади. Шу сабабли шаҳар почта алоқаси олдида қуйидаги вазифа қўйилди - почта жўнатмаларига ишлов бериш ва шаҳар ҳудудида ҳаракатланиш вақтини қисқартириш.

Шаҳар почта алоқасини ташкил қилишнинг асосий элементлари қуйидагилар ҳисобланади:

почта жўнатмаларига ишлов бериш ва ҳаракатланиш тизимини белгилаш;

узел ва пунктлар тармоғини жойлаштириш ва ривожлантириш;

шаҳар ичида почта қатновини ташкил қилиш;

почта жўнатмаларини адресатларга етказиб беришни ташкил қилиш.

Почта жўнатмаларига ишлов бериш ва етказиб бериш босқичлари ва муддатларини минимумгача қисқартирадиган почтага ишлов бериш ва ҳаракатланиш тизими ўта рационал ҳисобланади. Транспорт воситалари, ишлаб чиқариш хоналари ва ускуналарида оқилона фойдаланиш, меҳнат унумдорлигини ошириш, почта алоқаси ишининг таннархини пасайтириш ва рентабеллигини ошириш бир вақтнинг ўзида таъминланиши керак.

Почтага ишлов бериш ва ҳаракатланиш тизимини танлашда қуйидаги асосий омилларни: шаҳарнинг маъмурий-ҳудудий ва хўжаликдаги аҳамияти, ҳудуд майдони, вокзаллар, аэропортларнинг жойлашиши, транспорт ҳаракатининг даврийлиги ва трафики, юклама катталиги ва унинг келиш вақтини ҳисобга олиш керак.

Почта жўнатмаларига ишлов бериш ва ҳаракатланиши марказлаштирилган, марказлаштирилмаган ва аралаш тизимига бўлинади.

Марказлаштирилган тизимда барча чиқувчи, кирувчи ва транзит почта жўнатмаларига шаҳар почта алоқаси узели бўлиб ҳисобланадиган битта корхонада ишлов берилади. Почта алоқаси узелини почта ташиш бўлимида ёки темир йўл почтамти қошида ташкил қилиш мақсадга мувофиқдир. Бу почтамтда почта узелини ташкил қилишга нисбатан кўпроқ устуворликка эга бўлади, почтага ишлов бериш босқичлари сони камаяди, шу билан бирга, шаҳар ичидаги транзит алмаштириш камаяди, почта жўнатмаларининг ҳаракатланиш вақти қисқаради ва сарф-харажатлар камаяди.

Вилоятлараро почта оқимлари ўтадиган вилоят марказида, шунингдек, шаҳарда жойлашган почта ташиш бўлими фақат ушбу шаҳар почтасига ишлов бериш билан чекланиб қолмасдан, транзит почта жўнатмаларига ҳам ишлов

беради, бу ишчи кучи, ишлаб чиқариш майдонлари ва ускуналаридан яхшироқ фойдаланиш имконини беради. Шаҳарларда почта алоқаси узели бўлиб темир йўл қошидаги почтамт ёки почтани ташиш бўлими ҳисобланади, уларнинг марказлаштирилган тизимда почта жўнатмаларига ишлов бериши ва ҳаракатланишининг принципиал схемаси.

Почта кутиларидан чиқариб олинган барча чиқувчи ёзма хат-хабарлар, шунингдек алоқа корхоналарида қабул қилинган ва алоқа бўлиmidан келган почта жўнатмаларининг бошқа турларига бевосита темир йўл қошидаги почтамтга (ТПБ) жўнатилади, у ерда тўлиқ ишлов берилади ҳамда тегишли турдаги транспорт билан манзил бўйича, шаҳар чегарасидан ташқарига жўнатиладиган жўнатмалар шаҳардан ташқарига, маҳаллий жўнатмалар - тегишли шаҳар пунктларига жўнатилади.

Шаҳарга кирувчи почта жўнатмаларига темир йўл қошидаги почтамтда (ТПБ) ишлов берилади, у ердан адресатларга етказиб бериш учун автотранспортда шаҳар корхоналарига ёки корхонадан адресатларга топшириш учун жўнатилади.

3.2. Магистрал, вилоятчи, туманичи ва шаҳарчи почта йўналишларини ва почта жўнатиш жадвалларини тузиш. Почта алоқаси тармоғини оптималлаштириш вазифаларининг умумий характеристикаси. Почтани жўнатиш ва алмаштириш.

Вилоят марказларига самолёт ёки темир йўл орқали келиб тушадиган республика даврий нашрлари кирувчи ёзма хат-хабарлар ўтган босқичлардан ўтади.

Марказий газеталарни марказлаштирилмаган тарзда босиб чиқаришда босмахонада жойлашган экспедиция бўлимида улар вилоят газетаси билан бирга жўнатилади, у ердан ташқи транспортда жўнатиш учун шаҳар алоқа корхоналари ва темир йўл қошидаги почтамтга (ТПБ) жўнатилади.

Чакана савдода сотиш учун даврий нашрлар нашрларни тарқатиш цехидан бевосита шаҳар газета киоскларига жўнатилади.

Шаҳар алоқа объектларида қабул қилинган барча чиқувчи посилкалар ишлов бериш учун темир йўл қошидаги почтамтга (ТПБ) йўлланади, шундан сўнг улар белгиланиши бўйича жўнатиш учун почта вагонларига, самолётларига почтани жўнатиш режасига мувофиқ топширилади.

Кирувчи посилкаларнинг ҳаракатланиши ва ишлов берилиши тескари йўналишда ташкил қилинади, улар почта вагонлари, самолётлардан темир йўл қошидаги почтамтга (ТПБ) ишлов бериш учун келиб тушади, кейин эса посилкаларни адресатларга топшириш ва етказиб беришни амалга оширувчи шаҳар алоқа корхоналарига транспортда ташилади.

Чиқувчи ва кирувчи почта жўнатмаларига ишлов бериш бўйича шаҳар тармоғи почтамт ҳисобланади, почта кутиларидаги ёзма хат-хабарлар ва шаҳар алоқа бўлимларида қабул қилинган бошқа почта жўнатмаларига ишлов бериш учун почтамтга жўнатилади. Почта жўнатмалари почтамтдан ички транспортда ташиш учун ТПБга етказиб берилади.

Почта вагонларидан, пароходлар ва самолётлардан келадиган кирувчи почта жўнатмалари ТПБдан почтамтга транспортда ташилади, бу ерда уларга ишлов берилади ва адресатларга етказиб бериш учун алоқа бўлимларига жўнатилади.

Шаҳар узелини ТПБ почтампта жойлаштирганда у фақат транзит шаҳарлараро почта жўнатмаларига ишлов беради. Шаҳар ҳудудида ишлов беришнинг марказлаштирилмаган тизими шароитларида иккита ёки бир нечта почта алоқасининг шаҳар узели тузилади, улар шаҳарнинг белгиланган қисми почтасига ишлов беради.

Узеллар ўзининг хизмат кўрсатиш туманидаги почта қутиларидан хат-хабарларни чиқариб олади, чиқувчи ва кирувчи хат-хабарларни саралайди ҳамда уни ташқи транспортнинг тегишли тури билан ўзининг хизмат кўрсатиш зонасидаги шаҳар етказиб бериш узелларига жўнатади.

Кирувчи хат-хабарлар ва посилкалар, одатда, почта вагонларининг йўналишида шаҳарнинг шаҳар алоқаси узеллари бўйича сараланади. Қандайдир сабабларга кўра, йўл давомида сараланиши мумкин бўлмаган (масалан, самолётларда келадиган) хат-хабарлар ички транспортда келиб тушадиган шаҳар алоқаси узеллари бўйича сараланади, сўнгра батафсил ишлов бериш ва кейинги алоқа бўлимларига транспортда ташиш учун тегишли шаҳар алоқаси узелларига жўнатилади.

Маҳаллий хат-хабарлар, шаҳар алоқаси узеллари бўйича бевосита почта қутилари ва қабул қилиш пунктларидан келиб тушган узелда сараланади.

Хат-хабарлар саралангандан сўнг тегишли узелларга жўнатилади, у ерда кирувчи хат-хабарлар билан бирга сараланади ва етказиб берувчи алоқа бўлимлари ва пунктларига жўнатилади.

Бир қатор шаҳарларда почтага ишлов бериш ва ҳаракатланишнинг аралаш тизимидан фойдаланилади. Аралаш тизимда бир турдаги почта жўнатмаларига ишлов бериш бўйича узел бўлиб почтампт ҳисобланади, бошқаларида эса - ТПБ.

Юқорида кўриб чиқилган почта жўнатмаларига ишлов бериш ва ҳаракатланиш тизимларини солиштириб, қуйидаги хулосага келиш мумкин: марказлаштирилган ишлов бериш тизими почта жўнатмаларининг қувватли оқимларини ҳосил қилади, ишнинг оқимли методини кенг қўллаш ва комплекс тарзда автоматлаштиришни жорий этиш имконини беради.

Марказлаштирилган ишлов бериш тизими, одатда, ишчилар сонига бўлган эҳтиёжни қисқартиради, почта жўнатмаларига ишлов бериш учун меҳнат сарфининг ҳажмини камайтиради. Оқимли тизимни ва механизациялаш ҳамда автоматизациялаш воситаларини жорий этиш меҳнат унумдорлигининг ўсишига ҳамда операцион ва умумий назорат муддатларининг давомийлигини қисқартириш билан бирга хизматлар таннархининг пасайишига ёрдам беради.

Ишлов беришнинг марказлаштирилмаган тизимда тегишли узелнинг хизмат кўрсатиш зонасидаги чиқувчи ва кирувчи жўнатмаларнинг ҳаракатланиш муддатларини қисқариши учун шароит яратилади. Бирок марказлаштирилмаган тизим қатор камчиликларга эга, улардан асосийси бўлиб қуйидагилар ҳисобланади:

умумий юкланишни алоқаси узеллари бўйича тарқатиш натижасида ишлаб чиқариш жараёнларининг механизациясидан чекланган ҳолда қўллаш;

малакали ишчи кучи, ишлаб чиқариш майдонлари ва ускуналари эҳтиёжининг ортиши;

почта жўнатмаларига ишлов бериш ва ҳаракатланишдаги ортиқча босқичлар.

Почта ҳаракатланиши ва ишлов бериш тизими ҳар бир шаҳарнинг аниқ шароитларини ҳисобга олган ҳолда танланади. Почта жўнатмаларининг йўналиш схемаси, шундай тузиладики, бунда почтанинг бир қисми авиаузел ёки темир йўл узели орқали ўтади.

Шаҳарда (авиа - ёки темир йўл узелида) почтага ишлов бериш жойи тўғрисидаги масалани ҳал этишда, биринчи навбатда, почтанинг ҳаракатланиш тезлиги ва тежамлилиқ кўрсаткичларини ҳисобга олиш керак.

Самолётлар билан жўнатиладиган чиқувчи хат-хабарларга темир йўл қошидаги узелда ишлов бериш мақсадга мувофиқдир, чунки унга аэропорт қошидаги алоқа корхонасида ишлов беришда қопларга беркитиш билан боғлиқ ортиқча вақт ва меҳнат сарфи юзага келади.

Авиажўнатиш зонасидан ер усти зонасига келувчи транзит хат-хабарларга ҳам темир йўл қошидаги узелда ишлов бериш мақсадга мувофиқдир. Бунда параллел ишчи жойларга зарурат қолмайди, узелдан чиқувчи тўкилишлар сони камаяди, постпакетлар қўшиб юборилади ва уларнинг сони қисқаради. Бунинг ҳаммаси жўнатишнинг катта тезлиги ва тежамкорлигини таъминлайди.

Авиатранзитга ишлов бериш жойини танлашда авиапочта жўнатиладиган самолётларнинг учиб келиш ва учиб кетиш оралиғидаги интервални ҳамда аэропортдан темир йўл узелигача масофани ҳисобга олиш керак. Транзит авиапосилкаларга аэропорт қошидаги алоқаси узелида ишлов бериш керак, чунки уларни ортиш учун қўшимча меҳнат сарфи юзага келади.

3.3. Почтани етказиб беришни ташкил этиш. Почтани жўнатиш режаларини тузиш. Почтани жўнатиш ички ва халқаро режалари.

Шаҳар почта алоқаси тизими қуйидаги иккита тузилма тури мавжудлигини кўзда тутади:

шаҳарнинг марказий алоқаси узели - почтаamt, шаҳар алоқаси узели;

истеъмолчиларга фақат почта ва электр алоқа хизматлари билан бевосита хизмат кўрсатиш учун мўлжалланган узел - алоқа бўлимлари.

Биринчи турдаги тузилма истеъмолчиларга барча хизмат турларини тақдим этади, бўйсунувидаги шаҳар алоқа бўлимлари тармоғига раҳбарлик қилади ва унинг ишини назорат қилади ҳамда маҳаллий шароитларга мувофиқ чиқувчи, кирувчи ва транзит почта жўнатмаларига ишлов беради ҳамда почта шаҳарда ташилишини ташкил қилади.

Юқорида қайд этилган икки турдаги алоқа объектлари тармоғини жойлаштириш ва ривожлантириш принциплари бир хил эмас, чунки бу объектлар ишлаб чиқариш вазифаси ва бажариладиган функцияларнинг хусусиятига кўра турличадир.

Вилоят марказларида почтаamtлар, вилоят бўйсунувидаги шаҳарларда эса - шаҳар алоқаси узеллари ташкил этилади.

Алоқа бўлимлари ва пунктлари тармоғини ривожлантиришнинг муҳим принципи бўлиб истеъмолчиларнинг максимал яқинлашуви ва кенг қулайлик, АКТ негизида маданий хизмат кўрсатиш учун шароитларни яратиш ҳисобланади.

Нормативларга мувофиқ барча шаҳарлар аҳоли зичлигига кўра тўртта гуруҳга бўлинган ва ҳар бир гуруҳ учун хизмат кўрсатиш радиуси ва хизмат кўрсатиладиган аҳоли сони нормативлари қабул қилинган.

Шаҳарларда алоқа бўлимлари тармоғини ривожлантиришдаги асосий норматив сифатида алоқа воситаларининг истемолчиларга яқинлашишини аниқ характерлайдиган хизмат кўрсатиш радиуси кўзда тутилади.

Шу билан бирга, ундан: хизмат кўрсатиладиган аҳоли сони ва лойиҳалаштирилаётган объект рентабеллиги каби бошқа кўрсаткичлар билан ўзаро боғлиқликда фойдаланиш керак. Алоқа объектлари тармоғининг истиқболда режалаштирилаётган ўсиш даражаси куйидаги ифодадан келиб чиққан ҳолда белгиланади

$$\Delta N = N_{\text{пл}} - N_{\text{баз}}. \quad \text{Бунда } N_{\text{пл}} = 0,5^2 S_{\text{пл}}/R_{\text{пл}}^2, \quad (7)$$

бу ерда ΔN - алоқа корхоналари тармоғининг режалаштирилаётган ўсиш даражаси;

$N_{\text{пл}}$ - истиқболдаги алоқа корхоналари тармоғи;

$S_{\text{пл}}$ - истиқболда хизмат кўрсатиладиган шаҳар ҳудуди;

$R_{\text{пл}}$ - истиқболда режалаштирилаётган хизмат кўрсатишининг ўртача радиуси;

$N_{\text{баз}}$ - истиқбол даври бошидаги корхоналар тармоғи.

Аҳоли зичлиги бўйича ушбу шаҳар қайси нормативлар гуруҳига кириши белгиланади, режалаштирилаётган йил бошида эришилган хизмат кўрсатишнинг ўртача радиуси ва тармоқ зичлиги ҳисоблаб чиқилади, истиқболдаги шаҳар алоқа объектлари тармоғи белгиланади.

Алоқа бўлимини шаҳарнинг бутун ҳудудида имкон қадар бир текис жойлаштириш керак. Асосий норматив сифатида хизмат кўрсатиш радиуси қабул қилинган бўлса, унда алоқа тармоғининг истемолчиларга яқинлашиш даражаси бир хил, бироқ алоқа объектлари ва узелларининг иш кўлами шаҳар аҳолисининг зичлигига боғлиқ бўлади. Аҳоли зичлиги катта бўлган шаҳарларда алоқа объектларининг иш ҳажми аҳоли зичлиги кичик бўлган шаҳарларга нисбатан катта бўлади.

Алоқа бўлимлари учун хоналар янги куриллаётган турар-жой ва муассаса уйларининг биринчи қаватида жойлаштирилади.

Ёпиқ турдаги алоқа объектларининг ривожланиши рентабеллик ўлчамини ҳисобга олган ҳолда шаҳарнинг йирик корхоналари, муассасалари ва ташкилотларининг алоқа хизматларига бўлган талаблари ҳажмини ҳисобга олган ҳолда режалаштирилади.

Барча шаҳарларда алоқа бўлимларидан ташқари почта қутилари тармоғи, почтани қабул қилиш ва топшириш пунктлари, почта тўлови белгиларини сотиш пунктлари (китоб ва савдо дўконларида, киоскларда ва х.) ташкил қилинади.

Почта қутилари тармоғини ривожлантириш аҳолига хизмат кўрсатиш ҳамда ёзма хат-хабарлар алмашувини фаоллаштириш яхшилашнинг муҳим шarti бўлиб ҳисобланади. Почта қутилари зарур сони ҳар бир шаҳарнинг аниқ хусусиятлари, майдоннинг катталиги ва конфигурацияси, алоҳида туманлар бўйича аҳоли сони ва зичлиги, муассаса, корхона ва ташкилотларнинг жойлашган ўрнини ҳисобга олган ҳолда белгиланади. Почта қутилари тармоғини ривожлантиришнинг асосий кўрсаткичи бўлиб битта почта қутиси билан хизмат кўрсатиладиган радиус катталиги ҳисобланади. Почта қутилари

тармоғи Ўзбекистон алоқа ва ахборотлаштириш агентлиги томонидан белгиланган нормативларни ҳисобга олган ҳолда режалаштирилади.

Почта қутилари шаҳар ҳудудида истеъмолчилар учун қулай бўлган жойларда бир текис жойлаштирилади ҳамда объектга кириш жойларида ва унинг ичкарасида (операция залида) осиб қўйилиши шартдир.

Адабиётлар:

1 Ўзбекистон Республикаси 22.04.2009 й. ЎРҚ-211-сон "Почта алоқаси тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳақидаги» Қонун билан тасдиқланган «Почта алоқаси тўғрисида»ги Қонуннинг (янги таҳрирда). Тошкент, Ўзбекистон, 2009 й..

2 Ўзбекистон Республикасининг 1999 йил 19 августдаги 815-І-сонли «Табиий монополиялар тўғрисида»ги Қонуни .

3 Умумжаҳон почта иттифоқи ҳужжатлари (Доха, 2012 й.).

4 Ўзбекистон Республикасининг 2000 йил 25 майдаги 71-ІІ-сонли «Фаолиятнинг айрим турларини лицензиялаш тўғрисида»ги Қонуни.

5 Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2015 йил 10 апрелдаги 87-сонли “Ўзбекистон Республикаси ахборот технологиялари ва коммуникацияларини ривожлантириш вазирлиги тўғрисидаги Низомни тасдиқлаш ҳақида”ги Қарори.

6 Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 12 декабрдаги 327-сонли “Умумжаҳон почта иттифоқининг ҳужжатларига мувофиқ почта алоқасини амалга ошириш мақсадида тайинланган операторни белгилаш тўғрисида”ги Қарори.

7 Почта алоқаси хизматларини кўрсатиш қоидалари (ЎзААА бош директорининг 2011 йил 22 февралдаги 1-ю-сон буйруқ билан тасдиқланган, Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2011 йил 18 апрелда 2219-рақам билан рўйхатга олинган).

4- МАЪРУЗА. Ягона почта алоқаси транспорт схемасини тузиш принциплари. Почта жўнатиш учун транспорт воситалари турлари ва сонини белгилаш. Почтани автомобил, темир йўл транспорти, ҳаво кемалари билан жўнатиш. Почтани почта вагонларида жўнатиш (шаҳар чида почтани ташкил этиш мисолида) (2 соат).

Режа:

4.1. Ягона почта алоқаси транспорт схемасини тузиш принциплари. Почта жўнатиш учун транспорт воситалари турлари ва сонини белгилаш.

4.2. Почтани автомобил, темир йўл транспорти, ҳаво кемалари билан жўнатиш. Почтани почта вагонларида жўнатиш.

4.1. Ягона почта алоқаси транспорт схемасини тузиш принциплари. Почта жўнатиш учун транспорт воситалари турлари ва сонини белгилаш (шаҳар чида почтани ташкил этиш мисолида).

Шаҳар ичида почта қатновини ташкил қилишда асосий вазифа бўлиб транспортдан самарали фойдаланиб, почта жўнатмаларини ташишда белгиланган назорат муддатларини таъминлаш ҳисобланади. Шаҳарларда почтани ташиш учун автотранспортдан фойдаланилади. Шаҳар ичидаги почта

транспортнинг барча ишлари жадваллар бўйича қатъий амалга ошириладиган ташишнинг аниқ маршрути асосида қурилади.

Шаҳарларда қуйидаги почта маршрутлари ташкил қилинади:

алоқа объектлари билан почта алмашуви бўйича;

нашриётлар ва алоқа объектлари ўртасида;

почта алоқасининг шаҳар узеллари ва вокзал, аэропорт ўртасида;

почта қутиларидан хатларни чиқариб олиш учун;

почтани етказиб бериш участкаларидаги таянч пунктлари етказиб бериши учун;

посилкаларни уйга етказиб бериш ва бошқалар.

Шаҳарларда радиал ва ҳалқали маршрутлар ташкил қилинади.

Радиал шаҳар ичидаги маршрутлар, одатда, кириш йўлка маршрутларида, шунингдек, ҳалқали маршрут белгиланган назорат муддатлари бажарилишини таъминлаш имкони бўлмаганда қўлланилади.

Барча қолган ҳолларда шаҳарларда босиб ўтиладиган масофани қисқартиришига ва ҳаракатланувчи составга бўлган эҳтиёж камайишига сабаб бўлувчи **ҳалқали автомаршрутлар** ташкил қилинади.

Почтани ташиш самарадорлиги маълум даражада оқимлар катталиги ва тузилмасини ҳамда маршрутлар рационал тузилишини ҳисобга олган ҳолда автомобиллар тури тўғри танланишига боғлиқ. Шаҳар почтани ташиш учун ташиш хусусияти ва юкланиш ҳажмига боғлиқ ҳолда ҳар хил турдаги машиналардан фойдаланилади.

Маршрутлар алмашув пунктлари ўртасидаги масофа, ташқи транспортнинг келиш ва кетиш частотаси ва вақти, газеталарнинг босмадан чиқиш вақти, етказиб бериладиган хат-хабарларнинг сони, маршрутларга хизмат кўрсатиш учун берилган вақт ва бошқаларни ҳисобга олган ҳолда тузилади. Транспортнинг шаҳар ичидаги маршрутлар бўйича ҳаракатланиш даврийлиги белгиланган нормативларга мувофиқ ҳар бир маршрутнинг тури бўйича белгиланади. Масалан, шаҳар алоқа бўлимлари билан почта алмашуви бўйича маршрутлардаги ҳаракатланиш даврийлиги етказиб бериш сонидан кам бўлмаслиги керак ҳамда қабул қилинган барча турдаги почта жўнатмаларини истеъмолчилар билан ишлаш вақти тугагунга қадар ўз вақтида жўнатилишини таъминлаши керак.

Кун давомида хат-хабарларни почта қутиларидан чиқариб олиш частотаси почта алоқасининг миллий ва бошқа операторлари томонидан белгиланади.

Почтамтлар билан бир қаторда туман алоқаси узеллари мавжуд бўлган йирик шаҳарларда хатлар почтамт ва алоқаси узеллари томонидан марказлаштирилмаган тизим бўйича почта қутиларидан чиқариб олинади. Туман алоқаси узеллари мавжуд бўлмаган шаҳарларда хат-хабарлар марказлаштирилган тарзда (почтамт, ШАУ, ТЙҚП томонидан) чиқариб олинади.

Шаҳарнинг муайян шароитларидан келиб чиқиб, шаҳар ичида почтани ташиш учун ихтисослаштирилган маршрут сингари бирлаштирилган маршрутлар ҳам ташкил қилинади.

Ихтисослаштирилган маршрутлар сони (M) (масалан, алоқа объектлари билан алмашув) маршрутга киритилиши лозим бўлган (A^1) пунктлар сони, (V_T) транспортнинг техник тезлиги, алоқа пунктида алмашув учун вақт, пунктлар

орасидаги масофа ва маршрутга хизмат кўрсатиш учун берилган вақтдан ($T_{рейс}$) келиб чиқан ҳолда ҳисоблаб чиқилади.

$$M = N/n, \quad (1)$$

бу ерда n - битта маршрутга киритиладиган пунктларнинг ўртача сони:

$$n = T_{рейс} / \bar{t}_{хр} + \bar{t}_{алм};$$

$\bar{t}_{хр}$ - 2 та алмашиш пункти ўртасидаги автомобиль ҳаракатининг ўртача вақти, дақ;

$$\bar{t}_{хр} = \bar{l} / V_m; \bar{l} - алмашув пунктлари ўртасидаги ўртача масофа;$$

$$\bar{t}_{алм} - алмашув пунктида алмашиш учун ўртача вақт.$$

Автотранспортдан самарали фойдаланиш учун бирлаштирилган маршрутлар ташкил қилинади. Маҳаллий шароитларга боғлиқ ҳолда бирлаштиришнинг турли вариантларидан фойдаланиш мумкин. Масалан, хатларнинг почта қутиларидан чиқариб олиниши почтани етказиб бериш билан бирлаштирилади; етказиб бериш участкаларидаги таянч пунктларга почта етказиб берилиши почтани ташиш билан бирлаштирилиши ва бошқалар. Бирлаштириш вариантлари уларни қиёслаш йўли билан ҳамда белгиланган сифат нормативларига амал қилиш шарти билан танланиши керак.

Бирлаштирилган маршрутлар сони ихтисослаштирилган марш-рутлар каби ҳисоблаб чиқилади.

$$M = (N_{п.к} + N_{ШАБ} + N_{ГСП}) / n \quad (2)$$

бунда $N_{п.к}$, $N_{ШАБ}$, $N_{ГСП}$ - почта қутиларининг сони, бирлаштирилган маршрутларда хизмат кўрсатилиши лозим бўлган шаҳар алоқа бўлимлари ва ГСП пунктлари;

n - 1-бирлаштирилган маршрутга киритиладиган пунктлар сони

$$n = T_{рейс} / (\bar{t}_{хр} + \bar{t}_{алм});$$

$\bar{t}_{хр}$ - бирлаштирилган маршрутларда алмашув пунктлари ўртасидаги автомашиналар ҳаракатланишининг ўртача вақти, минут, пунктлар орасидаги ўртача масофа ва автомашиналарнинг техник ҳаракатланиши тезлигидан келиб чиққан ҳолда белгиланади

$\bar{t}_{алм} = (t_{пк} N_{пк} + t_{ШАБ} N_{ШАБ} + t_{ГСП} N_{ГСП}) / (N_{пк} + N_{ШАБ} + N_{ГСП})$ $t_{пк}$ - почта қутисидан хатларни чиқариб олиш учун вақт,

$t_{ШАБ}$ - ШАБда алмашиш учун вақт;

$t_{ГСП}$ - битта ГП пункти билан алмашиш учун вақт.

Бирлаштирилган маршрутлар почта автотранспортидан унумли фойдаланишга, почтани ташиш учун эксплуатация харажатларини қисқартиришга ва кузатувчилар сонини камайтиришга сабаб бўлади.

Шаҳар ичидаги маршрутларда почта алоқа ходимлари кузатувида ва кузатувисиз ташилади. Хат-хабарларни почта қутиларидан чиқариб олиш, почтани пунктларга ва етказиб бериш участкаларидаги таянч пунктларига етказиб бериш бўйича маршрутларда кузатувчининг функциясини, одатда,

хайдовчилар бажаради, бунинг учун улар тузилган меҳнат шартномасига мувофиқ мукофотланади.

Шаҳар почта алоқаси узелида почтанинг ҳаракатланиши ва унга ишлов бериш муддатларини оператив бошқариш ва назорат қилиш учун газета-журналларни жўнатувчи шаҳар объектлари, аэропорт ҳамда вокзал ва ҳоказолар билан диспетчер алоқаси ташкил этилиши мумкин. Почта алоқасининг йирик шаҳар узелларида икки томонлама диспетчер алоқасининг махсус қурилмалари, шунингдек, автомашиналарнинг ўз вақтида ҳаракатланиши, почтани алмашиш, ишлов бериш, ортиш ва туширишни кузатиш учун телевизион қурилмаларнинг қўлланиш ҳолатлари учрайди.

Ҳалқали маршрутнинг тузилмаси, маршрутга киритиладиган пунктлар олдиндан белгиланган бўлса, мураккаб кўп вариантли вазифани ўз ичига олади.

Маршрутларга киритиладиган n пунктларда пунктларни айланиб чиқишнинг мумкин бўлган вариантлар сони $(n - 1)$ ташкил этади.

Янада мураккаб вазифа хизмат кўрсатилиши белгиланган назорат муддатларидан ўтиб кетмаслиги керак бўлган бир нечта ҳалқали маршрутларни ўз ичига олувчи почта ташиш схемасини тузишда юзага келади. Ушбу вазифа ҳал этилиши учун «тарқатиш вазифаси» алгоритмидан фойдаланиш мумкин.

Ушбу методни қўллаш маршрутлар сонини оптимал ёки оптималга яқинроқ белгилаш, улар ўртасида корхоналарни тақсимлаш ва уларни ҳар бир маршрут доирасида белгиланган назорат муддатларини ҳисобга олган ҳолда айланиб чиқиш кетма-кетлигини белгилаш имконини беради.

4.2. Почтани автомобил, темир йўл транспорти, ҳаво кемалари билан жўнатиш. Почтани почта вагонларида жўнатиш.

Етказиб бериш корхоналарининг аниқ иши почта алоқаси ишидаги юқори сифатнинг зарурий шарти бўлиб ҳисобланади. Етказиб беришнинг тўғри ташкил этилиши хат-хабарлар ва нашрларнинг жўнатувчидан адресатга олиб борилиши учун сарфланадиган вақтнинг қисқаришига ва ишдаги тежамкорлик натижаларига эришишга сабаб бўлади.

Ёзма хат-хабарлар ва даврий нашрларнинг катта қисмини адресатларга почтальонлар тарқатади. Қолган қисми адресатларга бевосита алоқа объектларида «йўқлаб олинадиган», ижарага олинган жавонлар орқали етказиб берилади ёки топширилади.

Шаҳарда почта жўнатмаларини етказиб беришни ташкил қилишда истеъмолчиларга юқори сифатли хизмат кўрсатиш, етказиб беришнинг белгиланган муддатларини бажариш, уларнинг меҳнат унумдорлигини ошириш, етказиб бериш таннархини пасайтириш, янги технологияларни ва АКТни жорий этиш таъминланган бўлиши зарур.

Юқорида баён этилган талаблар асосида етказиб беришни ташкил қилиш учун қуйидаги асосий масалаларни ҳал этиш зарур:

етказиб бериш учун келган почта жўнатмалари юкланишини белгилаш;
етказиб беришнинг зарур миқдорини белгилаш;
етказиб бериш районларини ва етказиб бериш участкаларини куриш;
механизациялаш воситаларини, АКТ ва етказиб беришни ташкил қилишнинг мукамал методларини татбиқ этиш.

Қўйилган масалалар қандай ҳал этилаётганлигини кўриб чиқамиз.

Тизимни танлаш ва почта жўнатмаларини етказиб беришни ташкил қилиш маълум даражада мазкур шаҳар доирасида етказиб бериш учун келган оқимлар катталигига боғлиқдир. Ҳар бир етказиб бериш участкаси бўйича ўртача бир кеча-кундузлик юкланиш ҳажми ҳисобга олиш маълумотлари асосида белгиланади.

Режалаштирилган давр учун юкланиш ёзма хат-хабарлар, нашрлар, пул ўтказмаларининг кирувчи алмашуви режалаштирилган ўсиш темпидан келиб чиққан асосий йил учун ҳисобот маълумотлари асосида ҳисоблаб чиқилади.

Етказиб беришлар сони аҳолига хизмат кўрсатиш жадаллигининг даражасини характерловчи муҳим норматив бўлиб ҳисобланади.

Почтальоннинг ҳар бир етказиб бериш учун чиқиш вақти, жумладан, айланиб чиқиш ва қайтиш вақти ҳам алоқа узелининг раҳбарияти томонидан тасдиқланган жадвал билан тартибга солинади. Хизмат кўрсатиш ҳудудининг катталашини билан почтальонларнинг юксиз юришлари кўпаяди, шунинг учун йирик шаҳарларда почта жўнатмаларини етказиб бериш, одатда, марказлаштирилмаган усулда амалга оширилади. Бу почтальонларнинг унумсиз бўш юришларини қисқартиришга олиб келади ҳамда хат-хабарлар ва нашрларнинг ҳаракатланишини тезлаштиради, етказиб бериш участкалари ва хизматнинг рентабеллигини оширади.

Етказиб бериш районларининг сони шаҳар конфигурацияси ва планировкасига, аҳоли таркиби ва зичлигига, алоқа узелининг жойлашишига боғлиқ. Етказиб бериш райони ҳар бир узел учун шаҳарнинг схематик плани бўйича етказиб бериш узеллари ўртасида хат-хабарлар ва нашрларнинг адресатларгача тезроқ боришини ҳисобга олган ҳолда шаҳар ҳудудини тақсимлаш йўли билан белгиланади.

Ҳар бир район етказиб бериш участкаларига бўлинади.

Участкаларни лойиҳалаштиришда қуйидаги маълумотлардан: хизмат кўрсатишнинг асосий объектларини - муассасалар, корхоналар, билим юртлари ва ҳоказоларни ажратиб кўрсатилган ҳолда, ҳар бир кўча ва тор кўча бўйича хат-хабарлар ва нашрларни битта етказиб бериш участкаси учун назорат муддати (К_Б), участкани айланиб чиқиш ва адресатларга хат-хабарларни ва нашрларни топшириш учун вақт нормаларидан фойдаланилади. Бунда хизмат кўрсатиш районларининг жойлашиш хусусияти, шунингдек участкадаги турар биноларнинг хусусияти ҳисобга олинади. Почтальоннинг участкани айланиб чиқиш, хат-хабарларни топшириш ва бошқа ишлар учун вақт нормаси маҳаллий шароитларни ҳисобга олган ҳолда техник нормалаш методлари билан белгиланади.

Етказиб бериш участкаси ва айланиб чиқиш маршрутининг худудини белгилашда қуйидагилар ҳисобга олинади:

ҳар бир кўча ва тор кўча имкон қадар битта участка таркибига киритилади, бу хат-хабарларни участкалар бўйича саралашни сезиларли даражада осонлаштиради;

почтальонларнинг бўш юришларини бартараф этиш учун етказиб бериш участкаларининг боши, одатда, етказиб бериш узелига яқин жойга лойихалаштирилади;

ҳар бир участкага хизмат кўрсатиш, жумладан уни айланиб чиқиш ва хат-хабарларни адресатларга топшириш вақти жадвал билан белгиланади.

Янгитдан ташкил қилинган етказиб бериш участкалари техник нормалаш методлари билан текширилади ва шундан сўнг қатъий белгиланади. Етказиб бериш участкаларини айланиб чиқишнинг оптимал маршрутлари, улар ўртасида худудни оптимал тақсимлаш каби махсус математик метод - «тарқатиш вазифаси» алгоритми ёрдамида белгиланиши мумкин. Ҳар бир участкага паспорт тузилади, унга мунтазам равишда унда юз бераётган барча ўзгаришлар киритилади.

Паспортлардан ташқари, ҳар бир етказиб бериш узелида етказиб бериш районининг харитаси тузилади, унда кўча ва тор кўчаларнинг номи, бурчакдаги уйларнинг рақамлари, йирик корхона ва муассасалар, таянч пунктларнинг жойлашиши ва участкани айланиб чиқишнинг мақсадга мувофиқ бўлган маршрутлари кўрсатилади.

Ёзма хат-хабарлар ва нашрларни етказиб берувчи почтальонларнинг битта етказиб бериш учун умумий вақт сарфи (T) сумма (3) кўринишида тақдим этилиши мумкин:

$$T = T_{ич} + T_{ўт} + T_{вм}, \quad (3)$$

бу ерда $T_{ич}$ - корхона ичида ишлаш учун вақт;

$T_{ўт}$ - етказиб бериш участкалари бўйича ўтиш учун вақт;

$T_{вм}$ - адресатларга хат-хабарлар ва нашрларни топшириш, жумладан уй ва квартираларга кириш учун вақт.

Почтальоннинг корхона ичидаги иши етказиб бериш учун хат-хабарлар ва нашрларни қабул қилиш, етказиб бериш участкасининг марш-рутлари бўйича саралаш, тарқатилмаган хат-хабарларни ҳамда устама тўлов ва бошқа пул маблағлари операциялари бўйича ҳисоботларни расмийлаштириш ва топширишдан иборат. Почтальонларнинг ишини корхона ичида иш вақти сарфини қискартириш учун уларнинг иш жойларини махсус столлар билан жиҳозлаб тўғри ташкил қилиш зарур. Ҳар бир почтальоннинг иш жойида етказиб бериш участкасининг плани илиб қўйилади, унда айланиб чиқиш йўли кўрсатилади.

Почтальон ишининг иккинчи ташкилий элементи бўлиб етказиб бериш участкалари бўйича юриш ҳисобланади.

Бунга куйидагилар киради: биринчидан, корхонадан участкадаги биринчи уйгача бўлган йўл; иккинчидан, участка бўйлаб йўл юриш, бунга кириб-чиқишлар кирмайди (киришларга уй (дарвоза, подъезд)га киришдан бошлаб ундан чиқишгача бўлган вақт киради); учинчидан, участкадан етказиб бериш узелигача қайтиш йўли. Бу вақт техник нормалаш методи билан белгиланади. Етказиб бериш участкаси қанчалик тўғри қурилган бўлса ҳамда уни айланиб чиқиш маршрути қанчалик яхши ташкил этилган бўлса, участкани айланиб чиқиш учун сарфланадиган вақт шунчалик кам бўлади.

Маршрутни танлашда почтальоннинг хизмат кўрсатадиган етказиб бериш участкаси ҳудудида мақсадга мувофиқ ва тежамли юриши тўғрисидаги масалани ҳал этиш зарур.

Участкани айланиб чиқишнинг учта варианты мавжуд: кўчаларни бир томонлама, икки томонлама ва аралаш кетма-кетликда айланиб чиқиш.

Масалани ҳал этишда, шаҳар марказидаги кўчалар кенг бўлса ёки унча кенг бўлмаса, юкланиш катта бўлади, бунда бир томонлама юриш фойдалироқ ҳисобланади; кўчалари тор, юкланиш эса кичик бўлган шаҳар туманларида икки томонлама юриш тежамлидир.

Почтальоннинг участкадаги ишининг учинчи элементи адресатларга почта жўнатмаларини топшириш ҳисобланади, бунга кириб-чиқишлар учун вақт ҳам киради. Топшириш учун вақт катталиги куйидаги қатор омилларга боғлиқ:

бино характери ва уйларнинг қаватлилиги;

уйларда лифтларнинг мавжудлиги;

уйнинг абонент жавонлари ва бошқалар билан таъминланганлиги.

Почтальонларнинг меҳнат шароитларини яхшилаш ва меҳнат сарфини тежаш учун қаватлар сони учтадан ортиқ бўлган уйларнинг биринчи қаватидаги подъездларда абонент жавонлари ўрнатилиши мумкин.

Шаҳарда етказиб беришни аниқ ташкил қилиш шarti бўлиб уй ва квартираларнинг тўғри рақамланганлиги, уйларнинг етарлича ёритилганлиги ҳисобланади.

Режали давр учун етказиб бериш участкаларининг зарур сони ($N_{реж}$) куйидаги ифода билан белгиланади:

$$N_{реж} = \frac{Q_{отч} I_Q (\bar{t}_{вн} + \bar{t}_{сп}) + T_{прох} I_S}{K_S - \bar{t}_{д.у} - \bar{t}_{с.у}}, \quad (4)$$

бу ерда $Q_{отч}$ - асосий даврда битта етказиб беришга юкланиш;

I_Q - режали давр учун юкланишнинг ўсиш индекси;

$\bar{t}_{сп}$ - битта жўнатмани топшириш учун ўртача вақт;

$\bar{t}_{вн}$ - узел ичида битта жўнатмага ишлов бериш учун ўртача вақт;

$T_{прох}$ - асосий даврда битта етказиб беришда барча участкалар бўйлаб ўтиш учун вақт;

I_S - хизмат кўрсатиш райони ҳудудининг ўзгариш индекси;

$\bar{t}_{д.у}$ - алоқа корхонасидан етказиб бериш участкасигача бўлган йўлда юришининг ўртача вақти;

$\bar{t}_{с.у}$ - етказиб бериш участкасидан алоқа объектигача бўлган йўлда юришининг ўртача вақти;

K_S - битта етказиб бериш учун белгиланган назорат муддати.

Почтальонларнинг штати етказиб бериш участкаларининг сонига боғлиқ ҳолда қуйидаги формула бўйича белгиланади

$$P_{\text{умум}} = T_{\text{гр}} N \cdot 30,4 \cdot 1,05 / 174, \quad (5)$$

бу ерда $P_{\text{умум}}$ - почтальонларнинг зарур сони;

$T_{\text{гр}}$ - почтальонларнинг график бўйича ишлаш вақти;

N - участкалар сони;

1,05 - таътил учун резервни ҳисобга олувчи коэффициент.

Ҳозирги вақтда шаҳарларда ёзма хат-хабарлар ва нашрларни моторлаштирилган тарзда етказиб бериш кенг қўлланилади. Етказиб беришни моторлаштириш почтальонлар меҳнатини сезиларли даражада енгиллаштиради, унинг унумдорлигини оширади, почтальонлар сонига бўлган эҳтиёжни қисқартиради. Бу етказиб беришни сезиларли даражада марказлаштириш ва етказиб берувчи алоқа корхоналаридаги кирувчи почта жўнатмаларига ишлов бериш бўйича ишлаб чиқариш жараёнини рационал ташкил этиш имконини беради.

Почта жўнатмаларини моторлаштирилган тарзда етказиб беришнинг турли усуллари мавжуд. Шаҳарларда таянч пунктлардан фойдаланган ҳолда моторлаштирилган етказиб бериш методи ривожланганлиги амалиётда кўриниб турибди, бунда почта почтамтларда, алоқа узеллари ва бўлимларида ҳар бир адресатгача сараланади ва таянч пунктларига автомобиллар (мотороллерлар)да ташиб келтирилади. Ушбу усулнинг афзалликлари ички ишларни янгича ташкил қилиш, почтага ишлов бериш муддатларини қисқартириш ва меҳнат сарфини камайтиришга йўналтирилганлиги, почтальонларнинг рационал маршрутларини ташкил қилиш мақсадида етказиб бериш участкаларини қайта куриш ҳисобланади. Почтани етказиб бериш учун тайёрлашни ташкил қилишнинг прогрессив параллел кетма-кетликдаги шакли бўйича иш олиб борилади.

Почта алоқаси бўлимига келиб тушганидан кейин ички ишда бажариладиган барча операцияларни бир вақтнинг ўзида амалга ошириш ва почта ортилган автомашинани ҳамда почтальонларни узок участкаларга кетма-кетлик билан жўнатиш жараёни бошланади. Етказиб бериш участкалари алоқа корхонасидан жойлашиш масофасига мувофиқ катталиги бўйича турлича курилади. Алоқа бўлимига яқин жойлашган участкалар, одатда, хизмат

кўрсатиладиган хонадонларнинг сони, етказиб бериладиган почтанинг ҳажми бўйича катта бўлмайди.

Нашрлар алоқа бўлимига келиб тушганидан кейин яқин участкалардаги почтальонлар етказиб бериш ташкилотчиси ва сараловчи билан биргаликда барча етказиб бериш участкалари учун газеталар букланади. Бу вақтда узок участкаларнинг почтальонлари бошқа почтальонлар ёрдамида ўз участкаларига почтани етказиб бериш учун тайёрлаш билан шуғулланади.

Маркалаш машиналари шаҳар муассасалари, ташкилотлари ва корхоналарига хизмат кўрсатишда маълум қулайликлар яратади. Улар хат-хабарларга тақвим тамға изини почта йиғимининг тўлов суммасини кўрсатган ҳолда туширади, буюртмали хатларда эса, бундан ташқари, тартиб рақамини кўрсатган ҳолда қабул қилиш ёрлиғи изи туширилади. Почта тўловининг белгиларини сотиб олиш, почта жўнатмаларига маркалар ёпиштириш, улар бўйича ҳисоб-китоб ва ҳисобот юритиш заруратига ҳожат қолмайди.

Бунда алоқа объектларида почта тўловининг белгиларига бўлган эҳтиёж қисқаради, маркалаш машинаси орқали ўтказилган чиқувчи хат-хабарларга тамға тушириш зарурати бартараф этилади, бу унга ишлов берилишини тезлаштиради ва арзонлаштиради. Йиғим суммасини кўрсатадиган ҳисоблагичли маркалаш машиналарининг жорий этилиши хат-хабарларнинг тўловини назорат қилишни енгиллаштиради.

Адабиётлар:

8 Ўзбекистон Республикаси 22.04.2009 й. ЎРҚ-211-сон "Почта алоқаси тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳақидаги» Қонун билан тасдиқланган «Почта алоқаси тўғрисида»ги Қонуннинг (янги таҳрирда). Тошкент, Ўзбекистон, 2009 й..

9 Ўзбекистон Республикасининг 1999 йил 19 августдаги 815-I-сонли «Табиий монополиялар тўғрисида»ги Қонуни .

10 Умумжаҳон почта иттифоқи ҳужжатлари (Доха, 2012 й.).

11 Ўзбекистон Республикасининг 2000 йил 25 майдаги 71-II-сонли «Фаолиятнинг айрим турларини лицензиялаш тўғрисида»ги Қонуни.

12 Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2015 йил 10 апрелдаги 87-сонли “Ўзбекистон Республикаси ахборот технологиялари ва коммуникацияларини ривожлантириш вазирлиги тўғрисидаги Низомни тасдиқлаш ҳақида”ги Қарори.

13 Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 12 декабрдаги 327-сонли “Умумжаҳон почта иттифоқининг ҳужжатларига мувофиқ почта алоқасини амалга ошириш мақсадида тайинланган операторни белгилаш тўғрисида”ги Қарори.

14 Почта алоқаси хизматларини кўрсатиш қоидалари (ЎзААА бош директорининг 2011 йил 22 февралдаги 1-ю-сон буйруқ билан тасдиқланган, Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2011 йил 18 апрелда 2219-рақам билан рўйхатга олинган).

IV. БЎЛИМ

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ
МАТЕРИАЛЛАРИ

IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

1-амалий машғулот. Ўзбекистон Республикаси почта алоқаси корхоналари ва пунктлари жойлашуви ва ривожланиши (4 соат).

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА МАГИСТРАЛ ПОЧТА АЛОҚАСИНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШ

Почтани магистрал ташиш Ўзбекистон почта алоқаси тизимининг муҳим ташкилий элементи бўлиб ҳисобланади. У транспорт воситаларининг магистрал маршрутлари билан ўзаро боғланган Тошкент, республика ва вилоят марказларида жойлашган почтани ташиш маршрутлари тармоғини ўз ичига олади. Почта жўнатмаларининг асосий қисми айнан магистрал почта тармоқлари бўйлаб жўнатилади, халқаро почта жўнатмаларининг барча оқимлари ҳам улар орқали ўтади. Шу тариқа, магистрал почта алоқаси бутун почта алоқасини ташкил қилишга катта таъсир кўрсатмоқда.

Почтани магистрал ташиш тизимининг қурилиши ва эксплуатация қилинишининг қатор сабабларига: мамлакатнинг майдони, транспорт инфратузилмасининг хусусиятлари, аҳолининг тўлаш имконияти мавжудлиги, шунингдек, миллий почта операторининг иқтисодий ҳолатига асосланган. Ўзбекистон ҳудуди 448,9 минг квадрат километрни ташкил этади, бу ерда 2005 йил маълумотларига кўра, 25707,4 мингта киши истиқомат қилади. Ўзбекистонда 2000 йилга қадар авиа ва темир йўл транспорти устувор бўлган, бу қулай ва ишончли бўлиб ҳисобланган. Автомобиль транспорти фақат Тошкент ва Тошкент вилояти бўйича фойдаланилган.

Бугунги кунда почта вагонлари ва авиатранспортнинг қўлланиши ҳам иқтисодий жиҳатдан, ҳам кўрсатиладиган хизматлар нуқтаи назаридан фойдасиз ва номувофиқ бўлиб бормоқда. Бу поезд составида почта вагонлари бўлган поездларнинг, шунингдек авиарейсларнинг ҳаракатланиш жадвали почта жўнатиш графигига жавоб бермасди, натижада Ўзбекистон Республикаси бўйлаб ёзма хат-хабарлар ва нашрлар ўтишининг назорат муддатлари бузилар эди.

Бугунги кунда почтани ташишни ривожлантириш учун истиқболли транспорт бўлиб автомобиль транспорти ҳисобланади. Фақат автомобилларнинг қўлланиши ёзма хат-хабарларни жўнатишга тайёрлиги ва транспорт воситасининг ҳаракатланиш жадвалини вақт бўйича келишиш, минимал харажатлар билан қисқа муддатларда почтани етказиб бериш имконини беради. Магистраллардаги почта алоқаси транспорти ва узелларининг келишилган тарзда ишлаши иш жадваллари ва графиклари, ёзма хат-хабарлар, нашрлар ва посилкаларнинг йўналиш планлари, шунингдек, почта жўнатмаларига ишлов бериш ва ҳаракатланишининг барча босқичларида назорат қилиш билан эришилади. Магистрал тармоқ вилоят бўлимида 6 та автомаршрут, 10 та авиамаршрут ва 2 та темир йўл магистрал маршрутни ўз ичига олади.

Халқаро темир йўл магистралларида почта жўнатмалари алмашуви почта вагони билан Тошкент-Оренбург-Тошкент йўналишидаги поезд составида ҳафтасига 5/6 марта, Тошкент-Москва-Тошкент йўналишидаги поезд составида ҳафтасига 1 марта амалга оширилади. Шу билан бирга, ушбу йўналишда катта габаритли посилкалар ташилади.

Қозоғистон Республикаси билан ер усти почта алмашуви ҳафтасига 3 марта, ҳафтанинг 1, 3 ва 5 (душанба, чоршанба, жума) кунларида автомобилнинг Тошкент-Ипак йўли-Тошкент магистрал маршрути бўйича қатновида амалга оширилади. Тошкент-Ипак йўли-Тошкент магистрал маршрутининг умумий масофаси 62 километрдан иборат, бунда автомобилнинг йўлдаги ўртача тезлиги соатига 50 км, йўлга (бориш ва қайтиш учун) 1 соат 20 минут сарфланади. Бу энг қисқа магистрал почта маршрутидир. Қозоғистон билан почта алмашуви учун умумий сарфланадиган вақт 40 минутга яқин. Машина «Халқаро почта»дан соат 10.00 чиқади ва 40 минутдан сўнг - соат 10.40 да алмашиш амалга ошириладиган алмашув пунктига етиб боради, божхона назорати учун 1 соат ажратилади. Соат 12.20 да автомобиль орқага қайтади ва соат 13.00 да «Халқаро почта» алмашув пунктига етиб келади.

Туркменистон Республикаси билан ер усти почта алмашуви икки ҳафтада 1 марта, ҳар бир ойнинг иккинчи ва тўртинчи ҳафтасидаги чоршанба кунлари автомобилнинг Тошкент-Навоий-Бухоро-Олот-Тошкент магистрал маршрути қатнови бўйича амалга оширилади. Тошкент-Олот-Тошкент маршрутининг умумий масофаси 1532 километрдан иборат, бунда автомобиль соатига 70 км тезликда ҳаракатланади ва йўлда (бориш ва қайтиш учун) 21 соат 55 минут бўлади.

Ушбу почта маршрути масофаси бўйича, мос равишда вақт бўйича энг узун ҳисобланади. Почта маршрути Навоий ва Бухоро шаҳри орқали ўтади, кейин эса Олотга йўл олади. Машина «Халқаро почта»дан «Шарқ» НМАК пунктига соат 2.30 да етиб келади, бу ердан бир соатдан кейин (соат 3.30 да) Навоийга жўнайди. Ушбу пунктлар орасидаги 524 км масофани автомобиль 7,5 соатда босиб ўтади. График бўйича почта Навоий шаҳрининг алмашув пунктида соат 11.00 да бўлиши керак, бу ердан эса улар Навоий вилояти бўйича Зарафшон, Томдин ва Учкудуқ туманларига тақсимланади. График бўйича почта Олотда соат 15.05 да бўлиши керак, бу ерда Туркменистон билан почта алмашуви амалга оширилади. Тошкент-дан Олотгача бўлган бутун йўл 769 километрдан иборат. Бунда автомобиль йўли учун 11 соат, почта алмашуви учун эса 1 соат ажратилади. Тошкент йўналишига қайтиш учун автомобиль соат 17.00 да йўлга чиқади ва Бухоро орқали қайтади. Бухородан эртаси кун соат 6.00 да йўлга чиқади ҳамда Навоий орқали Тошкентга жўнайди. Жадвал бўйича машина «Халқаро почта»га кейинги кун соат 15.40 да етиб келиши керак (1-жадвал).

1-жадвал. Тошкент-Олот-Тошкент маршрути бўйича почта
жўнатмалари билан алмашув графиги

Йўлдаги вақт	Тўғри ва тескари йўналиш			Масофа, км	Алмашув пунктининг номи
	Келиш	Алмашиш вақти	Жўна-тиш		
	2-00	0-25	2-25		Халқаро почтаamt (қабул қилиш)
0-05	2-30		3-30	6	«Шарқ» НМАК
7-30	11-00	0-20	11-20	524	Навои (бир томонлама алмашув)
1-50	13-10	0-20	13-30	128	Бухоро (бир томонлама алмашув)
1-35	15-05 Божхона назоратидан ўтиш вақти - 45 минут	0-20	15-25	111	Олот (икки томонлама алмашув)

Бухорода тушлик вақти соат 1-00 (соат 16-10 дан 17-10 гача)

1-35	18-45	0-20	6-00	111	Бухоро (бир томонлама алмашув)
1-50	7-50	0-20	8-10	128	Навои (бир томонлама алмашув)
7-30	15-40	0-30	16-10	519	Халқаро почтаamt (топшириш)

Республика бўйича даврий матбуотни етказиб беришни тезлаштириш,
шунингдек почта жўнатмаларини ўз вақтида етказиб бериш мақсадида
республиканинг вилоят марказлари билан 6-маротабали алмашув ташкил
қилинган.

Республика пойтахтига яқин жойлашган Сирдарё, Жиззах, Самарқанд,
Андижон, Наманган, Фарғона вилоятлари билан республика ичидаги
маршрутларда почта алмашуви, шунингдек автомобиль транспортида қуйидаги
тартибда амалга оширилади:

- *Андижон, Наманган, Фарғона вилоятларидан Тошкент-Хонобод (Наманган)-Қўқон-Фарғона-Андижон-Тошкент магистрал маршрути бўйича 2, 3, 4, 5, ва 6-кунлар бўйича ҳафтасига 5 марта.*

- *Сирдарё, Жиззах, Самарқанд вилоятларидан Тошкент-Гулистон-Жиззах-Самарқанд-Тошкент маршрути бўйича 2, 3, 4, 5 ва 6-кунлар бўйича ҳафтасига 5 марта амалга оширилади.*

- *Қашқадарё вилояти билан Тошкент-Гулистон-Жиззах-Самарқанд-Қарши-Тошкент маршрути бўйича оғир почта билан алмашув 5 кун бўйича ҳафтасига 1 марта амалга оширилади.*

- *Навои ва Бухоро вилоятлари билан Тошкент-Навои-Бухоро маршрути бўйича оғир почта билан алмашув 3 кун бўйича ҳафтасига 1 марта амалга оширилади.*

Тошкент-Андижон-Тошкент магистрал маршрутининг умумий масофаси 934 километрдан иборат, бунда йўл 15 соат 45 минутни (ҳам бориш, ҳам қайтиш) ташкил этади. Почта алмашувига сарф этиладиган умумий вақт тахминан 3,5 соатни ташкил этади. Автомобиль «Халқаро почта»дан «Шарқ» Нашриёт-матбаа акциядорлик концернига соат 2.15 да етиб келади, у ердан бир соатдан кейин (соат 3.15да) Хонободга жўнайти. Бу икки пункт орасидаги 218 км масофани автомобиль 3 соат 40 минут ичида босиб ўтади. Шу тариқа, соат 7.10 да почта Хонободга етиб келади, у ерда Наманган (шу жумладан, Наманган) вилоятининг барча туманларига тақсимланади. Ҳар бир пунктда почта алмашуви бир томонлама саналади ва 20 минутни ташкил этади.

Почта магистрал маршрути бўйлаб кейинги алмашув пункти Қўқонда жойлашган. 45 километрдан иборат масофа 45 минут ичида босиб ўтилади, яъни почта жойлаштирилган автомобиль соат 8.15да алмашув пунктига етиб келади, у ердан почта жўнатмалари Боғдод, Бешариқ, Риштон, Данғара, Учкўприк, Бувайда, Сўх, Фурқат қишлоқ аҳоли пунктларига тақсимланади. Шундан сўнг почта магистрал маршрути бўйича автомобиль Қўқондан 108 км масофада жойлашган Фарғонага йўл олади. 1 соат 50 минутдан кейин соат 10.25 да автомобиль алмашув пунктига етиб келади. Фарғонадан почта Олтиариқ, Водил, Қува, Қувасой, Охунбобоев, Марғилон, Тошлоқ, Ёзёвон қишлоқ аҳоли пунктларига тақсимланади. Соат 10.45 да автомобиль Андижон йўналиши бўйича жўнайти, 1 соат 45 минутдан кейин 93 км масофани босиб ўтиб, соат 12.20 да ярим соат давомида икки томонлама почта алмашуви амалга оширилади. Андижондан почта Андижон вилоятининг туманлари бўйича тақсимланади. Тошкентдан Андижонгача бўлган бутун масофа 470 километрдан иборат, йўлга сарфланадиган вақт 7 соат 55 минутни, почта алмашуви учун эса – бир ярим соатни ташкил этади. Шундай қилиб, бутун почта Тошкентдан охириги пункт – Андижон шаҳригача соат 12.50 да етказилади. Тескари йўналишда, Тошкентга, автомобиль соат 14.20 да жўнайти ва 7 соат 50 минут йўлда бўлади, соат 21.50 да «Халқаро почта»га етиб келади, бунда у худди шу почта маршрути бўйича Фарғона, Қўқон ва Хонобод орқали юриб, худди шу тариқа ҳар бир пунктда 20 минут давомида бир томонлама алмашувни амалга оширади.

Тошкент-Самарқанд-Тошкент почта маршрутининг умумий масофаси 704 километрдан иборат, бунда йўл 10 соат 5 минутни ташкил этади. Почта алмашувига сарфланадиган умумий вақт тахминан 2 соат 50 минутни ташкил

этади. Автомобиль «Халқаро почта»дан «Шарқ» НМАК пунктига соат 2.30 да етиб келади, у ердан бир соатдан кейин (соат 3.30 да) Гулистонга йўл олади. Бу пунктлар орасидаги 121 км масофани автомобиль 1 соат 45 минутда ўтади. Шу тариқа, соат 5.15 да почта Гулистонга етиб келади, у ердан почта Сирдарё вилоятининг барча туманларига тақсимланади. Бу пунктда почта алмашуви ярим соат давом этади ва бир томонлама ҳисобланади.

Почта алмашуви бўйича кейинги пункт Жиззахда жойлашган. 122 километрдан иборат масофа 1 соат 45 минут давомида босиб ўтилади, яъни почта жойланган автомобиль соат 7.30 да почта алмашуви пунктига етиб келади, у ердан почта жўнатмалари Жиззах вилоятининг барча туманларига тақсимланади. Бу ерда бир томонлама почта алмашуви барча қолган пунктлардаги каби 20 минут давомида амалга оширилади. Кейин почта магистрал маршрути бўйича автомобиль Жиззахдан 106 км масофада жойлашган Самарқандга йўл олади. 1 соат 30 минутдан кейин соат 9.20 да автомобиль алмашув пунктига етиб келади ва бу ерда икки томонлама алмашув амалга оширилади. Самарқанддан почта Самарқанд вилоятининг барча туманларига тақсимланади. Тошкентдан Самарқандгача бутун масофа 349 километрни ташкил этади, йўлга сарфланадиган вақт 5 соат 5 минутни, почта алмашуви сарфланадиган вақт – бир соат 10 минутни ташкил этади. Шу тариқа, бутун почта Тошкентдан охириги пункт Самарқанд шаҳригача соат 9.40 гача етказилади. Тескари йўналишда, Тошкентгача автомобиль соат 11.10 да йўлга тушади ва 5 соат йўлда бўлади, соат 16.35 да «Халқаро почта»га етиб келади, бунда худди шу почта маршрути бўйича Жиззах ва Гулистон орқали юриб, ҳар бир пунктда 20 минут давомида худди шу тарзда бир томонлама алмашувни амалга оширади.

2-жадвал. Тошкент-Самарқанд-Тошкент маршрути бўйича почта жўнатмалари билан алмашув графиги

Йўлдаги вақт	Тўғри ва тескари йўналиш			Масофа, км	Алмашув пунктининг номи
	Келиш вақти	Алмашуш вақти	Жўна-тиш вақти		
	2-00	0-30	2-30		Халқаро почта (қабул қилиш)
0-05	2-35	0-55	3-30	6	«Шарқ» НМАК (бир томонлама алмашув)
1-45	5-15	0-30	5-45	121	Гулистон (бир томонлама алмашув)
1-45	7-30	0-20	7-50	122	Жиззах (бир томонлама алмашув)
1-30	9-20	0-20	9-40	106	Самарқанд (икки томонлама алмашув)

Самарқандда тушлик вақти соат 1-30 (соат 9-40 дан 11-10 гача)

1-30	12-40	0-20	13-00	106	Жиззах (бир томонлама алмашув)
1-45	14-30	0-20	14-50	122	Гулистон (бир томонлама алмашув)
1-45	16-35	0-30	17-05	121	Халқаро почтаamt (топшириш)

Тошкент-Қарши-Тошкент маршрутининг умумий масофаси 1038 километрни ташкил этади, бунда йўлга 14 соат 55 минут сарфланади (ҳам бориш, ҳам қайтиш). Почта алмашувига сарфланадиган умумий вақт тахминан 3,5 соатдан иборат. Почта маршрути Тошкент-Самарқанд почта марш-рути бўйича худди шу алмашув пунктлари орқали ҳаракатланади ва худди шунча вақтни сарфлайди. Фақат Самарқанддан автомобиль 9.50 да 167 км масофада бўлган алмашувнинг охириги пункти – Қарши шаҳрига йўл олади. 2 соат 25 минутдан кейин 10.25 да автомобиль икки томонлама алмашув амалга ошириладиган алмашув пунктига етиб келади.

Қарши шаҳридан почта Қашқадарё вилоятининг барча туманларига тақсимланади. Тошкентдан Қарши шаҳригача бўлган бутун масофа 522 км ни ташкил этади, йўлга сарфланадиган вақт 7 соат 30 минутдан, почта алмашувига – 1 соат 50 минутдан иборат. Шу тариқа, Тошкентдан бутун почта охириги пункт Қарши шаҳрига соат 12.45 гача етказилади. Тескари йўналишда, Тошкентга автомобиль соат 14.15 да йўлга тушади ва 7 соат 25 минут йўлда бўлади, соат 22.45 да «Халқаро почтаamt»га етиб келади. Бунда автомобиль Самарқанд, Жиззах ва Гулистон орқали худди ўша марш-рут бўйича юради ва худди шунингдек ҳар бир пунктда 20 минут давомида бир томонлама алмашувни амалга оширади (3-жадвал).

3-жадвал. Тошкент-Қарши-Тошкент маршрути бўйича почта жўнатмалари билан алмашув графиги

Йўлдаги вақт	Тўғри ва тескари йўналиш Келиш вақти	Алмашув вақти	Жўнатиш	Масофа, км	Алмашув пунктининг номи
	2-00	0-30	2-30		Халқаро почта (қабул қилиш)
0-05	2-35	0-55	3-30	6	«Шарк» НМАК (бир томонлама алмашув)
1-45	5-15	0-30	5-45	121	Гулистон (бир томонлама алмашув)
1-45	7-30	0-20	7-50	122	Жиззах (бир томонлама алмашув)
1-30	9-20	0-30	9-50	106	Самарқанд (бир томонлама алмашув)
2-25	12-15	0-30	12-45	167	Қарши (икки томонлама алмашув)

Қаршида тушлик вақти соат 1-30 (12-45 дан 14-15 гача)

2-25	16-40	0-20	17-00	167	Самарқанд (бир томонлама алмашув)
1-30	18-30	0-20	18-50	106	Жиззах (бир томонлама алмашув)
1-45	20-35	0-20	20-55	122	Гулистон (бир томонлама алмашув)
1-45	22-40	0-30	23-10	121	Халқаро почта (топшириш)

Тошкент-Бухоро-Тошкент маршрутининг умумий масофаси 1310 километрни ташкил этади, бунда йўл 18 соат 45 минутни ташкил этади (ҳам бориш, ҳам қайтиш). Почта алмашувига сарфланадиган умумий вақт тахминан 2 соатдан иборат. Машина «Халқаро почта»дан «Шарк» НМАК пунктига соат 2.00 да етиб келади, у ердан бир соатдан кейин (соат 3.00 да) Навоийга йўл олади. Бу пунктлар орасидаги 524 км масофани автомобиль тахминан 7,5 соатда босиб ўтади. График бўйича почта Навоий шахрининг алмашув пунктида соат 11.00 да бўлиши керак, у ердан почта Навоий вилояти бўйича Зарафшон, Томди ва Учқудуқ туманларига тақсимланади. Ҳар бир пунктдаги почта алмашуви 20 минутни ташкил этади.

Маршрут бўйича кейинги алмашув пункти Бухорода жойлашган, у охиригиси ҳисобланади. 128 км масофа бир ярим соат давомида босиб ўтилади, яъни почта жойланган машина алмашув пунктига соат 13.10 га етиб келади, у ердан почта жўнатмалари Бухоро вилоятининг туманлари бўйича тақсимланади. Бу ерда ҳам почта алмашуви 20 минут давомида амалга оширилади.

Тошкентдан Бухорогача бўлган бутун масофа 658 километрни ташкил этади, йўлга сарфланадиган вақт 9 соат 25 минутдан, почта алмашуви учун – 40 минутдан иборат. Шу тариқа, бутун почта Тошкентдан охириги пункт бўлган Бухорога соат 13.30 гача етказилади. Тескари йўналишда, Тошкентгача автомобиль соат 15.00 да йўлга тушади ва 9 соат 20 минут йўлда бўлади.

Почта жўнатмалари ва даврий матбуот Бухоро, Навоий, Сурхондарё, Қашқадарё, Хоразм вилоятларига ва Қорақалпоғистон Республикасига «Ўзбекистон ҳаво йўллари» МАК авиа рейслари билан қуйидаги йўналишларда ташилади:

Тошкент-Нукус, тўғри йўналишда масофа 1107 километрни ташкил этади, якшанбадан ташқари, ҳафтанинг барча кунлари.

Тошкент-Урганч, тўғри йўналишда масофа 1050 километрни ташкил этади, якшанбадан ташқари, ҳафтанинг барча кунлари.

Тошкент-Термиз, тўғри йўналишда масофа 657 километрни ташкил этади, якшанбадан ташқари, ҳафтанинг барча кунлари.

Тошкент-Бухоро, тўғри йўналишда масофа 549 километрни ташкил этади, якшанбадан ташқари, ҳафтанинг барча кунлари.

Тошкент-Қарши, масофа 433 километрни ташкил этади, якшанбадан ташқари, ҳафтанинг барча кунлари.

Тошкент-Навоий, масофа 434 километрни ташкил этади, якшанбадан ташқари, ҳафтанинг барча кунлари.

Тошкент-Самарқанд, масофа 281 километрни ташкил этади - душанба кунлари ва Тошкент-Наманган – 283 км, Тошкент-Фарғона – 308 км, Тошкент-Андижон – 343 км, душанба кунлари.

4-жадвал. Тошкент-Бухоро-Тошкент маршрути бўйича почта жўнатмалари билан алмашув графиги

Йўлдаги вақт	Тўғри ва тескари йўналиш			Масофа, км	Алмашув пунктининг номи
	Келиш вақти	Алмашув вақти	Жўнатиш вақти		
	1-30	0-30	2-00		Халқаро почтаamt (қабул қилиш)
0-05	2-05	0-55	3-00	6	«Шарқ» НМАК (бир томонлама алмашув)
7-30	11-00	0-20	11-20	524	Навоий (бир томонлама алмашув)
1-50	13-10	0-20	13-30	128	Бухоро (бир томонлама алмашув)
Бухорога келиш вақти 1-30 (13-30 дан 15-00 гача)					
1-50	16-50	0-20	17-10	128	Навоий (бир томонлама алмашув)
7-30	00-40	0-30	1-10	524	Халқаро почтаamt

Адабиётлар:

15 Ўзбекистон Республикаси 22.04.2009 й. ЎРҚ-211-сон "Почта алоқаси тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳақидаги» Қонун билан тасдиқланган «Почта алоқаси тўғрисида»ги Қонуннинг (янги таҳрирда). Тошкент, Ўзбекистон, 2009 й..

16 Ўзбекистон Республикасининг 1999 йил 19 августдаги 815-І-сонли «Табиий монополиялар тўғрисида»ги Қонуни .

17 Умумжаҳон почта иттифоқи хужжатлари (Доха, 2012 й.).

18 Ўзбекистон Республикасининг 2000 йил 25 майдаги 71-ІІ-сонли «Фаолиятнинг айрим турларини лицензиялаш тўғрисида»ги Қонуни.

2-амалий машғулот. Почта алоқаси объектлари ва уларнинг таснифи ва классификацияси. Почта алоқаси бўлимлари ва почта қутилари тармоғини ҳисоблаш (4 соат).

ПОЧТА ТАШИШНИНГ МАГИСТРАЛ МАРШРУТЛАРИДА ОПТИМАЛЛАШТИРИШ

Почта ташиш магистрал тармоғининг математик модели бўлиб, чўққилари почта алоқаси тармоғининг магистрал узеллари ҳисобланган граф хизмат қилиши мумкин. Икки магистрал узеллари ўртасида ўта юкланишларсиз бевосита алоқа мавжуд бўлганда, бу икки узелни белгилайдиган графнинг икки чўққиси қирра билан боғланган. Транспорт воситаси ҳаракатининг ҳар бир маршрути бир нечта шундай қирраларни ҳосил қилади; бундай маршрут ўтадиган ҳар бир чўққи маршрутдаги барча кейинги чўққилар билан шундай қирра орқали боғланган. Ҳаракатланиш йўллари бир-бирига мос келган тўғри ва тескари маршрутлар мавжуд бўлса, моделдаги бу жуфтликка тўлиқ граф мувофиқ келади.

Икки узеллар ўртасида почтани ташиш тармоғининг моделида биттадан ортиқ ёй мавжуд бўлиши мумкин. Ҳал этилаётган масалага боғлиқ ҳолда бу ёйлар бирлаштирилиши ёки алоҳида ҳисобга олиниши мумкин. Шунингдек, граф берилишининг икки имконияти мавжуд. Уларнинг бирида транспорт воситалари ҳаракатининг маршрутлари берилади, ёйлар ва уларнинг сонли тавсифлари масалани ҳал этиш давомида ҳисоблаб чиқилади. Бошқасида – масала ҳал этилгунча махсус алгоритм ёрдамида ёйларга қайта ўзгартирилади. У ёки бу ёндошувнинг мақсадга мувофиқлиги масаланинг аниқ мазмуни билан белгиланади.

Магистрал почта ташишнинг йўллари аниқлаш масаласини ечиш учун кўриб чиқиладиган моделга бир қатор тушунчалар киритилиши мумкин.

Магистрал почта оқими деганда ҳар бир алоқанинг магистрал узелида ҳосил бўладиган ва ҳар қандай бошқа магистрал узелга жўнатиш учун мўлжалланган почта жўнатмалари сони назарда тутилади. Бир кеча-кундуздаги бу оқимнинг катталиги юкланиш деб аталади. Почта алоқаси учун юкланишнинг ҳафта кунлари ва йил ойларига боғлиқлиги ўзига хосдир. Бу боғлиқлик тасодифий характерга эга, функционал боғлиқлик билан характерланиши ва олдиндан ҳисоблаб чиқилиши мумкин эмас, шунинг учун ташишларни режалаштиришда бир кеча-кундуздаги ўртача юкланишдан фойдаланилади. Моделда юкланиш матрицага ёзилади, унинг i -қатори ва j -устунлари кесишувида турган элементи графнинг i -чўққисидан j -чўққисига йўналтириладиган оқимнинг бир кеча-кундуздаги ўртача катталигини кўрсатади.

Корхонанинг ўтказиш қобиляти деганда у томонидан бир кеча-кундузда ишлов берилиши мумкин бўлган почта жўнатмаларининг сони тушунилади. Ўтказиш қобиляти бир қатор омилларга боғлиқ, улардан асосийлари ишлаб чиқариш майдони, механизациялаш даражаси, ишлаб чиқариш жараёнини ташкил этиш, бир кеча-кундуз давомида келиб тушишнинг нотекислиги,

транспортни жўнатиш частотаси ва вақти ҳисобланади. Ташишларни режалаштиришда ўртача оқимдаги ўтказиш қобилияти қизиқиш уйғотади.

Ушбу қирра бўйича маҳсулот бирлигини ташиш қиймати ва қирра узунлиги деганда ҳар бир қирра ёки граф ёйи учун белгиланган қиймат тушунилади. Маҳсулот бирлиги деганда қўйилган вазифанинг аниқ мазмунига боғлиқ ҳолда хатлар жойланган қоп, посилкали контейнер, битта посилка тушунилади. Иккита узеллар ёки узелларнинг ҳар бир жуфтлиги ўртасидаги масофа ташиш «қиймати» бўлиши мумкин. Агар бизни жўнатувчидан олувчигача бўлган йўлда ўта юкланишлар сони қизиқтирса, у ҳолда ҳар бир қирранинг узунлиги бирга тенг деб олинади.

Почта жўнатмаларининг янада тезроқ ҳаракатланишини таъминлайдиган ташишнинг магистрал режаларини ҳисоблашда графнинг ҳар бир чўққисига ушбу узелда почта жўнатмаларига ишлов беришнинг назорат вақти, ушбу алоқаси узелида почтани жўнатишга тайёрлик вақти мувофиқликка келтирилган бўлиши керак. Ҳал этилиши магистрал режаларни тузиш учун асос бўлиб хизмат қилиши мумкин бўлган оптималлаштиришнинг умумий вазифасини ифодалаймиз.

Хат-хабарлар билан алмашадиган иккита магистрал узелни ёки графнинг тегишли чўққиларини кўриб чиқамиз. Чўққилардан бири – w_s , бошқаси эса – w_t сток бўлсин. Манбадан стокка келадиган оқимни $(x_1, \dots, x_j, \dots, x_n)$ кўриб чиқамиз. d_j ёйлари $x_j > 0$ билан w_s дан w_t гача бўлган йўлни ҳосил қилади, у w_s дан w_t гача бўлган йўлга кирадиган чўққилар ва (ёки) ёйлар рўйхати сифатида белгиланиши мумкин. Шу орқали почтанинг w_s дан w_t гача почтанинг йўналиш режаси аниқланади. Шу тариқа, режалаштириш вазифаси хат-хабарлар билан алмашувчи барча магистрал узеллар ўртасидаги оқимларни аниқлаш вазифаси сифатида ифодаланиши мумкин, бунда оқимларнинг йўналишларини танлаш маълум мезонга жавоб бериши керак.

Почтани ташиш магистрал тармоғида бир вақтнинг ўзида бир нечта бир-бирига ўзаро силжимайдиган оқимлар мавжуд, уларнинг ҳар бири ўзининг оқими ва (ёки) стоки билан тавсифланади. Бу ҳолатни q : $X^q = (x_1^q, \dots, x_n^q)$ оқим рақамини киритиш орқали акс эттириш зарур. Ҳар бир X^q оқимни ва рад этмасликни сақлаш шартларига жавоб бериши керак.

$$AX^q = V^q; X^q \geq 0, \quad (1)$$

бу ерда V^q – барча элементлари нолга тенг бўлган вектор, q рақам билан белгиланган манба ва стокка тегишли бўлганлардан ташқари. Бу элементлар мос равишда v_q ва v_q га тенг; A – ташиш тармоғининг модели бўлган граф инцидентиялари матрицаси. A матрица m қаторлар ва n устунларидан иборат, бунда m ва n – графнинг чўққилари ва қирралари сони.

Шартлардан ташқари (1) X^q оқимлари режалаштиришнинг баъзи вазифаларида қўшимча шартларга жавоб бериши керак. Улардан энг муҳими w_i чўққисининг ўтказиш қобилияти барча оқимлари суммасидан ошмаслиги керак:

$$\sum_{q=1}^r \sum_{j \in S^+(w_i)} x_j^q \leq h_i, \quad (2)$$

бу ерда h_i - w_i чўққисининг ўтказиш қобилияти; r - хат-хабарлар билан алмашадиган тармоқдаги узеллар жуфтларининг сони; $S^+(w_i)$ - w_i узелга йўналтирилган кўплаб ёйлар; $i=1, \dots, m$.

$G_i = (g_{i1}, \dots, g_{ij}, \dots, g_{in})$ векторни кўриб чиқамиз. d_j қирраси w_i чўққисига ва тескари ҳолда нолга йўналтирилган бўлса, бу векторнинг g_{ij} элементи 1 га тенг. G вектор инцидентиялар матрицасининг қатори ҳисобланади, унда 1 элементлари нолга алмаштирилган.

У ҳолда $\sum_{j \in S^+(w_i)} x_j^q = G_i X^q$ кўринишда ёзиш мумкин, бунда (2) тенгламаси қуйидагича кўринишда бўлади:

$$G_i \sum_{q=1}^r X^q \leq h_i. \quad (3)$$

Чизикли мезонлар классдаги оптималлаштириш вазифасининг мезонини кидириб топамиз. $C = (c_1, \dots, c_j, \dots, c_n)$ ва c_j - d_j қирраси бўйича оқим бирлигини ташишнинг «нархи» бўлсин, уни d_j қиррасининг узунлиги деб қабул қилиш мумкин. У ҳолда $X^1, \dots, X^q, \dots, X^r$ оқимларнинг чизикли функцияси қуйидагича ёзилиши керак:

$$z = CX^1 + \dots + CX^q + \dots + CX^r = C(X^1 + \dots + X^q + \dots + X^r). \quad (4)$$

μ^q - ёйлар рўйхати кўринишида берилган баъзи манбадан стоккача бўлган йўл (d_{q1}, \dots, d_{qk}) бўлсин. Йўлнинг узунлигини бу йўлга кирадиган ёйлар узунлигининг суммаси сифатида аниқлаймиз:

$$l_q = \sum_{d_{qj} \in \mu^q} c_j \text{ ёки } l_q C Y^q, \quad (5)$$

бу ерда $Y^q = (y_{q1}, \dots, y_{qj}, \dots, y_{qn})$ - $d_{qj} \in \mu^q$ га ва акс ҳолда нолга тенг бўлса, y_{qj} - бирга тенг бўлади.

Чизикли тенгламалар тизимининг ечими (1) қуйидаги кўринишда берилиши мумкин

$$X^q = v_q Y^q. \quad (6)$$

(17) ва (18) формаларни ёнма-ён қўйиб, қуйидаги натижани оламиз

$$z = C v_1 Y^1 + \dots + C v_q Y^q + \dots + C v_r Y^r = v_1 l_1 + \dots + v_q l_q + \dots + v_r l_r. \quad (7)$$

Йўлнинг ўртача узунлигини киритамиз

$$\bar{l} = \frac{1}{v} \sum_{q=1}^r v_q l_q, \text{ бу ерда } v = \sum_{q=1}^r v_q. \quad (8)$$

(7) ва (8) формулаларни таққослаш шуни кўрсатадики, чизикли мақсадли функция тармоқдаги йўлнинг ўртача узунлигига пропорционалдир, бунда ν пропорционаллик коэффициенти оқимларни тақсимлаш режасига боғлиқ эмас.

Оптималлаштиришнинг танланган мезони почта жўнатмалари йўналишининг фойдаланиладиган принципларига мос келади. Хат-хабарлар йўналишининг режаларини тузишда унинг янада тезроқ ўтишини таъминлайдиган жўнатиш йўли танланади. Бу принципга жавоб берадиган йўлларнинг танланишини таъминлаш учун ёй бўйича ташиш «нархи» ташиш вақти деб ҳисоблаш ва мақсадли функциянинг минимумини таъминлайдиган йўлларни аниқлаш керак.

Посилкали почта йўналишининг режаларини тузиш ишлов бериш учун катта майдонлар, кўпгина меҳнат сарфлари талаб этилишидан келиб чиқади. Шунинг учун, имкониятга кўра, йўлда уни ортиқча юкламасдан жўнатиш кўзда тутилади. Агар икки чўққи ўртасида ёй мавжуд бўлса ва акс ҳолда $c_j = \infty$ бўлса, ва функциянинг минимуми топилса, $c_j = 1$ деб тахмин қилинса, бундай йўлларни олиш мумкин.

Шундай қилиб, чеклашларни ҳисобга олган ҳолда (9) почта ташишнинг магистрал режаларини аниқлаш масаласи қуйидаги чизикли дастурлаш масаласи кўринишида ифодаланиши мумкин:

$$\begin{aligned}
 \min z &= C(X^{-1} + \dots + X^q + \dots + X^r); \\
 G_1(X^1 + \dots + X^q + \dots + X^r) &\leq h_1; \\
 &\vdots \\
 G_m(X^1 + \dots + X^q + \dots + X^r) &\leq h_m; \\
 AX^1 &= V^1; & (9) \\
 &\vdots \\
 AX^q &= V^q; \\
 &\vdots \\
 AX^r &= V^r.
 \end{aligned}$$

Узеллар ва ёйларнинг ўтказиш қобилияти ҳисобга олинмаса, масаланинг умумий қўйилиши анча соддалаштирилиши мумкин. Бунда ўтказиш қобилиятлари шунчалик каттаки, ҳар доим ушбу узел ёки ёй орқали ўтадиган оқимнинг катталигидан ошиб кетади деб ҳисобланади. Бу ёзма хат-хабарларни ташиш учун характерлидир.

Ёзма хат-хабарларни ташиш режаларини тузишда унинг олувчисига тезроқ етказилиши мезон бўлиб ҳисобланар экан, оптималлаштириш вазифасининг мақсадли функцияси тармоқнинг барча узеллари ўртасида ташиш учун вақтнинг минимумини таъминлаши керак. Шу тариха, алгоритмни тузиш учун асос бўлиб, энг қисқа йўлларни аниқлаш методлари хизмат қилиши мумкин, булар - Дейкстра алгоритми ва Флойд алгоритми. Дейкстра алгоритми қирраларнинг манфий бўлмаган узунликлари учун фойдаланилади ва берилган икки чўққилар ўртасида энг қисқа йўлни ёки берилган чўққидан

тармоқнинг қолган барча чўққиларига энг қисқа йўллари аниқлаш имконини беради.

Алгоритм тармоқ чўққиларига вақтинча ёки доимий белгиларни қўйишга асосланган. Алгоритмнинг ҳар бир итерациясида белгилар катталиги камаяди ва вақтинча белгилардан фақат биттаси доимий бўлади. Бу, w_s чўққидан белгиси доимийга айланган чўққигача бўлган энг қисқа йўл топилганлигини кўрсатади. m – тармоқдаги чўққилар сони бўлган m итерациялардан кейин барча чўққиларга энг қисқа йўллари топилади. Алгоритмнинг тавсифи ва у энг қисқа йўллари аниқлаш имконини беришининг исботи.

Қуйидаги белгилар киритилади:

c_{ij} – w_i ва w_j чўққилар ўртасидаги ёйнинг узунлиги

l'_i – w_i чўққининг вақтинча белгиси

l_i – w_i чўққининг доимий белгиси

m – тармоқдаги чўққилар сони

Алгоритмнинг тавсифи:

1. $i = 1, \dots, m; i = 1, \dots, m; i = 1, \dots, m; p = s$

2. Вақтинча белгили w_p чўққининг барча қўшнилари учун қуйидаги ифодага мувофиқ белгилар ўзгартирилсин:

$$l'_i = \min(l'_i; l_p + c_{pi}). \quad (10)$$

3. Вақтинча белгиларга эга барча чўққилар учун $l_i = \min l'_i$ топилсин.

4. $p = r, k = k + 1$ қўйилсин.

5а. w_t узелигача энг қисқа йўлни аниқлаш талаб қилинса: $p = t$ да ҳисоблашлар тугалланган, энг қисқа йўл топилган; бу тенглама бажарилмаганда 2-қадамга ўтилсин.

5б. Агар тармоқнинг барча чўққиларигача бўлган энг қисқа йўллари аниқлаш талаб қилинса: $k = m$ да ҳисоблашлар тугалланган, акс ҳолда 2-қадамга ўтилсин.

Алгоритм энг қисқа йўллари аниқлашга имкон беришининг исботига ўтамин. $w_s, \dots, w_j, \dots, w_t$ – w_s дан w_t гача энг қисқа йўл бўлса, у ҳолда w_s, \dots, w_j – w_s дан w_j гача энг қисқа йўл деб белгилаб қўйилади. Шундай бўлмаганда, w_s дан w_j гача йўлнинг узунлигини камайтириш мумкин бўлар эди, бунинг натижасида w_s дан w_t гача йўл қисқаради.

Биринчи итерацияда алгоритм w_s га яқинроқ бўлган чўққини топади. Бу итерация учун иккинчи қадамда w_s дан барча қўшни бўлган чўққиларгача бўлган масофа жойлашган, учинчи қадамда эса, минимал масофага эга бўлган чўққини танланади. Узунликларнинг манфий бўлмаслиги оқибатида бошқа қўшни чўққилар орқали танланган чўққига ўтадиган йўлнинг ҳеч қандай узунлиги аниқланган ушбу узунликдан кам бўлиши мумкин эмас.

k – қадамда w_2, \dots, w_k чўққигача энг қисқа йўллари тузилган, w_p чўққини $k + 1$ қадамда доимий белгига эга. У ҳолда $2l_p - w_1, \dots, w_k$ чўққилар орқали ўтадиган w_p

гача бўлган масофадири, w_1, \dots, w_k чўққиларгача энг қисқа йўллар қурилган. w_j – энг қисқа йўл қурилмаган чўққи бўлсин. Аммо 3-қадам ва ёйлар узунликларининг манфий эмаслиги туфайли w_p гача йўл w_j орқали ўтиши мумкин эмас. Охиргиси w_p гача энг қисқа йўл қурилганлигини исботлайди. Индукциягача алгоритм тармоқ чўққиларигача энг қисқа йўлларни қуриши керак.

Дейкстра алгоритми барча маълум бўлган алгоритмлардан энг тежамлисидир. Берилган чўққидан барча бошқа чўққиларгача энг қисқа йўлларни аниқлаш учун зарур бўлган операциялар миқдорини юзаки кўпол баҳолаш $3m^2$ ни беради. Реал равишда бу миқдор графдаги қирралар сонига ва кўрсатилган катталиқдан анча камлигига боғлиқдир. $w_s = w_1, \dots, w_s = w_m$ ни кетма-кет қабул қилиб, алгоритмдан тармоқнинг барча чўққилари ўртасида энг қисқа йўлларни аниқлаш учун фойдаланиш мумкин. Бу ҳолда операциялар сонининг юқори баҳоси $3m^3$ ни ташкил этади.

Флойд алгоритмидан қирраларнинг ихтиёрий, шу жумладан манфий бўлган узунликлари учун қўлланилади. У тармоқ чўққиларининг барча жуфтлари ўртасида энг қисқа йўлларни аниқлаш имконини беради. Метод дастлаб тармоқнинг барча ёйлари c_{ij} узунликлари ёзилган C матрицанинг кетма-кет қайта ўзгартирилишига асосланган. Мўлжалланмаган қирра бўлганда, унга мувофиқ иккита ёй қўйилади.

Алгоритмнинг тавсифи:

1. Элементи қуйида кўрсатилган C матрицани ифодалаш:

$$c_{ij} = \begin{cases} 0, & \text{агар } i=j; \\ \text{бундай ёй бўлса, } w_i \text{ ва } w_j \text{ ўртасидаги ёй узунлиги;} \\ \infty & \text{агар } w_i \text{ ва } w_j \text{ ўртасидаги ёй бўлмаса.} \end{cases}$$

$k=1$ ни кўямиз.

2. Барча $i \neq k, j \neq k$ учун $c_{ij} = \min[c_{ij}, (c_{ik} + c_{kj})]$ операциясини амалга ошириш.

3. Агар $c_{ii} < 0$ бўлса, у ҳолда қаторда w_i чўққига эга бўлган манфий узунлик цикли мавжуд. Ечим чекланмаган. Акс ҳолда 4-қадамга борилади.

4. Агар $k=m$ бўлса, ҳисоблашлар тугалланган, масаланинг ечими аниқланган. Агар бундай бўлмаса, 2-қадамга ўтилади.

5. $k = k + 1$, ни қўйиб, 2-қадамга ўтилади.

Агар магистрал маршрутлар тармоқлари ҳолатидаги каби барча ёйларнинг узунликлари манфий бўлмаса, 3-қадамни истисно этиш мумкин.

Флойд алгоритмидаги операциялар миқдорининг юқори баҳоси $2m^3$ ни ташкил этади, яъни у Дейкстра алгоритмидан тармоқнинг барча чўққилари ўртасидаги энг қисқа йўлларни аниқлаш учун фойдаланилса, Дейкстра алгоритмига нисбатан 1,5 баравар тезроқ ишлайди.

Флойд алгоритмининг тўғри ишлашини исботлаймиз. Иккита w_p ва w_q ихтиёрий чўққилар ўртасидаги энг қисқа, эҳтимол фиктив бўлган ёйни базисли деб атаймиз. У ҳолда w_p ва w_q ўртасидаги энг қисқа йўлни аниқлаш вазифаси базисли ёйни аниқлашдан иборат бўлади. w_k – минимал индексга эга w_p дан w_q гача бўлган энг қисқа йўлдаги оралиқ узел, w_i ва w_j – бундай йўлдаги ушбу узелнинг ёндошлари ҳисобланади. Флойд алгоритмининг 2-қадамини бажаришда w_i , w_j узеллари ўртасидаги базисли ёй ҳосил қилинади. Шундан кейин w_k узелини тармоқдан чиқариш ва минимал индекс билан кейинги узел учун итерацияни такрорлаш мумкин бўлади. Шу тариқа, барча оралиқ узеллар кўриб чиқилганидан кейин w_p ва w_q ўртасидаги базисли ёй аниқланиши мумкин.

Бунда қуйидаги хулосаларни чиқариш мумкин:

1. Почта алоқасидаги самарадорликнинг берилган мезони бўйича оптималлаштириш масалаларини ечиш иқтисодий-математик методлар ва моделлар ёрдамида амалга оширилади. Бунда почта жўнатмаларини ташишни ташкил қилишда чизиқли дастурлаш, динамик дастурлаш ёки графлар назариясини қўллаш мумкинлиги қайд этилади.

2. Почта жўнатмаларини ташишнинг магистрал маршрутларини оптималлаштириш масалаларини ечиш учун тармоқда оптималлаштиришнинг кўриб чиқилган алгоритмларидан бири – Дейкстра алгоритми ёки Флойд алгоритмидан фойдаланиш мумкин.

Адабиётлар:

19 Ўзбекистон Республикаси 22.04.2009 й. ЎРҚ-211-сон "Почта алоқаси тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳақидаги» Қонун билан тасдиқланган «Почта алоқаси тўғрисида»ги Қонуннинг (янги таҳрирда). Тошкент, Ўзбекистон, 2009 й..

20 Ўзбекистон Республикасининг 1999 йил 19 августдаги 815-I-сонли «Табиий монополиялар тўғрисида»ги Қонуни .

21 Умумжаҳон почта иттифоқи ҳужжатлари (Доха, 2012 й.).

22 Ўзбекистон Республикасининг 2000 йил 25 майдаги 71-II-сонли «Фаолиятнинг айрим турларини лицензиялаш тўғрисида»ги Қонуни.

23 Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2015 йил 10 апрелдаги 87-сонли “Ўзбекистон Республикаси ахборот технологиялари ва коммуникацияларини ривожлантириш вазирлиги тўғрисидаги Низомни тасдиқлаш ҳақида”ги Қарори.

24 Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 12 декабрдаги 327-сонли “Умумжаҳон почта иттифоқининг ҳужжатларига мувофиқ почта алоқасини амалга ошириш мақсадида тайинланган операторни белгилаш тўғрисида”ги Қарори.

25 Почта алоқаси хизматларини кўрсатиш қоидалари (ЎзААА бош директорининг 2011 йил 22 февралдаги 1-ю-сон буйруқ билан тасдиқланган, Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2011 йил 18 апрелда 2219-рақам билан рўйхатга олинган).

3-амалий машғулот. Шаҳарда почта алоқасини ташкил этиш ва режалаштириш (2 соат).

**ВАҚТ МИНИМУМИ МЕЗОНИ БЎЙИЧА ПОЧТАНИ
ТАШИШ РЕЖАСИНИ ТУЗИШ**

Вақт минимуми мезони бўйича ташиш йўллари аниқлаб, почта жўнатмаларини ташиш режасини тузиш мумкин. Мисол учун, Наманган, Фарғона ва Андижон йўналишлари бўйича почта жўнатмаларини ташиш магистрал маршрутларининг йўналиш режасини тузамиз. Тошкентдан Хонободгача бўлган масофа 218 километрни ташкил этади. Автомобиль 70 км/соат тезлик билан ҳаракатланганда, ушбу масофани қанча вақтда ўтиши аниқланади:

$$t_{\text{Тошкент} - \text{Хонобод}} = \frac{218}{70} \approx 3 \text{ соат } 10 \text{ минут}$$

«Халқаро почта»дан почтани олиб, автомобиль даврий нашр учун «Шарқ» НМАКга жўнайди. Хонободда ҳудудий алмашув пункти ташкил қилинганлигини ҳисобга олиб қуйидаги режани тузамиз (1-жадвал).

1-жадвал. Тошкент-Хонобод-Тошкент маршрути бўйича почта жўнатмалари билан алмашув графиги

Йўлдаги вақт	Тўғри ва тескари йўналиш			Масофа, км	Алмашув пунктининг номи
	Келиш вақти	Алмашув вақти	Жўнатиш вақти		
	1-45	0-30	2-15		Халқаро почтаamt (қабул қилиш)
0-05	2-20	0-55	3-15	6	«Шарқ» НМАК (бир томонлама алмашув)
3-10	6-25	0-40	7-05	218	Хонобод (икки томонлама алмашув)
3-10	10-15	0-30		218	Халқаро почтаamt (топшириш)

Хонободга Тошкентдан автомобиль келган вақтига Андижон ва Фарғонадан машиналар келиши зарурлигини ҳисобга олиб, Андижондан Хонободга ва Фарғонадан Хонободга почта йўналишининг режасини тузамиз. Бунинг учун Андижондан Намангангача 75 км масофада 70 км/соат тезлик билан ўтиши учун сарфланадиган вақт аниқланади:

$$t_{\text{Андижон} - \text{Хонобод}} = \frac{75}{70} \approx 1 \text{ соат } 5 \text{ минут.}$$

Намангандан Хонободгача 90 км масофада ўтиши учун сарфланадиган вақт аниқланади:

$$t_{\text{Наманган} - \text{Хонобод}} = \frac{90}{70} \approx 1 \text{ соат } 20 \text{ минут.}$$

Кўрсатилган масофада ўтиш учун сарфланадиган вақтни билган ҳолда йўналишлар ва почта алмашувининг режасини тузишимиз мумкин (2-жадвал):

2-жадвал. Андижон-Наманган-Хонобод-Наманган-Андижон маршрути
бўйича почта жўнатмалари билан алмашув графиги

Йўлдаги вақт	Тўғри ва тескари йўналиш			Масофа, км	Алмашув пунктининг номи
	Келиш	Алмашув вақти	Жўнатиш		
	3-30	0-20	3-50		Фарғона (қабул қилиш)
1-05	5-25	0-20	5-45	108	Кўқон (қабул қилиш)
1-20	6-25	0-40	7-05	45	Хонобод (икки томонлама алмашув)
1-20	7-45	0-20	8-05	45	Кўқон (топшириш)

Фарғонадан Кўқонгача 108 км масофада ўтиш учун сарфланадиган вақт аниқланади:

$$t_{\text{Андижон} - \text{Хонобод}} = \frac{108}{70} \approx 1 \text{ соат } 35 \text{ минут.}$$

Кўқондан Хонободгача 45 км масофада ўтиш учун сарфланадиган вақт аниқланади:

$$t_{\text{Андижон} - \text{Хонобод}} = \frac{45}{70} \approx 1 \text{ соат } 20 \text{ минут.}$$

Кўрсатилган масофада ўтиш учун сарфланадиган вақтни билган ҳолда йўналишлар ва почта алмашувининг режасини тузишимиз мумкин (3-жадвал):

3-жадвал. Фарғона-Қўқон-Ҳонобод-Қўқон-Фарғона маршрути бўйича
почта жўнатмалари билан алмашув графиги

Йўлдаги вақт	Тўғри ва тескари йўналиш		Жўнатиш	Масофа, км	Алмашув пунктининг номи
	Келиш	Алмашув вақти			
	3-30	0-20	3-50		Фарғона (қабул қилиш)
1-35	5-25	0-20	5-45	108	Қўқон (қабул қилиш)
0-40	6-25	0-40	7-05	45	Ҳонобод (икки томонлама алмашув)
0-40	7-45	0-20	8-05	45	Қўқон (топшириш)

Ҳисоблаб чиқилган ҳисоблашлар асосида қуйидаги хулосани чиқариш мумкин:

1. Дейкстра алгоритмидан фойдаланиб, Андижонгача почта жўнатмаларининг ўтиш маршрутини анча қисқартиришга эришилди. Андижонгача почта ўтиши учун сарфланган вақт 3 соатгача қисқарди.

2. Ҳудудий почта алмашув пунктларини ташкил қилиш почта жўнатмаларининг ўтиш муддатини Наманган, Андижон ва Фарғона вилоятларининг ҳудудларида мос равишда қисқартириш имконини беради.

Адабиётлар:

26 Ўзбекистон Республикаси 22.04.2009 й. ЎРҚ-211-сон "Почта алоқаси тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳақидаги» Қонун билан тасдиқланган «Почта алоқаси тўғрисида»ги Қонуннинг (янги таҳрирда). Тошкент, Ўзбекистон, 2009 й..

27 Ўзбекистон Республикасининг 1999 йил 19 августдаги 815-І-сонли «Табий монополиялар тўғрисида»ги Қонуни .

28 Умумжаҳон почта иттифоқи ҳужжатлари (Доха, 2012 й.).

29 Ўзбекистон Республикасининг 2000 йил 25 майдаги 71-ІІ-сонли «Фаолиятнинг айрим турларини лицензиялаш тўғрисида»ги Қонуни.

30 Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2015 йил 10 апрелдаги 87-сонли “Ўзбекистон Республикаси ахборот технологиялари ва

коммуникацияларини ривожлантириш вазирлиги тўғрисидаги Низомни тасдиқлаш ҳақида”ги Қарори.

31 Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 12 декабрдаги 327-сонли “Умумжаҳон почта иттифоқининг хужжатларига мувофиқ почта алоқасини амалга ошириш мақсадида тайинланган операторни белгилаш тўғрисида”ги Қарори.

32 Почта алоқаси хизматларини кўрсатиш қоидалари (ЎзААА бош директорининг 2011 йил 22 февралдаги 1-ю-сон буйруқ билан тасдиқланган, Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2011 йил 18 апрелда 2219-рақам билан рўйхатга олинган).

V БЎЛИМ

КЕЙСЛАР БАНКИ

V. Кейслар Банки

V. КЕЙСЛАР БАНКИ

Кейс №1.

1. Ўзбекистонда почта алоқасини ривожлантириш йўлларини таклиф этинг.
2. Автомобил транспорти билан почтани ташиш ташкил этиш ва режалаштириш бўйича лойиҳа тайёрланг.
3. Темир йўл транспорти билан почтани ташиш муаммоларини аниқлаб, уларни ечимини таклиф этинг.
4. Ўзбекистонда почта алоқасини замонавий АКТлар асосида ривожлантириш йўлларини таклиф этинг.

VII. БҮЛІМ

ГЛОССАРИЙ

VI. ГЛОССАРИЙ

почта алоқаси: Почта, курьерлик жўнатмалари ва пул маблағларининг почта ўтказмаларини жўнатиш ва етказиб беришни (топширишни) таъминловчи техника ва транспорт воситаларининг ягона ишлаб чиқариш-технология мажмуидан иборат алоқа тури.

адресат: Почта, курьерлик жўнатмаси, пул маблағларининг почта ўтказмаси, телеграф хабари ёки бошқа хабар йўлланган юридик ёки жисмоний шахс.

устувор почта жўнатмалари: Юқори тариф белгиланган, устувор тартибда ишлов бериладиган ва энг тезкор йўл билан ташиладиган (хаво ёки ерусти) жўнатмалар.

устувор бўлмаган почта жўнатмалари: Жўнатувчи арзон тариф танлаганда жўнатиш ва етказиб бериш (топшириш) учун узоқ муддат тахмин қилинадиган жўнатмалар.

почта алоқаси тармоғи: Почта алоқаси объектлари ва почта йўналишлари мажмуи.

почта алоқаси хизматларини кўрсатиш қоидалари: Почта алоқаси хизматлари кўрсатувчи почта алоқаси операторлари, провайдерлари ва шу хизматлардан фойдаланувчилар ўртасидаги муносабатларни тартибга солувчи, почта алоқаси хизматларини кўрсатиш тартибини, почта алоқаси операторлари, провайдерлари ҳамда фойдаланувчиларнинг ҳуқуқ мажбуриятлари ва жавобгарлигини тартибга солувчи ҳужжат.

почта қоидалари: Почта, курьерлик жўнатмалари, шу жумладан, халқаро почта жўнатмаларини жўнатиш ва етказиб бериш (топшириш) тартибини белгиловчи ҳужжат.

почта алоқаси хизматлари: Почта алоқаси оператори ёки провайдерининг почта ва курьерлик хизматлари кўрсатиш бўйича фаолияти.

почта хизматлари: Почта алоқаси оператори ёки провайдерининг почта жўнатмаларини, шунингдек, пул маблағларининг почта ўтказмаларини жўнатиш ва етказиб бериш (топшириш) бўйича фаолияти.

курьерлик хизматлари: Почта алоқаси оператори ёки провайдерининг курьерлик жўнатмаларини жўнатиш ва етказиб бериш (топшириш) бўйича фаолияти.

универсал хизматлар: Фойдаланувчиларга Ўзбекистон Республикаси доирасида мақбул нархларда кўрсатиладиган ва белгиланган талабларга мос келадиган сифатдаги почта хизматлари.

почта алоқасининг асосий хизматлари: Почта алоқасининг почта, курьерлик жўнатмалари, шунингдек, пул маблағларининг почта ўтказмаларини жўнатиш ва етказиб бериш (топшириш) бўйича хизматлари.

кўшимча хизматлар: Почта алоқаси операторлари, провайдерлари томонидан кўшимча ҳақ эвазига кўрсатиладиган, хизматлар.

почта алоқасининг миллий оператори: Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан зиммасига Ўзбекистон Республикаси доирасида мажбурий равишда универсал хизматлар кўрсатиш вазифаси юклатилган почта алоқаси оператори.

почта алоқаси тайинланган оператори: Ўзбекистон Республикаси ҳудудида почта алоқасини амалга ошириш ва Умумжаҳон почта иттифоқининг хужжатларидан келиб чиқувчи мажбуриятларни бажариш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тайинланган почта алоқаси оператори.

почта алоқаси оператори: Мулк ҳуқуқи ёки бошқа ашёвий ҳуқуқлар асосида почта алоқаси тармоғига эгалик қилувчи ва фаолиятнинг асосий тури сифатида почта алоқаси хизматлари кўрсатиш ҳуқуқига эга бўлган юридик шахс.

почта алоқаси провайдери: Фойдаланувчиларга почта алоқаси операторларининг тармоғи орқали почта, курьерлик хизматларини кўрсатувчи юридик шахс.

почта алоқаси хизматларидан фойдаланувчи (фойдаланувчи): Почта алоқаси хизматларининг истеъмолчиси бўлган юридик ёки жисмоний шахс.

жўнатувчи: Почта, курьерлик жўнатмаси, шунингдек пул маблағларининг почта ўтказмасини жўнатиш учун топширувчи юридик ёки жисмоний шахс.

почта жўнатмалари: Манзили кўрсатилган ёзма хат-хабарлар, посылкалар ва тегишли ўровдаги босма нашрлар.

курьерлик жўнатмалари: Жўнатилиши қисқа муддатларда кўлдан-кўлга етказиб берилган (топширилган) ҳолда амалга ошириладиган почта varaқчалари, хатлар, бандероллар, посылкалар, босма нашрлар.

почта манзили: Тегишли почта алоқаси объектининг почта индекси кўрсатилган фойдаланувчининг турар жойи.

почта индекси: Почта алоқаси объекти манзилининг шартли белгиси.

почта алмашинуви: Маълум вақт оралиғида қабул қилинган, ишлов берилган ва жўнатилиши белгиланган манзил бўйича етказилган (топширилган) почта, курьерлик жўнатмалари, шунингдек, пул маблағлари почта ўтказмаларининг миқдори.

чиқувчи почта алмашинуви: Жўнатилиши белгиланган манзил бўйича бўйича кейинчалик жўнатиш учун жўнатувчилардан қабул қилинган почта, курьерлик жўнатмалари, шунингдек, пул маблағларининг почта ўтказмаларидан иборат почта алмашинуви.

келувчи почта алмашинуви: Адресатларга етказиб бериш (топшириш) учун почта алоқаси объектларига келиб тушувчи почта, курьерлик

жўнатмалари, шунингдек пул маблағларининг почта ўтказмаларидан иборат почта алмашинуви.

транзит почта алмашинуви: Почта алоқаси объектига бошқа почта алоқаси объектларидан ишлов бериш ва кейинчалик мўлжалланган жойга жўнатиш учун келиб тушган почта, курьерлик жўнатмалари, шунингдек, пул маблағларининг почта ўтказмаларидан иборат почта алмашинуви.

почта оқими: Маълум йўналишга жўнатилувчи почта, курьерлик жўнатмалари ва почта буюмларининг миқдори.

почта: Почта, курьерлик жўнатмалари ва почта буюмларининг мажмуи.

ёзма хат-хабарлар: Оддий, буюртма, қиймати эълон қилинган хатлар ва бандероллар, оддий, буюртма почта варақчалари ҳамда оддий, буюртма секограммалар, шунингдек, майда пакетлар.

ички ёзма хат-хабарлар: Ўзбекистон Республикаси ҳудудида жўнатиш ва адресатга етказиб бериш учун қабул қилинадиган ёзма хат-хабарлар.

халқаро ёзма хат-хабарлар: Ўзбекистон Республикаси доирасидан ташқарига жўнатиш учун қабул қилинадиган ва унинг ҳудудига хорижий давлатдан келадиган ёки транзит тарзда ўтадиган ёзма хат-хабарлар.

почта алоқаси хизматларига тариф: Почта алоқаси хизматларини кўрсатиш учун махсус ваколатли орган, почта алоқаси оператори ёки провайдери томонидан қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда белгиланадиган тўлов миқдори.

универсал хизматларга тариф: Қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда махсус ваколатли орган томонидан тасдиқланадиган универсал хизматлар кўрсатиш учун тўлов миқдори

почта алоқаси воситалари: Почта алоқаси хизматлари кўрсатиш учун фойдаланиладиган бинолар, яшаш учун мўлжалланмаган жойлар, асбоб-ускуналар, техника ва транспорт воситалари, шунингдек, почта конвертлари, варақчалари ва таралар.

тезкор почта: Почта жўнатмаларини тезкор режимда жўнатиш ва етказиб бериш (топшириш) бўйича почта хизмати.

ички почта, курьерлик жўнатмаси: Ўзбекистон Республикаси ҳудудида жўнатиш ва адресатга етказиб бериш (топшириш) учун қабул қилинадиган почта, курьерлик жўнатмаси.

маҳаллий почта, курьерлик жўнатмаси: Бир шаҳар, қишлоқ жойларда эса, бир почта алоқаси объекти (почта алоқаси боғламаси) томонидан хизмат кўрсатиладиган ҳудуд доирасида жўнатиш ва адресатга етказиб бериш (топшириш) учун қабул қилинадиган ички почта, курьерлик жўнатмаси.

бошқа шаҳарга юбориладиган почта, курьерлик жўнатмаси: Бир шаҳар ташқарига, қишлоқ жойларида эса, бир почта алоқаси объекти (почта алоқаси боғламаси) томонидан хизмат кўрсатиладиган доирадан ташқарига жўнатиш ва адресатга етказиб бериш (топшириш) учун қабул қилинадиган ички почта, курьерлик жўнатмаси.

халқаро почта жўнатмаси: Ўзбекистон Республикасининг бошхона ҳудуди доирасидан ташқарига почта алоқаси тайинланган оператори томонидан жўнатиладиган, Ўзбекистон Республикаси ҳудудига почта алоқаси оператори манзилига келадиган ёки Ўзбекистон Республикаси ҳудуди орқали транзит тарзда ўтадиган почта жўнатмаси.

халқаро курьерлик жўнатмаси: Ўзбекистон Республикаси бошхона ҳудуди доирасидан ташқарига почта алоқаси оператори ва провайдерлари томонидан жўнатиладиган, Ўзбекистон Республикаси ҳудудига почта алоқаси оператори ва провайдерлари манзилига келадиган ёки Ўзбекистон Республикаси ҳудуди орқали транзит тарзда ўтадиган курьерлик жўнатмаси.

пул маблағларининг халқаро почта ўтказмаси: Ўзбекистон Республикаси доирасидан ташқарига жўнатиладиган ва унинг ҳудудига бошқа давлатлардан келадиган пул маблағларининг почта ўтказмаси.

тезкор почта режимдаги халқаро почта жўнатмаси: Жўнатилиши ва етказиб берилиши (топширилиши) «EMS» тезкор почта тизими бўйича Умумжаҳон почта иттифоқининг ҳужжатларига мувофиқ амалга ошириладиган почта жўнатмаси.

почта жўнатмаларининг турлари: Фарқловчи белгилари бўлиб жўнатма жойланмаларининг хусусияти, ўлчами, оғирлиги ва ўров тури ҳисобланган почта жўнатмаларининг бир тури.

Изоҳ – Почта жўнатмалари хатлар, почта варақчалари, бандероллар, секо-граммалар, майда пакетлар, посылкалар, тегишли ўровдаги босма нашрлар, тезкор почта режимдаги почта жўнатмалари.

курьерлик жўнатмаларининг турлари: Фарқловчи белгилари бўлиб жўнатма жойланмаларининг хусусияти, ўлчами, оғирлиги ва ўров тури ҳисобланган курьерлик жўнатмаларининг бир тури.

Изоҳ – Курьерлик жўнатмалари почта варақчалари, хатлар, бандероллар, посылкалар, босма нашрларга бўлинади.

хат: Ўлчамлари, оғирлиги ва ўраш тартиби Почта алоқаси хизматлари кўрсатиш қоидаларида белгиланган, ичида ёзма хабар, ҳужжатлар бўлган почта, курьерлик жўнатмасининг тури.

почта варақчаси: Ўлчамлари Почта алоқаси хизматлари кўрсатиш қоидаларида белгиланган, очиқ ҳолда жўнатиладиган махсус бланкдаги почта, курьерлик жўнатмасининг тури.

бандерол: Ўлчамлари, оғирлиги ва ўраш тартиби Почта алоқаси хизматлари кўрсатиш қоидаларида белгиланган, босма нашрлар, иш қоғозлари ва бошқа буюмлар солинган ички почта, курьерлик жўнатмасининг тури.

посылка: Ўлчамлари, оғирлиги ва ўраш тартиби Почта алоқаси хизматлари кўрсатиш қоидаларида белгиланган, жўнатишга рухсат этилган саноат товарлари, озиқ-овқат маҳсулотлари, маданий-маиший ва бошқа товарлар солинган почта, курьерлик жўнатмаси.

майда пакет: Жойланмаси, ўлчамлари, оғирлиги ва ўраш тартиби Почта алоқаси хизматлари кўрсатиш қоидаларида белгиланган, товарларнинг намуналари, катта бўлмаган предметлар солинган почта жўнатмаси тури.

секограмма: Кўзи ожизлар учун муассасалар томонидан почта алоқаси тармоғи орқали жўнатиладиган, кўзи ожизлар учун очиқ ҳолда бериладиган ёзма хат-хабарлар, босма нашрлар, кўзи ожизлар учун ёзув тизимининг белгиларига эга тамға, шунингдек кўзи ожизлар учун мўлжалланган овозли ёзувлар ва махсус қоғоз.

«М» белгили қоп: Бир жўнатувчи томонидан бир олувчига юбориладиган босма нашрлар (даврий нашрлар, китоблар ва ш.к.) солинган халқаро почта жўнатмаси тури (махсус қоп).

тегишли ўрамдаги босма нашр: Ўлчамлари, оғирлиги ва ўраш тартиби Почта алоқаси хизматлари кўрсатиш қоидаларида белгиланган, манзил тизими бўйича экспедиция қилинадиган босма нашрлар (газеталар, журналлар) жойланган почта жўнатмасининг тури.

почта жўнатмаси тоифалари, пул маблағларининг почта ўтказмалари: Почта жўнатмаси, пул маблағларининг почта ўтказмаларини қабул қилиш, ишлов бериш, ташиш ва етказиб бериш (топшириш) тартиби ва шартларини белгиловчи белгилар жами.

Изоҳлар:

1 Почта жўнатмаларининг оддий, буюртма, қиймати эълон қилинган, одатдаги тоифалари мавжуд.

2 Пул маблағлари почта ўтказмаларининг қуйидаги тоифалари мавжуд: почта, тезкор (электрон), гибрид».

оддий почта жўнатмаси: Жўнатувчига квитанция берилмасдан қабул қилинадиган, илова ҳужжатларига қўшимча ёзувлар ёзилмасдан жўнатиладиган ва адресатга тилхатсиз топшириладиган почта жўнатмаси.

буюртма почта жўнатмаси: Жўнатувчига квитанция бериб жойланманинг қиймати баҳоланмасдан қабул қилинадиган ва адресатга тилхат билан топшириладиган почта жўнатмаси (хат, почта варақчаси, бандерол, секограмма, майда пакет ва «М» белгили қоп).

рўйхатга олинадиган почта, курьерлик жўнатмаси: Жўнатувчига квитанция бериш билан қабул қилинадиган ва адресатга тилхат билан етказиб бериладиган (топшириладиган) почта, курьерлик жўнатмаси.

қиймати эълон қилинган жўнатмалар: Жўнатилаётганда жойланма қиймати фойдаланувчи томонидан эълон қилинган почта жўнатмалари.

қиймати эълон қилинган хат: Қиймати жўнатилаётганда фойдаланувчи томонидан эълон қилинган предметлар ва ҳужжатлар жўнатиладиган почта жўнатмаси.

қиймати эълон қилинган бандерол: Қиймати жўнатилаётганда фойдаланувчи томонидан эълон қилинган босма нашрлар, маданий-маиший ва ишлаб чиқаришга мўлжалланган предметлар жўнатиладиган почта жўнатмаси.

одатдаги посилка: Жўнатувчига квитанция бериш билан жойланма қийматини баҳоламасдан қабул қилинадиган ва адресатга тилхат билан топшириладиган посилка.

қиймати эълон қилинган посилка: Жойланма қиймати жўнатилаётганда фойдаланувчи томонидан эълон қилинган посилка.

мўрт посилка:

Алоҳида эҳтиёткорликни талаб қилувчи тез синадиган предметларни ўз ичига олган посилка.

катта посилка: Ўлчамлари Почта алоқаси хизматлари кўрсатиш қоидаларида белгиланган чегаралардан ортиқ бўлган ва ўз шакли ёки тузилишига кўра бошқа посилкалар билан бирга осон юклаб бўлмайдиган ёки алоҳида эҳтиёткорликни талаб қиладиган посилка.

почта авиажўнатмаси: Ҳаво транспорти орқали жўнатиладиган (барча йўлларда ёки унинг айрим участкаларида) почта жўнатмаси.

«Ўз қўлига топширилсин» белгили почта жўнатмаси: Жўнатувчи топшираётганда почта алоқаси оператори ёки провайдерига шахсан адресатга топшириш топшириғини берадиган, рўйхатга олиннадиган почта жўнатмаси.

«Шахсан қўлига топширилсин» белгили почта жўнатмаси: Почта алоқаси объектидан адресатга курьер томонидан етказиб берилиши амалга ошириладиган халқаро почта жўнатмаси

почта жўнатмаси туркуми: Почта жўнатмасининг, жўнатувчилар ёки адресатларнинг маълум гуруҳга тегишли эканлигини кўрсатадиган ажратувчи белги.

«HUKUMATGA OID» белгили почта жўнатмаси: Почта алоқаси хизматларидан фойдаланганда афзалликлар тақдим этиладиган, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланган рўйхатда кўрсатилган алоҳида тоифадаги фойдаланувчилар томонидан жўна-тиладиган почта жўнатмаси.

хизматга оид почта жўнатмаси: Умумжаҳон почта иттифоқи аъзо-мамлакатлари ва уларнинг муассасалари, почта алоқасининг миллий оператори (почта алоқасининг ҳудудий (вилоят) ташкилотлари ва уларнинг таркибий бўлинмалари) томонидан почта йиғимларини ундирмасдан жўнатиладиган почта жўнатмаси.

почта тўловининг давлат белгилари: Почта маркалари ҳамда франкирлаш машиналарининг почта жўнатмаларига почта алоқаси хизматлари ҳақи тўланганлигини тасдиқлаш учун тушириладиган тамғаси.

почта маркаси: Бадиий тасвирга эга бўлган, номинал қиймати ва мамлакатини кўрсатган ҳолда, босма усулда тайёрланган почта тўловининг давлат белгиси.

почта алоқаси боғламаси: Почта йўналишларининг кесишган ёки туташган пунктида жойлашган, бириктирилган ҳудудда почта ва курьерлик жўнатмалари, пул маблағларининг почта ўтказмаларини жўнатиш ва етказиб

бериш (топшириш), почтага ишлов бериш ва унинг алмашинуви бўйича ўзаро боғлиқ вазифалар бажарилишини таъминловчи почта алоқаси объекти.

туман почта алоқаси боғламаси: Туман марказларида ташкил этиладиган почта алоқаси боғламаси.

шаҳар почта алоқаси боғламаси: Шаҳарларда ташкил этиладиган почта алоқаси боғламаси.

почта йўналиши: Почта Транспортининг, почта алоқаси объектлари ўртасидаги, белгиланган тартибда тасдиқланган ҳаракатланиш йўли.

магистрал почта йўналиши: Халқаро почтаамтни почта алмашинув пунктлари, жумладан, халқаро почта алмашинув пунктлари билан боғловчи почта йўналиши.

вилоятчи почта йўналиши: Вилоят почта алмашинув пунктини вилоят (Қорақалпоғистон Республикаси)нинг туманлараро, туман, шаҳар почта алоқаси боғламалари билан боғловчи почта йўналиши.

туманичи почта йўналиши: Битта туман почта алоқаси объектларини боғловчи почта йўналиши.

шаҳар почта йўналиши: Бир шаҳарнинг почта алоқаси объектларини боғловчи почта йўналиши.

подъезд почта йўналиши: Почта алоқаси объекти (туман ёки шаҳар почта алоқаси боғламаси, почта алоқаси бўлими, почта алмашинув пункти)ни почта алмашинуви амалга ошириладиган темир йўл станцияси, аэропорт билан боғловчи почта йўналиши.

почта алоқасининг схемаси: Ўзбекистон Республикаси, вилоят (Қорақалпоғистон Республикаси), туман ва/ёки шаҳар почта алоқаси тармоғи жойлашувининг схемали кўриниши.

Изоҳ – Почта алоқаси схемаларида почта алоқаси объектларининг жойлашуви, почта йўналишларининг узунлиги, транспорт турлари кўрсатилади.

почта алмашинув пункти: Почта алоқаси объекти ва транспорт ўртасида почтани вақтинчалик сақлаш, ишлов бериш ва алмашиш мақсадида ташкил этилган почта алоқаси объекти.

почта алоқаси объектлари: Почта алоқаси операторларининг алоҳида бўлинмалари (почтаамтлар, почта алоқаси боғламалари, бўлимлари, пунктлари, шунингдек, бошқа бўлинмалар.

почта алоқасининг ҳудудий (вилоят) ташкилоти: Почта алоқаси объектларига бириктирилган ҳудудда ишлаб чиқариш фаолиятини ташкил қилувчи почта алоқаси операторининг ҳудудий таркибий бўлинмаси.

почтаамт: Шаҳарнинг марказий қисмида жойлашган, унга бўйсунадиган почта алоқаси боғламалари ва/ёки бўлимларида раҳбарликни амалга оширадиган ҳамда почта, курьерлик жўнатмалари ва пул маблағларининг почта ўтказмаларини жўнатиш ҳамда етказиб бериш (топшириш)ни таъминлайдиган почта алоқаси объекти.

халқаро почта: Халқаро почта алмашинуви жойи бўлиб ҳисобланган, халқаро почта, курьерлик жўнатмаларини жўнатиш, топшириш, почтани бириктирилган магистрал йўналишлар бўйича ташиш, транзит, чиқувчи ва келувчи почта алмашинувига ишлов бериш, шунингдек, фойдаланувчиларга почта алоқаси хизматларини тақдим этишни амалга оширувчи почта алоқаси миллий операторининг таркибий бўлинмаси.

почта алоқаси бўлими: Фойдаланувчиларга почта алоқаси хизматларини, бошқа турдаги хизматларни кўрсатувчи, почтага ишлов бериш ва унинг алмашинувини амалга оширувчи почта алоқаси объекти.

кўчма почта алоқаси бўлими: Стационар почта алоқаси объектлари мавжуд бўлмаган жойларда почта алоқаси хизматларини кўрсатиш учун, шунингдек, почтани ташиш учун почта транспортида ташкил этиладиган почта алоқаси бўлими.

мавсумий почта алоқаси бўлими: Йилнинг маълум даври давомида санатория-курорт, соғломлаштир иш ва бошқа мавсумий муассасаларга хизмат кўрсатиш учун ташкил этиладиган почта алоқаси бўлими.

почта қутиси: Почта алоқаси миллий операторининг манзили кўрсатилган оддий хатлар ва почта варақчаларини йиғиш учун мўлжалланган, белгиланган шакл ва ўлчамдаги қулфланадиган махсус қутиси.

абонемент почта жавони: Почта алоқаси объектларида ўрнатиладиган қулфланадиган қутичалардан иборат махсус жавон бўлиб, бу қутичалар ёзма хат-хабарларни, даврий босма нашрларни, почта, курьерлик жўнатмалари ва пул маблағларининг почта ўтказмалари келганлиги тўғрисидаги хабарномаларни олиш учун адресатлар томонидан муайян муддатга ижарага олинади.

абонент почта жавони: Кўп квартирали уйда, шунингдек, етказиб бериш участкасида ўрнатиладиган, ёзма хат-хабарларни, даврий босма нашрларни, почта, курьерлик жўнатмалари ва пул маблағларининг почта ўтказмалари келганлиги тўғрисидаги хабарномаларни адресатларга етказиб бериш учун мўлжалланган қулфланадиган қутичалардан иборат махсус жавон.

абонент почта қутиси: Адресатларга оддий почта жўнатмалари, даврий босма нашрлари, рўйхатга олинадиган почта, курьерлик жўнатмалари, пул маблағларининг почта ўтказмалари келганлиги тўғрисидаги хабарномаларни етказиб бериш учун мўлжалланган уй (квартира) киришига ўрнатилган қулфланадиган махсус қути.

халқаро почта алмашинуви пункти: Бошқа давлатлар билан, бевосита халқаро почта алмашинувини амалга оширувчи почта алоқаси тайинланган операторининг пункти.

халқаро почта алмашинуви жойи: Ўзбекистон Республикасида қабул қилинган, бошқа давлатлардан келадиган ва транзит тарзда жўнатиладиган халқаро почта, курьерлик жўнатмаларига ишлов бериш ва мўлжалланган жойига жўнатишни амалга оширувчи почта алоқаси тайинланган операторининг таркибий бўлинмаси.

назорат муддатлари: Почта, курьерлик жўнатмалари ва пул маблағларининг почта ўтказмаларини қабул қилиш жойидаги почта алоқаси объектидан уларни топшириш ва етказиб бериш жойидаги почта алоқаси объектигача жўнатиш учун белгиланган энг кўп вақт оралиғи.

почта, курьерлик жўнатмаси жойланма қисмининг етишмаслиги: Кузатув хужжатида кўрсатилган почта, курьерлик жўнатмаларидаги предметлар миқдорининг мавжуд бўлмаслиги.

почта алоқасининг ишлаб чиқариш жараёни: Почта, курьерлик жўнатмалари ва пул маблағларининг почта ўтказмаларини жўнатиш ва етказиб бериш (топшириш) бўйича қатъий тартибга солинган ва ўзаро боғлиқ бўлган ишлаб чиқариш операцияларининг мажмуини ташкил қилувчи ходимларнинг барча ҳаракатлари ва ишлаб чиқариш ускуналари жами.

жадвал: Ишлаб чиқариш операцияларининг бажарилиш вақти, жойи ва кетма-кетлиги тўғрисидаги маълумотларни ўз ичига олган жадвал.

Изоҳ – Жадваллар хатларни почта қутиларидан олиб кетишнинг бошланиш ва тугаш, почта алоқаси объектлари ичида почта, курьерлик жўнатмаларининг ўтиш вақти, жумладан, почта алмашинуви, почта йўналишлари бўйлаб почтани ташиш, почта, курьерлик жўнатмаларини уйга етказиб бериш ёки абонент қутиларига тақсимлаш вақтини белгилайди.

жадвал: Ишлаб чиқариш операцияларининг бажарилиш вақти, жойи ва кетма-кетлиги тўғрисидаги маълумотларни ўз ичига олган жадвал.

Изоҳ – Жадваллар хатларни почта қутиларидан олиб кетишнинг бошланиш ва тугаш, почта алоқаси объектлари ичида почта, курьерлик жўнатмаларининг ўтиш вақти, жумладан, почта алмашинуви, почта йўналишлари бўйлаб почтани ташиш, почта, курьерлик жўнатмаларини уйга етказиб бериш ёки абонент қутиларига тақсимлаш вақтини белгилайди.

почта, курьерлик жўнатмаларини жўнатиш: Почта, курьерлик жўнатмаларини қабул қилиш, ишлов бериш, ташиш бўйича операциялар мажмуи.

почта, курьерлик жўнатмаларини ёпиқ ҳолда жўнатиш: Почта, курьерлик жўнатмаларини почта тарасида жўнатиш.

почта, курьерлик жўнатмаларини очик ҳолда жўнатиш: Почта, курьерлик жўнатмаларини почта тарасига беркитмасдан жўнатиш.

почта, курьерлик жўнатмаларини расмийлаштириш: Почта жўнатмаларига тақвим штемпели ва штамплар изини тушириш ёки почта, курьерлик жўнатмасини қабул қилиш санаси, рақами, тоифаси ва туркумини белгилайдиган ёрлиқларни ёпиштириш ва штрихли почта идентификаторларни ёпиштириш, уларни жўнатиш усули ва шартларини, шунингдек, почта, курьерлик жўнатмаларини муҳрлашни ўз ичига олган ишлаб чиқариш операцияси.

почта, курьерлик жўнатмаларига ишлов бериш: Почта, курьерлик жўнатмаларини жўнатилиши белгиланган манзил бўйича ташиш ва етказиб бериш (топшириш)га тайёрлашни таъминловчи ишлаб чиқариш операциялари.

ёзма хат-хабарларни ажратиш: Ёзма хат-хабарларни турлари, тоифалари, туркумлари, ўлчамлари бўйича гуруҳлаш ва маҳаллий, бошқа шаҳарга юбориладиган ва халқаро хат-хабарлар гуруҳларига ажратишни ўз ичига олган ёзма хат-хабарларга дастлабки ишлов бериш.

ёзма хат-хабарларни ўнглаб қўйиш: Ёзма хат-хабарларни манзил кўрсатилган томони бўйича штемпел изини тушириш ва манзилни ўқиш учун қулай бўладиган ҳолатда танлаб олишни ўз ичига олган дастлабки ишлов бериш.

ёзма хат-хабарларга штемпеллаш: Почта маркаларининг ва/ёки ёзма хат-хабарларнинг жўнатилиши белгиланган манзилдаги почта алоқаси объектига келиб тушган санасини ҳисобдан чиқариш йўли билан қабул қилиш жойи ва санасини белгилаш мақсадида унга тақвим штемпели изини туширишни ўз ичига олган ёзма хат-хабарларга ишлов бериш.

почта, курьерлик жўнатмаларини, пул маблағларининг почта ўтказмалари бланklarини саралаш: Почта, курьерлик жўнатмаларига, пул маблағларининг почта ўтказмалари бланklarига манзил белгилари ва жўнатиш усуллари бўйича гуруҳлашни ўз ичига олган ишлов бериш бўйича ишлаб чиқариш операциялари.

почта, курьерлик жўнатмаларини, пул маблағларининг почта ўтказмалари бланklarини умумий саралаш: Почта, курьерлик жўнатмаларини, пул маблағларининг почта ўтказмалари бланklarини йириклаштирилган белгилар – йўналишлар бўйича гуруҳлашни ўз ичига олган саралаш.

почта, курьерлик жўнатмаларини, пул маблағларининг почта ўтказмалари бланklarини бирма-бир саралаш: Почта, курьерлик жўнатмаларини, пул маблағларининг почта ўтказмалари бланklarини вилоятлар, шаҳарлар ва жўнатилиши белгиланган манзилдаги почта алоқаси объектлари бўйича, шунингдек, почта йўналишлари бўйича гуруҳлашни ўз ичига олган саралаш.

марказлаштирилган ҳолда олиб кетиш: Шаҳар ҳудудида хатларни почта қутиларидан олиб кетиш ажратилган почта алоқаси объекти томонидан амалга ошириладиган ишлаб чиқариш операцияси.

марказлаштирилмаган ҳолда олиб кетиш: Хатларни почта қутиларидан олиб кетиш иккита ёки бир нечта почта алоқаси объекти (шаҳар почта алоқаси боғламалари ва/ёки бўлимлари) томонидан ўзларига бириктирилган ҳудудда амалга ошириладиган ишлаб чиқариш операцияси.

жўнатма йиғиндиси: Тоифалари, йўналиши бўйича гуруҳлаштирилган ва белгиланган тартибда расмийлаштирилган хатлар, почта варақчалари, шунингдек пул маблағлари почта ўтказмалари бланklarининг боғлами.

жўнатма йиғиндисини бекитиш: Жўнатма йиғиндисидан жўнатиладиган жўнатма йиғиндилари учун ёрликлар, хатлар, почта варақчалари, пул маблағларининг почта ўтказмалари бланklarини тахлаш, ёзиб қўйиш, ёзиб бериш, шпагат билан боғлаш бўйича операциялар мажмуи.

почта буюмини бекитиш: Почта буюмида жўнатиладиган почта, курьерлик жўнатмаларини, пул маблағларининг почта ўтказмалари бланкларини ёзиб қўйиш, ўраш ва уларни белгиланган тартибда расмийлаштириш бўйича операциялар мажмуи.

почта, курьерлик жўнатмаси, пул маблағларининг почта ўтказмасини ёзиб қўйиш: Почта, курьерлик жўнатмаси ва пул маблағларининг почта ўтказмасини илова хужжатларига ёзишни ўз ичига олган почта, курьерлик жўнатмалари ва пул маблағларининг почта ўтказмасига ишлов бериш бўйича ишлаб чиқариш операцияси.

почта идиши (тараси): Почта, курьерлик жўнатмаларини жўнатиш учун қўлланиладиган махсус коплар, контейнерлар.

почта конверти: Ёзма хабарни ўраш учун хизмат қиладиган, елимлаш учун клапанлари бўлган, белгиланган ўлчамлардаги тўғри бурчак шаклидаги қоғозли қобик.

суғурта қопи: Белгиланган талабларга мувофиқ муҳрланган (пломбаланган), рўйхатга олинadиган почта жўнатмалари (қиймати эълон қилинган жўнатмалар, майда пакетлар, одатдаги посилкалар) жойланган махсус қоп.

почта буюми: Белгиланган тартибда ёпилган ҳамда расмийлаштирилган қоп ёки почта контейнери.

депеша: Бир вақтнинг ўзида бир мамлакатнинг халқаро почта алмашинув жойидан бошқа мамлакатнинг тегишли халқаро почта алмашинув жойига шакли Умумжаҳон почта иттифоқининг хужжатларида белгиланган хужжатлар илова қилинган ҳолда жўнатиладиган ёзма хат-хабарлар, қиймати эълон қилинган хатлар ёки посилкалар ёхуд почта буюмига беркитилмаган посилкалар тўплами жойланган битта ёки бир нечта қоп.

почта, курьерлик жўнатмаси, пул маблағларининг почта ўтказмасини қайта жўнатиш: Почта, курьерлик жўнатмаси, пул маблағларининг почта ўтказмасини аризага асосан янги манзил бўйича ёки етказиб беришга асосан почта алоқаси объектининг манзили бўйича йўллашдан иборат ишлаб чиқариш операцияси.

почтани номма-ном текшириш: Руйхатга олинadиган ҳар бир почта, курьерлик жўнатмаси, пул маблағларининг почта ўтказмаси ва/ёки почта буюмини илова хужжатларидаги ёзув билан белгиланган тартибда солиштириш.

почта жўнатмаларини етказиб бериш: Почта жўнатмаларини белгиланган жойдаги почта алоқаси объектидан абонент почта жавонининг ячейкасига ёки адресат яшаш жойи (турар жойи)нинг манзили бўйича абонент почта жавони ячейкасига (абонент почта қутисига) жойини ўзгартиришни ўз ичига олган ишлаб чиқариш операцияси.

курьерлик жўнатмаларини етказиб бериш: Курьерлик жўнатмаларини белгиланган жойдаги почта алоқаси объектидан адресат яшаш жойи (турар

жойи)нинг манзили бўйича топшириш учун жойи ўзгаришини ўз ичига олган ишлаб чиқариш операцияси.

почта, курьерлик жўнатмаларини топшириш: Почта, курьерлик жўнатмаларини шахсан адресатнинг ўзига ёки унинг вакилига беришни ўз ичига олган ишлаб чиқариш операцияси.

етказиб бериш участкаси: Шаҳар, посёлка ёки қишлоқ тумани худудининг битта почтальон томонидан хизмат кўрсатилиши мўлжалланган қисми.

номли буюм: Хужжатлар, почта, курьерлик жўнатмалари ва пул маблағларининг почта ўтказмалари бланklarига почта алоқаси объекти номи, почта вағони йўналиши, почта, курьерлик жўнатмаси, пул маблағларининг почта ўтказмаси ва бошқа ахборотни қабул қилиш ҳамда келиб тушган санасини кўрсатган ҳолда из тушириш учун мослама (штамп).

почта тақвим штемпели: Почта маркаларини ҳисобдан чиқариш ва/ёки почта, курьерлик жўнатмалари, пул маблағларининг почта ўтказмалари бланklarи ва/ёки илова хужжатлари, квитанцияларга почта алоқасининг тегишли объекти номи, почта вағони йўналиши, санани тушириш учун мўлжалланган махсус тақвим штемпел.

суғурта муҳри: Қиймати эълон қилинган хатлар ва қиймати эълон қилинган бандероллар, посилкалар, суғурта қоплари, брезент сумкалар, контейнерлар, шунингдек, қимматбаҳо буюмлар сақланадиган жойларни сурғуч билан муҳрлаш учун мўлжалланган махсус муҳр.

пломбир пуансони: Почта буюмлари, почта, курьерлик жўнатмалари ва шунингдек қимматбаҳо бойликлар сақланадиган омборхоналар ва магистрал почта йўналишлари бўйича почтани ташийдиган почта автомашиналарининг кузовлари пломбаланадиган почта алоқаси объекти номининг изини пластмасса ёки қўрғошин пломбирларга тушириш учун мўлжалланган махсус қурилма.

почта алоқаси объектларининг ускунаси: Почта, курьерлик жўнатмаларини ва пул маблағларининг почта ўтказмаларини қабул қилиш, уларга ишлов бериш бўйича ишлаб чиқариш жараёнини таъминлаш учун мўлжалланган ускуна.

Изоҳ – Почта алоқаси объектлари ускуналари почтага ишлов берувчи, кўтарма-транспорт ва ёрдамчи ускуна, фойдаланувчиларга хизмат кўрсатувчи ускуна, кичик механизациялаштириш воситалари, ишлаб чиқариш мебеллари, почта мулки каби турларига бўлинади.

почтага ишлов берувчи ускуна: Почта, курьерлик жўнатмаларига ишлов бериш бўйича асосий ишлаб чиқариш операцияларини механизациялаш ва автоматлаштириш учун мўлжалланган почта алоқаси объектларининг ускунаси.

Изоҳ – Почтага ишлов берувчи ускунага штемпел изини туширувчи, боғламларни ўраб боғловчи ва қопларни тикувчи машиналар, хатлар, почта varaқчалари, бандеролларни ажратиш, ўнглаб қўйиш, штемпеллаш ва саралаш

бўйича машиналар мажмуи, жўнатмалар йиғиндисини шакллантириш мажмуи, посылкаларни сараловчи мажмуи ва х. киради.

почта транспорти йўналиши: Почта ташиладиган темир йўл, автотракт участкаси.

почта йўналиши режаси: Почта йўналишининг турли йўллари мавжуд бўлганда, почтани жўнатиш ва ўтишининг оптимал тартибини белгилайдиган хужжат.

почта алмашинуви: Транспорт ёрдамида почта алоқаси объектлари ва почта алоқаси объекти ходимлари ва транспорт ўртасидаги почтани қабул қилиш-топшириш жараёни.

Изоҳ – Почта фақат қабул қилиниши ёки фақат топширилиши амалга оширилса, бунда алмашув фақат бир томонлама ҳисобланади.

почта алмаштирилмаганлиги: Почта алмашинувининг амалга ошмаганлик далили.

почта вағони: Поезд ҳаракатланаётган йўлда почтани ташиш, ишлов бериш ва алмашиш учун мўлжалланган махсус конструкциядаги темир йўл вағони.

почта, курьерлик жўнатмалари назорати: Почта, курьерлик жўнатмаларини уларда хавфли почта, курьерлик жўнатмаларини аниқлаш мақсадида визуал кўриқдан ўтказиш ва техник назорат воситаларини қўллаш орқали текшириш.

техник назорат қилиш воситалари: Хавфли почта, курьерлик жўнатмаларини аниқлаш учун қўлланиладиган махсус техника (металлодетекторлар, рентген техникаси, дозиметрлар, газ анализаторлари ва бошқалар).

VIII. БЎЛИМ

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

VIII. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

I. Ўзбекистон Республикаси Президентининг асарлари

1. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида. - Т.:“Ўзбекистон”, 2011.
2. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга курашимиз. – Т.: “Ўзбекистон”. 2017. – 488 б.
3. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз – Т.: “Ўзбекистон”. 2017. – 592 б.

II. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар

4. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2019.
5. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни.
6. Ўзбекистон Республикасининг “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Қонуни.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПФ-4732-сонли Фармони.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 4947-сонли Фармони.
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 3 февралдаги “Хотин-қизларни қўллаб-қувватлаш ва оила институтини мустаҳкамлаш соҳасидаги фаолиятни тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5325-сонли Фармони.
10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 17 июндаги “2019-2023 йилларда Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетида талаб юқори бўлган малакали кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан такомиллаштириш ва илмий салоҳиятини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4358-сонли Қарори.
11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 11 июлдаги «Олий ва ўрта махсус таълим тизимига бошқарувнинг янги тамойилларини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида »ги ПҚ-4391- сонли Қарори.
12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 11 июлдаги «Олий ва ўрта махсус таълим соҳасида бошқарувни ислоҳ қилиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-5763-сон фармони.
13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 августдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сонли фармони.
14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги 2018 йил 21 сентябрдаги ПФ-5544-сонли Фармони.

15. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 майдаги “Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5729-сон Фармони.

16. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 2 февралдаги “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг қоидаларини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2752-сонли қарори.

17. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 20 апрелдаги ПҚ-2909-сонли қарори.

18. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш сифатини оширишда иқтисодиёт соҳалари ва тармоқларининг иштирокини янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 27 июлдаги ПҚ-3151-сонли қарори.

19. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Нодавлат таълим хизматлари кўрсатиш фаолиятини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 15 сентябрдаги ПҚ-3276-сонли қарори.

20. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 2018 йил 5 июндаги ПҚ-3775-сонли қарори.

21. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 26 сентябрдаги “Олий таълим муассасалари педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 278-сонли Қарори.

Ш. Махсус адабиётлар

33 Ўзбекистон Республикаси 22.04.2009 й. ЎРҚ-211-сон "Почта алоқаси тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳақидаги» Қонун билан тасдиқланган «Почта алоқаси тўғрисида»ги Қонуннинг (янги таҳрирда). Тошкент, Ўзбекистон, 2009 й..

34 Ўзбекистон Республикасининг 1999 йил 19 августдаги 815-I-сонли «Табийий монополиялар тўғрисида»ги Қонуни .

35 Умумжаҳон почта иттифоқи ҳужжатлари (Доха, 2012 й.).

36 Ўзбекистон Республикасининг 2000 йил 25 майдаги 71-II-сонли «Фаолиятнинг айрим турларини лицензиялаш тўғрисида»ги Қонуни.

37 Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2015 йил 10 апрелдаги 87-сонли “Ўзбекистон Республикаси ахборот технологиялари ва коммуникацияларини ривожлантириш вазирлиги тўғрисидаги Низомни тасдиқлаш ҳақида”ги Қарори.

38 Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 12 декабрдаги 327-сонли “Умумжаҳон почта иттифоқининг ҳужжатларига мувофиқ почта алоқасини амалга ошириш мақсадида тайинланган операторни белгилаш тўғрисида”ги Қарори.

39 Почта алоқаси хизматларини кўрсатиш қоидалари (ЎзААА бош директорининг 2011 йил 22 февралдаги 1-ю-сон буйруқ билан тасдиқланган, Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2011 йил 18 апрелда 2219-рақам билан рўйхатга олинган).

V. Интернет сайтлари

1. Ўзбекистон Республикаси олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги хузуридаги Бош илмий-методик марказ: www.bimm.uz
2. Infocom.uz электрон журнали: www.infocom.uz.
3. Тошкент ахборот технологиялари университети: www.tuit.uz, e-tuit.uz
4. Ўзбекистон Республикаси ахборот технологиялари ва коммуникацияларини ривожлантириш вазирлиги: www.mitc.uz
5. www.ziyonet.uz
6. www.lex.uz